

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ & ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΑΝΑΛΥΣΗ**

**Οι Εχθροί της Δημοκρατίας: Τα αντανakλαστικά του δημοκρατικού
πολιτεύματος απέναντι στην άκρα Δεξιά**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παναγιώτης Βούρκας

A.M. 1122m039

Αθήνα 2025

Επιτροπή

Βασιλική Γεωργιάδου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Δημήτρης Χριστόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright© Παναγιώτης Βούρκας, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	4
Εισαγωγή.....	6
Μεθοδολογία.....	12
Κεφάλαιο 1 ^ο . Μεταπολίτευση. Η πολιτική ανοχή ως επιλογή.....	13
Κεφάλαιο 2 ^ο Μοντέλα Δημοκρατίας.....	17
<i>Η ιστορική καταγωγή και θεωρητική θεμελίωση της στρατευμένης δημοκρατίας.....</i>	<i>18</i>
<i>Από τα δρακόντεια μέτρα του Loewenstein στον δημοκρατικό πασιφισμό του Hans Kelsen.</i>	<i>21</i>
<i>Νέο-μαχητική δημοκρατία.....</i>	<i>22</i>
<i>Εννοιολογικές διασαφηνίσεις - Διάκριση μεταξύ της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής και της εξτρεμιστικής δεξιάς.....</i>	<i>26</i>
Κεφάλαιο 3 ^ο . Η μελέτη περίπτωσης της Χρυσής Αυγής.....	33
<i>1974-2002 η περίοδος του πολιτικού περιθωρίου της ελληνικής ακροδεξιάς.....</i>	<i>34</i>
<i>2003-2013 Από τα πεζοδρόμια στα έδρανα της Βουλής.....</i>	<i>39</i>
<i>2013-2024 Η ακροδεξιά κατά την ύστερη περίοδο της Μεταπολίτευσης.....</i>	<i>41</i>
Κεφάλαιο 4 ^ο . Οι αιχμηρές όψεις της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας.....	45
<i>Η εναλλακτική οδός.....</i>	<i>50</i>
Συμπεράσματα.....	53
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	60

Περίληψη

Η δημοκρατία αποτελεί τη δικαιότερη οδό διαμόρφωσης της συλλογικής βούλησης παρέχοντας ίσες ευκαιρίες συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για το πως θα μπορούσε να κυβερνηθεί μια πολιτική κοινότητα. Το πραγματικό νόημα πίσω από το πολιτικό σύστημα που ονομάζουμε δημοκρατία, είναι ότι παραμένει ανοικτό στην υλοποίηση των πολιτικών στόχων όλων των πολιτικών ομάδων, επιτρέπει κάθε διορθωτική αλλαγή των πολιτικών αποφάσεων της πλειοψηφίας και αναγνωρίζει το δικαίωμα σε κάθε μειοψηφία να καταστεί με δημοκρατικό τρόπο πλειοψηφία. Ένα από τα βασικά συστατικά της φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι η ύπαρξη πολιτικών κομμάτων τα οποία ανταγωνίζονται για την ανάληψη και άσκηση της εξουσίας αποδεχόμενα ένα ελάχιστο δημοκρατικών κανόνων που εγγυώνται την ελεύθερη και ισότιμη πολιτική τους συμμετοχή στη δημοκρατία. Τι συμβαίνει όμως όταν μεταξύ των πολιτικών δρώντων παρεισφρέουν πολιτικά κόμματα που απορρίπτουν τις δημοκρατικές αξίες και τους κανόνες της ενώ απολαμβάνουν ισότιμα τα δικαιώματα συμμετοχής με τους άλλους δημοκρατικούς δρώντες; Ποια στάση τηρεί μια φιλελεύθερη δημοκρατία απέναντι σε ένα μόρφωμα όπως η Χρυσή Αυγή που έχει χαρακτηριστικά κομματικής πολιτοφυλακής, δομείται και δραστηριοποιείται ως ιδιωτικός στρατός και η ηγεσία της ενορχηστρώνει, παραγγέλλει ή και συμμετέχει συστηματικά σε πράξεις πολιτικής βίας; Στην πρώτη περίπτωση η δημοκρατία έρχεται αντιμέτωπη με μια «παθολογική ομαλότητα» («pathological normalcy»)(Mudde, 2010:1167) ενώ στη δεύτερη με μια βαριά παθολογία.

Η εκλογική επιτυχία των ακροδεξιών κομμάτων αποτέλεσε μια από τις δραματικότερες πολιτικές εξελίξεις για τις σύγχρονες δημοκρατίες. Πολλές μελέτες του ακροδεξιού φαινομένου περιγράφουν την ακροδεξιά ως έναν πολιτικό παρία ασύμβατο για δημοκρατικά περιβάλλοντα που απειλεί ουσιαστικά και αναπόσπαστα στοιχεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Μολονότι η σύσταση και η λειτουργία των πολιτικών κομμάτων στις δυτικές δημοκρατίες είναι κατά κανόνα ελεύθερη, αφθονούν οι εξαιρέσεις περιστολής θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στη βάση του "σωφρονισμού" για όσους αντιφάσκουν προκαλώντας ανοικτά τον φιλελεύθερο κοινοβουλευτικό χαρακτήρα της δημοκρατίας.

Λέξεις κλειδιά

Ακροδεξιά πολιτικά κόμματα, εξτρεμιστική Δεξιά, μαχόμενη δημοκρατία, πολιτική βία, Χρυσή Αυγή.

Abstract

Democracy is the fairest way of shaping the collective will by providing equal opportunities to participate in decision-making processes on how a political community could be governed. The real meaning behind the political system we call democracy is that it remains open to the realization of the political goals of all political groups, allows for any corrective change to the political decisions of the majority, and recognizes the right of any minority to become a majority in a democratic manner. One of the basic components of liberal democracy is the existence of political parties that compete for the assumption and exercise of power by accepting a minimum of democratic rules that guarantee their free and equal political participation in democracy. But what happens when political parties that reject democratic values and rules while enjoying equal rights of participation with other democratic actors creep in among the political actors? What is the stance of a liberal democracy towards a group such as Golden Dawn, which has the characteristics of a party militia, which is structured and operates as a private army and whose leadership systematically orchestrates, orders or even participates in acts of political violence? In the first case democracy is confronted with a "pathological normality" (Mudde, 2010:1167) while in the second with a severe pathology.

The electoral success of far-right parties has been one of the most dramatic political developments for modern democracies. Many studies of the far-right phenomenon describe the far-right as a political pariah incompatible with democratic environments that threatens essential and integral elements of liberal democracy. Although the formation and operation of political parties in Western democracies is generally free, exceptions abound to restrict fundamental rights and freedoms on the basis of 'punishment' for those who contradict them, openly challenging the liberal parliamentary character of democracy.

Keywords

Far-right political parties, extremist right, militant democracy, political violence, Golden Dawn.

Εισαγωγή

Ο μεγάλος ιστορικός Hobsbawm μέσα σε μια πρόταση μεστή νοήματος συνόψισε την ωμή επιβολή της αυταρχικής εξουσίας ως εξής : *«Εν συντομία, ο εικοστός αιώνας έδειξε παρά τα φαινόμενα, ότι μπορεί να κυβερνήσει ενάντια σε όλο το λαό για κάποιο διάστημα, ενάντια σε ορισμένο τμήμα του λαού για πάντα, αλλά όχι ενάντια σε όλο το λαό για πάντα».* (Hobsbawm 2018:736) Το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου, σήμανε την επικράτηση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας επί του αυταρχισμού και τον ευρωπαϊκό θρίαμβο του Συνταγματισμού. Το βαρύτατο ανθρώπινο κόστος που είχε καταβάλλει η ευρωπαϊκή ήπειρος και τα κρίσιμα διδάγματα με αποδέκτες τους λαούς που αναμετρήθηκαν με τον φασισμό και τον ναζισμό, ήταν αυτά που υπαγόρευσαν στις περισσότερες χώρες να αναζητήσουν περισσότερη ασφάλεια σε συνταγματικούς χάρτες (Μαυριάς 2016:136). Ο αντιφασισμός αποτέλεσε την κοινή αξία για κομμουνιστές και φιλελεύθερους επιτρέποντας την οικοδόμηση της μεταπολεμικής αντιφασιστικής συναίνεσης. Η Διεθνής Σύμβαση του 1969 για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων αποτέλεσε την ιδεολογική άγκυρα της μεταπολεμικής νομοθεσίας για την προστασία της αξία του ανθρώπου, και τη θωράκιση των δημοκρατιών έναντι της πιθανότητας επανόδου του αυταρχισμού (Fenemma, 2000:5). Με το ίδιο αίσθημα και προσανατολισμό η Ε.Κ.Α.Χ., πρόδρομος της Ε.Ο.Κ., αποτέλεσε το ιδεαλιστικό όραμα του Ζαν Μονέ ως μια εναλλακτική στρατηγική για την περιστολή των εθνικών ανταγωνισμών που θα απότρεπε την επανάληψη του πολέμου.

Τόσο το γερμανικό σύνταγμα του 1949, με τον θεμελιώδη νόμο ("Grundgesetz"), όσο και πολλά άλλα ευρωπαϊκά συντάγματα υπήρξαν τρόπον τινά αντιδράσεις στην εμπειρία της ναζιστικής θηριωδίας. Η μεταπολεμική Γερμανία, έχοντας επηρεαστεί από την κληρονομιά της Βαϊμάρης, τη δυσπιστία των συμμάχων και των ελίτ για τον γερμανικό λαό, αποκήρυξε το παρελθόν της (Müller 2007:112), έκανε μια σαφή επιλογή υπέρ ενός μαχόμενου μοντέλου δημοκρατίας έναντι των εσωτερικών της εχθρών. Ο όρος "Μαχόμενη Δημοκρατία"- "Wehrhafte Demokratie" ή "Streitbare Demokratie", αποτέλεσε τον πυρήνα του γερμανικού δημοκρατικού συντάγματος, υποβάλλοντας το γερμανικό κράτος σε μια κατάσταση διαρκούς επαγρύπνησης. Μια τέτοιου είδους δημοκρατία ενθυλακώνει στη συνταγματική της

μηχανική μια σειρά από νομικά μέτρα, θεσμοθετεί αρμοδιότητες ορίζοντας τους “φύλακες” της δημοκρατικής τάξης και συνυπάρχει με μια ισχυρή πολιτική βούληση για την πρακτική εφαρμογής αμυντικών μέτρων με σκοπό την εν τη γενέσει καταστολή κάθε αντιδημοκρατικής αμφισβήτησης (Bligh, 2013·Müller, 2007).

Κάθε δημοκρατικό Σύνταγμα αποτελεί αντανάκλαση των θεμελιωδών αποφάσεων της βούλησης μιας πολιτικής κοινότητας και αποτυπώνει με σαφή τρόπο τη συγκρότηση των οργάνων του κράτους, την άσκηση της κρατικής εξουσίας, τη λειτουργία του πολιτεύματος, καθώς επίσης και την προστασία των δικαιωμάτων. Αποτελεί, δηλαδή, τη συνύπαρξη των στοιχείων της εξουσίας και της ελευθερίας (Μαυριάς 2016:148). Ένα κεντρικό ζήτημα που βρίσκεται στον πυρήνα των θεωριών της δημοκρατίας αφορά την αυτοάμυνα της πολιτείας απέναντι σε όσους επιχειρούν να ανατρέψουν τη δημοκρατική τάξη. Οι στάσεις κάθε δημοκρατικού κράτους αποτελούν την αντανάκλαση ιστορικών εμπειριών, λαμβάνουν υπόψη τα συλλογικά τραύματα και συνυφαίνονται με τις οικίες συνταγματικές και πολιτικές παραδόσεις. Συνεπώς, η κάθε έννομη τάξη τίθεται απέναντι στο ακανθώδες δίλημμα μεταξύ της ανοχής ή της καταστολής όσων επιχειρούν να καταλύσουν τη δημοκρατία, υπαγορεύοντας διαφορετικές μορφές δημοκρατικής αυτοάμυνας. Παραδοσιακά, η συζήτηση σχετικά με την απαγόρευση των κομμάτων είχε διαμορφωθεί κυρίως από την κατάρρευση της δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1919-1933). Παρά τις θεσμικές ρυθμίσεις ισορροπημένης άσκησης νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, το περίπλοκο σύστημα εξουσιών έκτακτης ανάγκης¹ (Finn, 2012:64) και οι υπερεξουσίες του αρχηγού του κράτους χρησιμοποιήθηκαν «κατά διαστροφή του πολιτεύματος» (Μαυριάς, 2016:136), επιτρέποντας την κατάλυση της Δημοκρατίας και την άλωση του κράτους από τον εθνικοσοσιαλισμό. Η μεταπολεμική αναγκαιότητα για πολλά κράτη να ορθώσουν θεσμικά τείχη προστασίας απέναντι σε ακραίους αριστερούς και δεξιούς εξτρεμιστές αποτέλεσε το κυρίαρχο μοντέλο άμυνας. Αρχικά, τα αμυντικά νομικά μέσα θα αποτελούσαν ένα φράγμα σε φασιστικά απομεινάρια του μεσοπολέμου για την αποφυγή αναβίωσης του αυταρχισμού (Γερμανία, Ιταλία, Αυστρία). Το

¹ Χαρακτηριστική αποτελεί η τοποθέτηση του Ηλία Ηλιού για τις έκτακτες εξουσίες παραμονή της ψήφισης του συντάγματος του 1975 «Το άρθρο 44 παρ. 1 δια τας περιπτώσεις ανάγκης, πράγμα που αν το δεχθούμε ως θεσμό είναι πολύ επικίνδυνον διότι με τέτοια διάταξη του Συντάγματος της Βαϊμάρης ο Χιντενμπούργκ έδωσε την εξουσία εις τον Χίτλερ, δια τας περιπτώσεις ανάγκης λέγει το σχέδιον...» (Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής 1975, Συν.ΙΓ'σελ.166). ανακτήθηκε από https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=48086

ψυχροπολεμικό κλίμα του ανταγωνισμού μεταξύ της Δυτικής και της Ανατολικής Ευρώπης συμπεριέλαβε την καταστολή υψηλής έντασης και μακράς διάρκειας έναντι των κομμουνιστικών κομμάτων. Με τη λήξη του ψυχρού πολέμου, οι απειλές είχαν αλλάξει σημαντικά και οι εδραιωμένες πλέον ανήσυχες δυτικές δημοκρατίες έπαψαν να θεωρούν απειλή τον κομμουνισμό και έκτοτε έχουν στραμμένο το βλέμμα τους στην άνοδο της άκρας Δεξιάς (Mudde: 2004:193).

Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια ολοένα και πιο συχνά η ακροδεξιά αποτέλεσε τον "εξημερωμένο" κυβερνητικό εταίρο σε χώρες όπως η Ιταλία, η Αυστρία, η Δανία και η Ελλάδα (ΛΑ.Ο.Σ), είτε γιατί θεωρήθηκαν ως πλήρη μέλη της πολιτικής αρένας είτε ως κόμματα κρίσιμως υποστηρικτικά των μειοψηφικών κυβερνήσεων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Bale, 2003· Γεωργιάδου, 2008· Mudde, 2004· 2011). Τα παραπάνω μοτίβα αντίδρασης ακολουθούν άλλοτε μια ανεκτική στάση και άλλοτε μια κλιμάκωση της αντίδρασης απέναντι στην άκρα Δεξιά. Κάποιες φιλελεύθερες δημοκρατίες παραμένουν σταθερά ανεκτικές (Αυστρία, Ιταλία, Δανία, ΗΠΑ κ.α.), άλλες λαμβάνουν σοβαρά μέτρα αποκλείοντας όσους επιχειρούν να τις βλάψουν (Γερμανία, Βέλγιο, Ισραήλ), ενώ ορισμένες, τρόπον τινά, παλινδρομούν προς ένα "μαχόμενο" μοντέλο (Ισπανία, Ελλάδα). Όμως, ακόμα και στις χώρες όπου τα ακροδεξιά κόμματα γίνονται δεκτά να συμμετέχουν ακόμη και σε κυβερνητικά σχήματα, αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι η σχέση τους με τη δημοκρατία παραμένει προβληματική (Dezè, 2004:19). Ωστόσο, η εύλογη ανάγκη αυτοπροστασίας της δημοκρατίας από την ακροδεξιά δύσκολα αποτρέπει τις εντάσεις που προκαλούν στις αρχές και τις ελευθερίες της έκφρασης, του συνέρχεσθαι, και του συνεταιρίζεσθαι. Όπως θα εξετάσουμε παρακάτω, σύμφωνα με τον Loewenstein, αλλά και σε σχέση με μεταγενέστερες αναλύσεις της «μαχόμενης» δημοκρατίας, η αυτοάμυνα της δημοκρατίας περνά μέσα από την υιοθέτηση και εφαρμογή νομικών μέσων που περιορίζουν τα δικαιώματα πολιτικής έκφρασης και συμμετοχής. Αυτό αποτελεί το κυριότερο σημείο τριβής για κάθε δημοκρατία και το δυσεπίλυτο δίλημμα μεταξύ της πολιτικής ανοχής και της μαχητικής στάσης έναντι των "εσωτερικών εχθρών" (Malkoroulou & Norman, 2019).

Από τη στάση της πλήρους δημοκρατικής ανοχής μέχρι τους δρακόντειους νόμους της μαχόμενης δημοκρατίας ο δρόμος είναι μακρύς, αλλά, όπως θα δούμε, υπό εξαιρετικές περιστάσεις μπορεί έξοχα να αποδειχθεί σύντομος. Για πρώτη φορά στην Μεταπολιτευτική ιστορία της χώρας, μια ελληνική κυβέρνηση αναμετράται με το

δίλημμα της ανοχής - καταστολής και αναλαμβάνει μαχητικά μέτρα απαγορεύοντας τη συμμετοχή πολιτικών κομμάτων στην εκλογική αρένα. Τα νέα πολιτικά επίδικα που ξεδίπλωσε η καταδικαστική απόφαση της Χ.Α. επέφεραν μια απολύτως διαφοροποιημένη στάση της πολιτικής ηγεσίας, αναδεικνύοντας στην ελληνική δημόσια σφαίρα το ζήτημα της απαγόρευσης τόσο της ίδιας όσο και των πολιτικών σχηματισμών που η Χ.Α. επινόησε ώστε να συνεχίσει να ασκεί επιρροή στα πολιτικά πράγματα.

Η παρούσα εργασία έχει μια αναλυτική, συγκριτική και κανονιστική διάσταση. Επιχειρεί να εξετάσει πώς μια «απρόσμενη» (Γεωργιάδου, 2014:185) εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής (Χ.Α.) κατάφερε την εδραίωσή της στην ελληνική κομματική σκηνή το 2012 που αποτέλεσε έναν μόνιμο παράγοντα έντασης για τη δημοκρατία και τους θεσμούς της. Ο βίαιος ακτιβισμός της εν λόγω οργάνωσης υπήρξε το βασικότερο χαρακτηριστικό της, ενώ η εσκεμμένα υψηλή εφεδρεία της βίας αποτέλεσε τη συνειδητή επιλογή της ηγεσίας της που σε σημαντικό βαθμό προσδιόρισε και τη μοίρα της. Το βασικό ερώτημα που διατρέχει την όλη δομή της παρούσας ανάλυσης είναι πότε και σε ποιο βαθμό ένα πολιτικό κόμμα συνιστά μείζονα απειλή για το δημοκρατικό πολίτευμα και αν αυτή η απειλή μπορεί να δικαιολογήσει τον “εξοστρακισμό” του.

Στο πρώτο κεφάλαιο κάνουμε μια παράθεση των δυο θεωριών δημοκρατικής προστασίας όπως διατυπώθηκαν από τον Karl Loewenstein («μαχητική») και τον Hans Kelsen («ανεκτική»). Αποτελεί το πρώτο βήμα αντιστοίχισης δυο διαφορετικών εκφάνσεων αυτοάμυνας και των αντίστοιχων κανονιστικών-θεωρητικών πλαισιώσεων, καθώς και των αναπότρεπτων επιπτώσεων που εγγενώς φέρουν. Η κατανόηση της δημοκρατικής αυτοάμυνας περνά μέσα από συγκριτικά παραδείγματα χωρών που αντιμετώπισαν παρόμοιες προκλήσεις από την ακροδεξιά και θα παρατηρήσουμε πώς και με ποιο τρόπο αυτές αντέδρασαν. Στο βαθμό που τα σύγχρονα κράτη και οι δημοκρατίες αλληλοεπιδρούν σταθερά με υπερεθνικούς και διεθνείς θεσμούς, εξετάζουμε εν συντομία τον ρόλο και την αλληλοεπίδραση μεταξύ τους στην υπεράσπιση της φιλελεύθερης δημοκρατίας στις εθνικές έννομες τάξεις.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παραθέτουμε την ιστορική πορεία και τον ρόλο των πολιτικών κομμάτων για τη δημοκρατία ως φορέων διαμεσολάβησης και υπέρβασης των αναπόφευκτων συγκρούσεων. Με βάση τη σχετική βιβλιογραφία θα προβούμε σε

εννοιολογικές διασαφηνίσεις και θα διακρίνουμε μεταξύ μιας εξαιρετικά ανομοιογενούς οικογένειας ακροδεξιών κομμάτων, ώστε να αναδείξουμε τα διαφορετικά μορφολογικά χαρακτηριστικά των δυο κύριων απολήξεων του ακροδεξιού φαινομένου, δηλαδή της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής Δεξιάς και της εξτρεμιστικής εκδοχής της καθώς και των διαφορετικών εντάσεων που προκαλούν στη δημοκρατία.

Στο τρίτο κεφάλαιο πλαισιώνουμε την υπόθεση εργασίας για την ύπαρξη γενικότερης έντασης μεταξύ της ακροδεξιάς και της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Αυτή η «αμφισημία» της εξτρεμιστικής Δεξιάς, απηχεί τα συναισθήματα κάθε αντικδημοκράτη όπως τα περιέγραφε το 1956 ο αρχηγός του νεοφασιστικού ιταλικού κόμματος (MSI) Almirante, «η αμφισημία ...είναι να είσαι φασίστας μέσα στη δημοκρατία» (ό.α. στο Dezé 2004:41). Όπως θα δούμε, η Χ.Α. αποτέλεσε ζωντανό παράδειγμα της παραπάνω αμφισημίας, όχι απλώς τονίζοντας τη διαφορετικότητά της εντός του δημοκρατικού συστήματος αλλά απορρίπτοντάς το στο σύνολό του (Kirchheimer, 1966:237).

Στο τέταρτο κεφάλαιο, θα διαχωρίσουμε τη μελέτη περίπτωσης της Χ.Α. από τα κόμματα «Έλληνες» και «Σπαρτιάτες», διότι θεωρούμε πως στην πρώτη περίπτωση η διακινδύνευση υπήρξε καταφανής για το πολιτικό σύστημα, την κοινωνία και διαπιστωμένη από την ελληνική δικαιοσύνη, με βάση τον ποινικό κώδικα (Π.Κ.187, 187Α). Η διακριτή περίπτωση της Χ.Α. αποτελεί ένα οίονοι *sui generis* μόρφωμα, ακόμη και για τον χώρο του ακροδεξιού εξτρεμισμού (Γεωργιάδου & Καφέ, 2018:76). Είναι ένα ανοικτά αντιδημοκρατικό και απαρέγκλιτα νεοναζιστικό μόρφωμα με χαρακτηριστικά παραστρατιωτικής οργάνωσης (μιλίτσια) που κατάφερε να περάσει από το πολιτικό περιθώριο και να εισέλθει στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Η τυπολογία των κομμάτων «Έλληνες» και «Σπαρτιάτες» διαφέρει, έστω κι αν αυτά αποτέλεσαν κομματικές επινοήσεις της καταδικασθείσας ηγεσίας της Χ.Α. Από την άλλη μεριά, οι θεσμικές αντιδράσεις, ιδιαίτερα για τα διάδοχα κομματικά σχήματα, προσομοιάζουν ακόμη περισσότερο με στρατευμένα μέτρα που λαμβάνονται από μαχόμενες δημοκρατικές τάξεις. Μεταξύ άλλων, και εξαιτίας της *a priori* διαπίστωσης του κινδύνου για τη δημοκρατία, δηλαδή όταν εξ ορισμού κρίνονται και τίθενται εκτός του πολιτικού ανταγωνισμού ως πλήρως ασύμβατα. Για τη Χ.Α. έχει αποφανθεί (έστω πρωτόδικα) η ελληνική δικαιοσύνη. Για τα άλλα κόμματα η απάντηση θα δοθεί από την ίδια την κοινωνία. Τελικά, οι απαγορεύσεις αφορούν πολιτικά κόμματα που σε

μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό έρχονται σε σύγκρουση με την «κατευθυντήρια» συνταγματική διάταξη (Άρθρο 29 παρ.1) ή στοχεύουν σε μια διαπιστωμένα εγκληματική οργάνωση που λειτουργεί υπό τον μανδύα πολιτικού κόμματος αμφισβητώντας το μονοπώλιο της κρατικής βίας; Υποστηρίζουμε ότι η δολοφονία του Παύλου Φύσσα αποτέλεσε τον καταλύτη για την ενεργοποίηση του κράτος μετά την μακρά σε διάρκεια κρατική αδράνεια απέναντι σε περιστατικά βίας κατά ανθρώπινων στόχων. Και τέλος, επιχειρούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αν οι αντιδράσεις αποτελούν μια συγκυριακή απάντηση, δάνειο της μαχόμενης δημοκρατίας ή αντίθετα την εγκατάλειψη της έως σήμερα πολιτικής ανοχής του Ελληνικού πολιτικού συστήματος απέναντι στους εχθρούς της δημοκρατίας.

Μεθοδολογία

Χρησιμοποιούμε ως μεθοδολογία την ποιοτική αναλυτική προσέγγιση για την ευρύτερη κατανόηση του πλαισίου εντός του οποίου έλαβε χώρα και έδρασε το πολιτικό κόμμα της Χ.Α.. Η μελέτη περίπτωσης (case study) του εν λόγω κόμματος έχει ως γνώμονα να εξετάσει αν πρόκειται για μια αντιπροσωπευτική (typical) ή για μια ακραία περίπτωση (extreme case) πολιτικού κόμματος, εάν δηλαδή αποτελεί μια διακριτή εντός του γενικότερου ακροδεξιού χώρου περίπτωση ή ακόμη και σε σχέση με τα άλλα εξτρεμιστικά Δεξιά κόμματα. Για να αναδείξουμε τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της οργάνωσης χρησιμοποιούμε ένα μέρος της βιβλιογραφίας για το ακροδεξιό φαινόμενο, κάνοντας μια σύγκριση με άλλα κόμματα, με στόχο να μεταφράσουμε στη θεωρητική γλώσσα την πολιτική πραγματικότητα, δηλαδή τις εντάσεις που ο εν λόγω πολιτικός σχηματισμός επέφερε στο εσωτερικό μιας εδραιωμένης φιλελεύθερης δημοκρατίας και τις θεσμικές αντιδράσεις απέναντι σε αυτόν.

Αναπόσπαστο μέρος της ανάλυσης αποτελούν οι δομές ευκαιρίας, η εσωτερική και εξωτερική πλευρά της προσφοράς (internal/external supply-side) και η πλευρά της ζήτησης (demand-side) (Mudde, 2011: 278, 352). Για την εξήγηση της ανάδυσης της Χ.Α. στην πολιτική σκηνή θα χρησιμοποιήσουμε ένα μοντέλο χρονικής παραβολής της πορείας της μέσα από τρεις διακριτές ιστορικό-πολιτικές περιόδους (α':1974-2002, β':2003-2013 και γ':2013-2024). Καθεμιά από τις τρεις περιόδους φέρει εκείνα τα χαρακτηριστικά που την προσδιορίζουν, διαμορφώνει νέες συνθήκες για τις επόμενες περιόδους, κληροδοτούν ορισμένα στοιχεία και πιθανώς μεταβάλλουν προηγούμενα. Επίσης, θα εξετάσουμε τα μοτίβα αντίδρασης του ελληνικού κράτους και των κυρίαρχων κομμάτων απέναντι στον βίαιο πολιτικό ακτιβισμό της Χ.Α. στις αντίστοιχες περιόδους. Ένα μεγάλο μέρος των δεδομένων της ανάλυσής μας έχει αντληθεί από δευτερογενείς πηγές, όπως η βιβλιογραφία και η θεωρία του ακροδεξιού φαινομένου, καθώς και των μοντέλων υπεράσπισης της δημοκρατίας. Επιπλέον, αξιοποιήθηκαν πρωτογενείς πηγές, όπως το αρχειακό υλικό της Βουλής, το Σύνταγμα, νομοθεσία και δικαστικές αποφάσεις .

Κεφάλαιο 1^ο. Μεταπολίτευση. Η πολιτική ανοχή ως επιλογή.

Τα πολιτικά κόμματα, πριν ακόμη δημοσιευθούν τα γραπτά του Loewenstein, γνώρισαν την εχθρότητα και την καταστολή και η πορεία τους εμφάνισε πολλές διακυμάνσεις πριν την τελική αποκρυστάλλωση και την ενσωμάτωσή τους στα πολιτικά καθεστώτα ώστε σήμερα να κάνουμε λόγο για κομματικές δημοκρατίες. Η αρχική κρατική εχθρότητα είχε ως επιχείρημά της την διασπαστική φύση των κομμάτων για την Μοναρχική εξουσία. Το πολιτικό κόμμα ως μέσο κατάκτησης και διαχείρισης της εξουσίας συνδέθηκε με δύο ιστορικές στιγμές. Η επικράτηση κατά τον 19^ο αιώνα στη Μεγάλη Βρετανία της πεποίθησης ότι τα κόμματα είναι τα πλέον ενδεδειγμένα όργανα για την πολιτική συνέπεσε με τις μαρξιστικές αναλύσεις του προλεταριάτου και της Οκτωβριανής Επανάστασης του 1917, οι οποίες ορίζουν το κόμμα ως το όργανο κατάκτησης της εξουσίας από την εργατική τάξη (Mény,1995:139-142). Εφεξής, το αντικείμενο συζήτησης για τα κόμματα μετατοπίζεται από την αναγκαιότητα ύπαρξής τους στο ζήτημα μεταξύ μονοκομματικού και κομματικού πλουραλισμού, αναδεικνύοντας τα διαφορετικά ποιοτικά στοιχεία (Mény,1995:139-142). Τα περισσότερα δημοκρατικά συντάγματα των ευρωπαϊκών χωρών αναγνώρισαν θεσμικά τα πολιτικά κόμματα μετά τη λήξη του Β' παγκοσμίου πολέμου². Τον δρόμο άνοιξε η Ιταλία (1947) αναγνωρίζοντας στους πολίτες της το δικαίωμα να συστήνουν ελεύθερα κόμματα ενώ και η Γερμανία (1949) συμπεριέλαβε θετικές διατάξεις με ριζοσπαστικότερο τρόπο για τα κόμματα αναδεικνύοντάς τα ως τον αναγκαίο θεσμό που απολαμβάνει ειδικά προνόμια (Thiel, 2016).

Στην ελληνική περίπτωση η καθυστέρηση της θεσμικής αναγνώρισης οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αυταρχική παρένθεση της χούντας και σε μια παρατεταμένη αντίληψη περί “επικινδυνότητας” των πολιτικών κομμάτων για την ίδια την ενότητα του κράτους (Φουντεδάκη, 2020:5). Αξίζει να επισημάνουμε την μεγάλη χρονική υστέρηση που παρουσίασε η εμφάνιση της ελληνικής ακροδεξιάς στο πολιτικό

² Η θεσμική καθιέρωση των κομμάτων από τα συντάγματα λαμβάνει υπόψη της, την αναγκαιότητα ύπαρξής των κομμάτων ως διαμεσολαβητών μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνώμενων. Η θεσμοποίηση των κομμάτων ισχύει μεταπολεμικά για μια σειρά χωρών: Ιταλία (1947), Γερμανία (1949), Γαλλία (1958), Ελλάδα (1975), Πορτογαλία (1976), Ισπανία (1978) (Mény 1995:186).

προσκήνιο σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Η αίσθηση αφηνδιασμού πολλών για την «μετεωρική άνοδο» (Γεωργιάδου, 2019:181) που επέτρεψε την είσοδο της Χ.Α. στη Βουλή μαρτυρούσε ότι είχαν υποτιμήσει πόσο σοβαρή υπήρξε η κατάρρευση όλων των δεικτών πολιτικής εμπιστοσύνης που δημιουργούσαν ένα «εύφορο έδαφος» (Γεωργιάδου, 2019:178) για ριζοσπαστικοποίηση, αλλά, επίσης, αγνοούσαν την διαφορετική μεταπολεμική πορεία της ακροδεξιάς στην υπόλοιπη Ευρώπη. Την περίοδο που οι Ευρωπαϊκές χώρες έβγαιναν από τον πόλεμο και προχωρούσαν σε μια γοργή ανασύνταξη των οικονομιών, των συνταγμάτων και των θεσμών τους, ενισχύοντας τη δημοκρατία με μέτρα κατά της αναβίωσης φασιστικών κομμάτων (Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία), προχωρούσαν στην κατοχύρωση των κομμάτων και έθεταν τα θεμέλια της ΕΟΚ, ο νότος της Ευρώπης αποτελούσε εξαίρεση.

Οι δυο χώρες της Ιβηρικής (Ισπανία, Πορτογαλία) και η Ελλάδα λόγω του εμφυλίου και της αυταρχικής παρένθεσης της χούντας (1967-1974), ζούσαν υπό μακράς διάρκειας αυταρχικά καθεστώτα εμφανίζοντας μεγάλη χρονική υστέρηση σε όλα τα παραπάνω βήματα και μια θεσμική ακινησία. Ανάλογη υπήρξε και η καθυστέρηση της εμφάνισης της ακροδεξιάς και η εκλογική απογείωσή της για τις τρεις χώρες. Η υπόλοιπη Ευρώπη βρισκόταν στην καμπή του μεταυλισμού και οι κοινωνίες αντιδρούσαν στις αλλαγές που εκδηλώνονταν γοργά ήδη από τη δεκαετία του 1970 και 1980, κάτι που μεταφράστηκε σύντομα σε απογοήτευση, εκλογική ρευστότητα και σε απαξίωση των πολιτικών κομμάτων (Γεωργιάδου, 2014:209-210). Αυτά τα στοιχεία ήταν που επιτρέψαν την είσοδο στην ευρωπαϊκή σκηνή της λαϊκιστική ριζοσπαστικής Δεξιάς (Δανία -FrP, Γαλλία -FN, Αυστρία- FPÖ κ.α.). Η ελληνική ακροδεξιά παρέμενε στο πολιτικό περιθώριο, περιμένοντας για τρεις δεκαετίες να ανοίξει και το δικό της παράθυρο ευκαιριών, ώστε να εμφανιστεί ένα εθνολαϊκιστικό κόμμα (ΛΑ.Ο.Σ) στην ελληνική πολιτική σκηνή. Ενώ μέσα σε ένα ακόμα πιο εκρηκτικό περιβάλλον θα αναδειχθεί μια εξτρεμιστική εκδοχή της ακροδεξιάς (Χ.Α.) σε σημαντικό δρόντα, προκαλώντας εντάσεις και δοκιμάζοντας τα όρια ανοχής της δημοκρατίας. Όλα τα παραπάνω μάλιστα συνέβησαν μέσα από τις διπλές εκλογές του 2012 οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως «εκλογικός σεισμός» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014) που ανέτρεψε τον πολιτικό χάρτη, ένα σκηνικό τηρουμένων των αναλογιών είχε βιώσει η Δανία με το κόμμα M. Glistrup στις εκλογές του 1973 (Γεωργιάδου 2008:305-323).

Η Ελλάδα με το Σύνταγμα του 1975 πραγματοποιούσε τη δική της συνταγματική τομή μετά από 30 χρόνια σε σχέση με άλλες δημοκρατίες της Ευρώπης.

Είχε προηγηθεί η μετάβαση από τη χούντα στη δημοκρατία με την συντακτική πράξη της 1^{ης} Αυγούστου του 1974 «Περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητας» ως της γέφυρας μέχρι την κατάρτιση του νέου Συντάγματος και τον καθορισμό του πολιτεύματος (Χριστόπουλος, 2022:268). Η νομιμοποίηση όλων των πολιτικών κομμάτων συμπεριλαμβανομένων του κομμουνιστικού έγινε με το νομοθετικό διάταγμα 59 (23/9/1974) και την κατάργηση όλων των αυταρχικών νομοθετημάτων της χούντας (α.ν 509/1947) κλείνοντας μια μακρά παρένθεση απηνούς καταστολής των αριστερών αντιφρονούντων (Αλιβιζάτος 2011:493· Βούλγαρης, 2013:33). Για πρώτη φορά γίνεται ρητή αναφορά στο δικαίωμα και στις προϋποθέσεις ίδρυσης πολιτικών κομμάτων (άρθρο 29 παρ.1), συστηματοποιώντας τη διαμεσολαβητική σχέση κοινωνίας και εξουσίας κατοχυρώνοντας συνταγματικά την ενεργητική συμμετοχή των Ελλήνων πολιτών στο πολιτικό γίγνεσθαι (Αλιβιζάτος 2011:506· Φουντεδάκη, 2020:27). Η λύση του πολιτειακού ζητήματος με το δημοψήφισμα (8 Δεκεμβρίου 1974), η «αποχουντοποίηση» και η κατάργηση των έκτακτων μέτρων (Α.Ν. 509) του «παρασυντάγματος», έθεσαν οριστικά τέλος στον διωγμό των αριστερών και νομιμοποίησαν τη δράση των κομμουνιστικών κομμάτων. Όλα τα παραπάνω αποτελούν αποδείξεις μιας ταχείας εκκίνησης προς τη νέα ιστορική και πολιτική περίοδο που ανοίγονταν για την Ελλάδα με αριστοτεχνικό τρόπο εξαιτίας των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών συνθηκών όσο και μιας σειράς ορθών επιλογών που πιστώνονται στον ίδιο τον Κων. Καραμανλή (Βούλγαρης 2016:80-87). Οι πολιτικές ελίτ παρά τις αρχικές τους διαφωνίες έδειξαν να έχουν αφομοιώσει τους όρους κάτω από τους οποίους ευδοκιμεί μια δημοκρατία.

Σε αυτό το πνεύμα, τόσο η ομαλή κυβερνητική εναλλαγή όσο και η πρώτη ελληνική «συγκατοίκηση» προέδρου της Δημοκρατίας και Πρωθυπουργού που έλαβε χώρα μεταξύ 1981-1985 (Κων. Καραμανλή και Α. Παπανδρέου) επιβεβαιώνουν τον αμοιβαίο θεσμικό σεβασμό και τη απρόσκοπτη εναλλαγή της πλειοψηφίας στην ανάληψη εξουσίας, ενώ οι δικαιολογήσεις του πολιτικού συστήματος σε εξωθεσμικούς, παρακρατικούς παράγοντες αποτελούσαν παρελθόν (Αλιβιζάτος, 2011:517-520). Μέσα σε αυτό το πολιτικό κλίμα ο συνταγματικός νομοθέτης, αντικαθιστώντας τη σκοπιμότητα του παρελθόντος με τη νομιμότητα, αποφάσισε μια λελογισμένη άμυνα αντί της ενστικτώδους εξουδετέρωσης όσων θεωρούνταν “εχθροί” του. Υπό αυτή την έννοια, το σύνταγμα του 1975 δεν αδιαφορεί, αντιθέτως προκρίνει το αγαθό της πολιτικής ελευθερίας και λαμβάνει θέση απέχοντας συνειδητά από

θεσμικές παρεμβάσεις έναντι πολιτικών κομμάτων, ακόμη και αν προκαλούν ανοικτά τον φιλελεύθερο κοινοβουλευτικό χαρακτήρα της δημοκρατίας. Όπως, επίσης, δεν αδιαφορεί και έναντι εγκλημάτων, τουναντίον αυτά μπορεί να οδηγήσουν μέχρι και στην απώλεια του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθε κατόπιν αμετάκλητης ποινικής καταδίκης (παρ. 3 Άρθρο 51 και Άρθρο 55).

Η αποκατάσταση της δημοκρατικής λειτουργίας μετά την κατάρρευση της δικτατορίας των συνταγματαρχών και η επαναλειτουργία των κομμάτων που οι πραξικοπηματίες είχαν διαλύσει το 1967 έγινε με το (ν.δ.59/1974)³ πριν ακόμη από την ψήφιση του Σ.1975⁴. Η ίδρυση των κομμάτων⁵ ήταν απόλυτα ελεύθερη, πλην της υποχρέωσης των κομμάτων να καταθέτουν στον Άρειο Πάγο δήλωση του αρχηγού, «ότι οι αρχές του κόμματος αντιτίθενται σε κάθε ενέργεια αποσκοπούσα στη βίαιη κατάληψη της εξουσίας ή την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος»(ό.π). Στις προκαταρκτικές συζητήσεις για το Σύνταγμα του 1975, το κυβερνητικό σχέδιο συντάγματος της κυβέρνησης Κων. Καραμανλή εισηγούνταν ένα μοντέλο αντίστοιχης μαχητικότητας με το Γερμανικό Σύνταγμα καθώς και θεσμοθέτηση Συνταγματικού Δικαστηρίου τα οποία ζητήματα θα αποτελούσαν το πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ Κυβέρνησης και Αντιπολίτευσης (ΠΑΣΟΚ. και Αριστεράς)⁶. Κύρια διαφωνία δημιούργησε η εισήγηση της κυβέρνησης για δυνατότητα απαγόρευσης πολιτικών κομμάτων (παρ.2 & 3 άρθρο 12, άρθρο 100)⁷. Οι ανησυχίες της αντιπολίτευσης για

³ Το 2002 καταργήθηκε το ν.δ. 59/1974 με το ν.3023/2002 δεν ορίζεται πλέον καμία υποχρέωση δήλωσης των κομμάτων σχετικά με την αποχή τους από κάθε βίαιη κατάληψη της εξουσία ή στην ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος... Η Γ' Ελληνική Δημοκρατία ήταν πλέον επαρκώς εδραιωμένη που καθιστούσε «περιττές τέτοιου είδους ρυθμίσεις» (Μαυριάς 2016:409).

⁴ Το Σύνταγμα του 1975 αφενός, οριοθετεί, καθιερώνοντας το δικαίωμα ίδρυσης και συμμετοχής κομμάτων υπέρ των Ελλήνων πολιτών (οι οποίοι έχουν δικαίωμα εκλογής), αφετέρου, επιβάλλει την εξυπηρέτηση της ελεύθερης λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος (άρθρο 29 παρ.1) (Μαυριάς, 2016:406-409).

⁵ Τη δεκαετία του 1980 ο (ν.1443/1984) αποτέλεσε μια ουσιαστική πρόοδο που επέτρεψε την μια ευρύτερη παρουσία και ανάπτυξη τους στα πλαίσια μιας αναπτυσσόμενης κομματικής δημοκρατίας. Ενώ η νομοθεσία για τη χρηματοδότηση κομμάτων (ν.2429/1996) αποτέλεσε το επόμενο βήμα εκσυγχρονισμού των κομμάτων (Φουντεδάκη 2022:29).

⁶ Χαρακτηριστικές είναι οι αντιδράσεις της αντιπολίτευσης απέναντι στο κυβερνητικό σχέδιο συντάγματος που υπέβαλε η κυβέρνηση Κων. Καραμανλή στην Ε' Αναθεωρητική Βουλή. Ο Α. Παπανδρέου έκανε λόγο για Παπαδοπουλικό Σύνταγμα : «...Υπάρχει Συνταγματικόν Δικαστήριο,...Διαλύονται κόμματα. Είμαστε έτοιμοι πράγματι, ύστερα από τον μεσαίωνα της επταετίας, να μπούμε σε εποικοδομητικό διάλογο με τέτοιες διατάξεις;» Ο Η. Ηλιού «Είναι τρομερόν άρθρον 12 με συμπλήρωσιν το αρθ. 100, υποθέτω, περί Συνταγματικόν Δικαστήριον δια την διάλυσιν των κομμάτων. Νομίζω, ότι αρχή της Δημοκρατίας είναι ότι δεν υπάρχει εις τον κόσμον αυθεντία, δεν υπάρχει δοξασία, η οποία να ισχύει δια πάντα, η οποία να υποχρεώνει όλους τους πολίτας, να έχουν τας αυτάς αντιλήψεις και τα φρονήματα, ότι η βάση της Δημοκρατίας είναι η ελευθερία του φρονήματος, η ελευθερία της πολιτικής συνειδήσεως». (Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής 1975, Συν.ΙΓ' σελ.149-166).

⁷ Το κυβερνητικό σχέδιο συντάγματος της κυβέρνησης Κων. Καραμανλή αφορούσε την προσθήκη δύο επιπλέον παραγράφων στο άρθρο 12: παρ.2 «νόμος ορίζει τα της οργάνωσης και λειτουργίας των

επανάληψη φαινομένων καταχρηστικής άσκησης των κυρώσεων εκφράστηκαν από τον Η. Ηλιού από το βήμα της Βουλής (8-1-1975): «και μην ξεχνάτε...ότι όταν κάποια απαγορευτική διάταξις ανελεύθερα ετέθη εις βάρος του κομμουνισμού, δεν άργησε πολύ να επεκταθή και εφαρμοσθή και εις βάρος των αριστερών, αλλά μακράν του κομμουνισμού ευρισκομένων και εις βάρος του κέντρου και εις βάρος της Δεξιά...» (Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής 1975, Συν.ΙΓ΄σελ.166). Μετά από τις πιέσεις της αντιπολίτευσης, οι συναινετικές αποφάσεις τελικώς οδήγησαν στην απόσυρση των επίμαχων διατάξεων, εντάσσοντας την Ελλάδα μεταξύ των ανεκτικών φιλελεύθερων δημοκρατικών χωρών. Η συμπλήρωση μισού αιώνα σταθερής δημοκρατίας στη χώρα μας υπήρξε ικανός χρόνος εμπέδωσής της, μολονότι επανέρχονται πράξεις που μοιάζουν να υπαγορεύονται από τη συγκυρία, τάσεις και τακτικές που στέκουν με έπαρση απέναντι στα όρια ενός φιλελεύθερου και ανεκτικού Συντάγματος, έτσι όπως τουλάχιστον το γνωρίζαμε έως σήμερα.

Κεφάλαιο 2^ο Μοντέλα Δημοκρατίας

Οι σύγχρονες συζητήσεις για την αυτοάμυνα της δημοκρατίας κυριαρχούνται από τις δυο κύριες θεωρίες που αποτέλεσαν το πεδίο της πολιτικής θεωρητικής επιχειρηματολογίας για την προστασία της δημοκρατίας με αφετηρία τα γραπτά του Karl Loewenstein (1937a; 1937b.) ως απάντηση στην άνοδο των ολοκληρωτικών ιδεολογιών του μεσοπολέμου. Στον αντίποδα απαντούμε το πλουραλιστικό διαδικαστικό μοντέλο δημοκρατίας του Hans Kelsen (Malkoroulou & Norman, 2019:93). Η συμβολή των δυο θεωριών φωτίζει την έννοια της προστασίας της δημοκρατίας με διαφορετικό τρόπο απέναντι σε πολιτικούς δρώντες των οποίων οι προκλήσεις μπορούν να σταθούν εμπόδιο για την πραγμάτωση της δημοκρατίας. Όπως εξηγούν οι Fox και Nolte (1995:14-17), η αυτοπροστασία της δημοκρατίας διακρίνει τις δυο προσεγγίσεις με διαφορετική θεωρητική-φιλοσοφική θεμελίωση. Το μαχόμενο

κομμάτων εντός δημοκρατικών πλαισίων» και παρ. 3 «κόμματα των οποίων η δράσις τείνει εις ανατροπήν του ελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος ή εκθέτει εις κίνδυνον την εδαφικήν ακεραιότητα της Χώρας, τίθενται εκτός νόμου δι' αποφάσεως του κατά το άρθρον 100 του παρόντος Συντάγματος Δικαστηρίου». Ο Κων. Καραμανλής τόνισε ότι διαφωνεί με την αντιπολίτευση αλλά υποσχέθηκε να εξετάσει σοβαρά τις ενστάσεις της (Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής 1975, Συν.ΙΓ΄σελ.166).

μοντέλο απαντά στο παράδοξο της ανοχής στη βάση μιας ουσιαστικής (substantive) αντίληψης περί δημοκρατίας το πλουραλιστικό μοντέλο αφορά τη διαδικαστική (procedural) ή τυπική αντίληψη (Fox & Nolte, 1995:14-17). Κοντολογίς, το πρώτο θα λέγαμε ότι είναι ένα μοντέλο δημοκρατίας ανήσυχο που παρεμβαίνει προκαταβολικά και περιοριστικά και αναμετράται ευθέως με τους απειλητικούς αντιδημοκράτες, ενώ το δεύτερο επιδεικνύει εμπιστοσύνη στους δημοκρατικούς θεσμούς και στην κρίση του εκλογικού σώματος απέχοντας από κάθε παρέμβαση και έλεγχο. Οι νέο μαχητικοί υποστηρικτές -πολιτικοί επιστήμονες και συνταγματολόγοι (Kirshner, 2014· Issacharoff, 2006· Müller, 2012· Thiel, 2016) έχουν έως έναν ορισμένο βαθμό μετριάσει τις αρχικές εκκλήσεις του πατέρα της μαχητικής δημοκρατικής υπεράσπισης, ωστόσο παραμένουν δέσμιοι της προβληματικής ελιτίστικης κληρονομιάς του θεμελιωτή του στρατευμένου μοντέλου.

Η ιστορική καταγωγή και θεωρητική θεμελίωση της στρατευμένης δημοκρατίας

Τα αίτια της αποτυχίας της Βαϊμάρης υπήρξαν ποικίλα και σύνθετα, ενώ έχουν διατυπωθεί αρκετές θεωρητικές υποθέσεις προσπαθώντας να τα ερμηνεύσουν. Ορισμένοι μελετητές έκαναν λόγο για μια δημοκρατία χωρίς δημοκράτες (Müller, 2012:537) ή λόγω έλλειψης μαχητικότητας έναντι των εξτρεμιστικών κινημάτων (Tyulkina, 2015) ή εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας και της τιμωρητικής διάθεσης των νικητών απέναντι στους ηττημένους. Ο Loewenstein (1937a) διακρίνει μεταξύ των στοιχείων ευθραυστότητας της περιφρονημένης δημοκρατίας της Βαϊμάρης τη νομικίστικη τύφλωση και την απουσία ενός αναχώματος ικανού να ανακόψει την προέλαση του ολοκληρωτισμού. Η ταλαιπωρημένη Γερμανική κοινωνία, που όχι αργόγυστα έφερε το βαρύ φορτίο των ταπεινώσεων και των κακουχιών που οι νικητές της επέβαλλαν στις Βερσαλλίες, βρέθηκε εκτεθειμένη απέναντι στο “σωτήριο” “Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα” (NSDAP) που υπόσχονταν να αποκαταστήσει τα εθνικά παράπονα. Παράλληλα η δημοκρατία της Βαϊμάρης έστρωνε το δρόμο παρέχοντας απλόχερα όλα τα μέσα για την κατάληψη της εξουσίας από τον Χίτλερ (Loewenstein, 1937a:425-427). Την εποχή που ο Loewenstein αναπτύσσει τα επιχειρήματά του για την ανάγκη να καταστούν οι δημοκρατίες μαχητικές ήταν μια εποχή όπου τα φασιστικά κόμματα ως «Δούρειος Ίππος» (Loewenstein, 1937a:424) διάβαιναν το κατώφλι της Ιταλίας και της Γερμανίας. Η ανησυχία του ότι θα

μπορούσαν να μιμηθούν το πρότυπο τακτικών φασιστικής διείσδυσης σε άλλες χώρες και να σφετεριστούν την εξουσία με λιγότερο ή περισσότερο τυπικά κοινοβουλευτικά μέσα ήταν μεγάλη. Αυτό αποτέλεσε ένα μεγάλο μέρος της αληθοφάνειας των επιχειρημάτων του Loewenstein για εκείνη την περίοδο, ακριβώς γιατί υπήρχε μια διάχυτη αίσθηση παρόντος κινδύνου και πολιτικού επείγοντος να αποτραπεί η επανάληψη ανάλογων φαινομένων (Invernizzi Accetti & Zuckerman, 2017:195). Η έντονη ανησυχία του για την επικράτηση του φασισμού στην Ευρώπη τον οδήγησε σε μια συγκριτική μελέτη για την κατάσταση της δημοκρατίας σε διάφορες χώρες, όπου διαπίστωσε την ύπαρξη κινδύνων και την ανάγκη οχύρωσης των δημοκρατιών με μια σειρά μέτρων. Το σχέδιο του Loewenstein περιλαμβάνει έναν μακρύ κατάλογο νομικών και διοικητικών μέτρων τα οποία περιορίζουν βασικά δημοκρατικά δικαιώματα και ελευθερίες, όπως του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, την ελευθερία της έκφρασης και του τύπου και φτάνει μέχρι την απαγόρευση των πολιτικών κομμάτων (Loewenstein, 1937b:645).

Η γενικότερη δυσπιστία του Loewenstein απέναντι στις μάζες πηγάζει από μια βαθιά ελιτίστικη αντίληψη για αυτές. Η αντισυμμετοχική και ελιτίστικη λογική αποτελεί μια αναγκαιότητα εφόσον εκκινεί από μια διαφορετική κατανόηση των αιτιών και της φύσης του φασισμού. Ο φασισμός δεν ήταν ούτε μια πολιτική ιδεολογία, «ούτε ένα ρεαλιστικό εποικοδομητικό πρόγραμμα» (Loewenstein, 1937a:423) παρά μια «εξελιγμένη» τεχνική για την κατάκτηση της εξουσίας συνδυάζοντας έξοχα την προσαρμοστικότητά του στα δημοκρατικά καθεστώτα (Caroccia, 2013:208). Ο φασισμός δεν αποτελούσε παρά μια ακατανίκητη λαχτάρα για εξουσία, ενώ όλες οι τεχνικές συναισθηματικού επηρεασμού και δημαγωγίας για τη χειραγώγηση του λαού εξυπηρετούσαν αυτή ακριβώς την επιδίωξη. Ο φασισμός όχι μόνο έχει την ικανότητα εγκλιματισμού των αδυναμιών που εγγενώς φέρει η δημοκρατία, επιπλέον καταφέρνει επιδέξια να τις εκμεταλλευτεί στο έπακρο.

Το θεωρητικό-εννοιολογικό πλαίσιο του Loewenstein βρίσκεται στη βάση διάκρισης μεταξύ «συνταγματικής κυβέρνησης» και του ολοκληρωτικού φασιστικού εγχειρήματος που πραγματώνεται μέσω του «συναισθηματισμού» (1937a:424-428). Ορίζει ότι η πρώτη αποτελεί εγγύηση ορθολογικής διοίκησης, ενώ ο φασισμός αποτελεί έναν νομιμοποιημένο καιροσκοπισμό που επιχειρεί την αντικατάσταση του κράτους δικαίου από τον ολοκληρωτισμό που συγχωνεύει την ιδιωτική και τη δημόσια ζωή. Η δημοκρατία, εξ αρχής, βρίσκεται αδύναμη απέναντι σε τεχνικές χειραγώγησης

των μαζών και στη συναισθηματική επίθεση του φασισμού (Loewenstein, 1937a:424-428). Παραλληλίζει τις απειλές ως πολεμική επίθεση έναντι της δημοκρατίας, ως να βρίσκεται σε κατάσταση διαρκούς πολιορκίας από τον ύπουλο εχθρό, δικαιολογώντας τη σκλήρυνση και τη λήψη έκτακτων μέτρων. Μια «πειθαρχημένη» δημοκρατία οφείλει να αντιτάξει τα όπλα της έναντι των εσωτερικών της εχθρών και η προσωρινή αναστολή βασικών δημοκρατικών δικαιωμάτων αποτελεί την καλύτερη άμυνα απέναντι τους (Loewenstein, 1937b:657).

Ο Loewenstein διακατέχονταν από αισθήματα δυσπιστίας απέναντι στις ευεπίφορες στη δημαγωγία μάζες, τις έβλεπε αδύναμες να αντισταθούν στις φασιστικές σειρήνες και στα πρωτόγονα συναισθήματα που η φασιστική προπαγάνδα ήταν ικανή να αναμοχλεύει, καθιστώντας τες την εύπλαστη ύλη του ολοκληρωτικού εγχειρήματος. Επιπλέον, η μαχητική συνταγή του Loewenstein πέραν της γενικότερης «αντιεξτρεμιστικής νομοθεσίας» περιορίζοντας τις ελευθερίες στις μάζες, περιελάμβανε πολιτικά και νομικά μέτρα που απευθύνονταν στις ελίτ, όπως η απαγόρευση των αντιδημοκρατικών κομμάτων και των πολιτοφυλακών (Malkoroulou & Norman 2019:95). Αυτή η δυσπιστία για αυτοκυβέρνηση υπαγορεύει τη θέλησή του να απαλλάξει τον λαό από οποιαδήποτε πολιτική δράση και συμμετοχή, γιατί θεωρεί ότι «η δημοκρατική πλειοψηφία ως τέτοια είναι μια αφηρημένη έννοια, ανίκανη να κυβερνήσει ενώ στην πράξη, κάθε πλειοψηφία γίνεται και πάλι ολιγαρχία» (Loewenstein, 1937b:520). Στη θεωρία του Loewenstein μπορεί η κύρια ανησυχία να αφορά την επίθεση στη δημοκρατία και την επακόλουθη επικράτηση του φασισμού, αλλά γενικότερα στρέφεται και στα δυο άκρα του εξτρεμισμού. Θεωρεί εξίσου απειλητικό το μπολσεβικικό «χάος» (Loewenstein, 1937b:639). Ενώ αναγνωρίζει τον κομμουνισμό ως πολιτική ιδεολογία σε αντίθεση με τη θέση του για τον φασισμό, τον απασχολεί εξίσου και αποδέχεται τον περιορισμό του. Η μαχητική δημοκρατία είναι οργανωμένη έτσι ώστε να επαγρυπνά μέρα και νύχτα. Κάποιος “εσωτερικός εχθρός” θα είναι πάντοτε παρόν.

Οι τρόποι αυτοάμυνας της μαχητικής δημοκρατίας που μας προτείνει ο Loewenstein περνούν αναπόφευκτα μέσα από τον αποκλεισμό και τη φίμωση για ένα μέρος του εκλογικού σώματος, μολονότι πρόκειται για πολίτες που ακόμη κι αν δεν συμμερίζονται τις αξίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας αποτελούν μέρος του δήμου. Οι εχθροί της δημοκρατίας έρχονται και παρέρχονται από τις απαρχές της εμφάνισής της και πιθανότατα θα υπάρχουν και στο μέλλον. Η μείζονα κανονιστική

ελκυστικότητα της δημοκρατίας είναι ακριβώς το δικαίωμα για την υλοποίηση των πολιτικών στόχων όλων των πολιτικών ομάδων, η ικανοποίηση και συμμετοχή όσο το δυνατόν ευρύτερων πλειοψηφιών. Ταυτόχρονα, επιτρέπει κάθε δυνατή αλλαγή των πολιτικών αποφάσεων και διατηρεί ανοικτό τον δρόμο για κάθε μειοψηφία να καταστεί πλειοψηφία, και αυτό δεν είναι τίποτα λιγότερο από το πραγματικό νόημα πίσω από το πολιτικό σύστημα που ονομάζουμε δημοκρατία (Kelsen, 2013:104).

Από τα δρακόντεια μέτρα του Loewenstein στον δημοκρατικό πασιφισμό του Hans Kelsen.

Στον αντίποδα της μαχητικής δημοκρατίας βρίσκεται το αξιακά ουδέτερο μοντέλο της πλουραλιστικής δημοκρατίας του Hans Kelsen (1948; 2013). Ως αφοσιωμένος δημοκράτης και συνεπής υπερασπιστής του σχετικισμού και των δημοκρατικών αξιών θα απορρίψει εξ αρχής τις μαχητικές θέσεις του Loewenstein με βάση το παράδοξο της δημοκρατίας (Müller, 2012:536-539). Η ιδέα της δημοκρατίας προϋποθέτει τον σχετικισμό και αποτελεί την κοσμοθεωρία της, γιατί με αυτό τον τρόπο εκτιμά κάθε βούληση, πεποίθηση και γνώμη και παρέχει την ευκαιρία σε κάθε πολίτη να ανταγωνιστεί ισότιμα και ελεύθερα (Kelsen, 2013:103). Η θεωρία του αναδεικνύει την διαδικαστική δημοκρατία ως ικανή να περιορίζει την άσκηση της πολιτικής εξουσίας παρέχοντας με επάρκεια τους πόρους και τους λόγους ήδη εγγεγραμμένους, χωρίς να χρειάζεται να εισάγει άλλους περιορισμούς στο πεδίο της πολιτικής (Urbinati & Invernizzi Acetti, 2013:17). Υπό αυτή την οπτική, το κράτος δεν είναι παρά οι κανόνες του, ταυτίζεται με το δίκαιο, είναι «μια συγκεντρωτική έννομη τάξη» (Χριστόπουλος, 2022:277).

Αναγνωρίζοντας τις εγγενείς αδυναμίες της δημοκρατίας να αμύνεται τους εχθρούς της διακατέχεται από μια παθητική αποδοχή περί ανάγκης υποταγής στην πλειοψηφία και θεωρεί πως είναι η φύση της δημοκρατίας τέτοια ώστε να αποδέχεται τη βούληση της πλειοψηφίας, ακόμη κι αν ο δήμος αποφασίσει να την καταργήσει (Kelsen, 2013). Αυτό το δικαίωμα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ίδια τη φύση της δημοκρατίας και δεν μπορεί κανείς να της το αρνηθεί. Το ανεκτικό μοντέλο δημοκρατίας εκκινεί από μια εντελώς διαφορετική βάση παρέχοντας ίσα δικαιώματα και ελευθερίες έκφρασης και συμμετοχής για όλες τις πολιτικές θέσεις (Müller

2012:1257). Αυτή η θέση του Kelsen απορρέει από την οπτική του για τη δημοκρατία, η οποία δεν είναι αυταξία αλλά μία τυπική διαδικασία που πραγματώνει τη δημοκρατία εντός των κοινοβουλευτικών διαδικασιών και του ανταγωνισμού μεταξύ ελεύθερων και ίσης αξίας ιδεών. Ο πλουραλισμός αποτελεί ουσιώδες και σύμφυτο χαρακτηριστικό της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Ο Kelsen αναγνωρίζει την αξία που έχει μια ανοιχτή κομματική διαδικασία, ελεύθερα οργανωμένων πολιτών εντός και εκτός του κοινοβουλίου και αυτό ακριβώς θεωρεί ως «πολλαπλό φύλακα» της δημοκρατίας. Η πλειοψηφία δεν έχει την πολυτέλεια να εκμηδενίσει την μειοψηφία ή να της στερήσει τη δυνατότητα συμμετοχής, διότι αυτό θα στερούσε επίσης από μια δημοκρατική πλειοψηφία τον χαρακτήρα της και, επομένως, τη νομιμοποίησή της (Urbinati & Invernizzi Acetti, 2013:18). Πιστεύει ότι μέσω αυτής της διαδικασίας διαμορφώνονται οι συνθήκες υπέρβασης των έκδηλων συγκρούσεων, επιτυγχάνοντας προσωρινούς συμβιβασμούς μέσα από αποφάσεις που νομιμοποιούνται με κανόνες και διαδικασίες που οι ίδιοι οι πολίτες αναγνωρίζουν και αποδέχονται. Ενώ οι επικρίσεις στα κόμματα ως οργανωτική μορφή, πόσο μάλλον οι απαγορεύσεις, δεν συνιστούν παρά «μια ιδεολογική συγκαλυμμένη αντίσταση στην ίδια την πραγμάτωση της δημοκρατίας» (Kelsen 2013:103-104), διότι αμφισβητούν τα πρακτικά μέσα άσκησης επιρροής στις πολιτικές αποφάσεις από τους ίδιους τους πολίτες και, επίσης, γιατί αποτελούν μια επίθεση στην ίδια τη νομιμότητα της πολιτικής σύγκρουσης. Η δημοκρατία αποτελεί τον τόπο συμβιβασμού και αμοιβαίων υποχωρήσεων μεταξύ της πλειοψηφίας και της μειοψηφίας. Ο δρόμος μπροστά παραμένει ανοικτός για να καταστεί η μειοψηφία στο μέλλον πλειοψηφία (Kelsen, 2013:103-104).

Νέο-μαχητική δημοκρατία

Παρόλο που τα μέτρα πειθάρχησης και οι διάφορες αιτιολογήσεις για τον περιορισμό δικαιωμάτων και ελευθεριών στη βιβλιογραφία της μαχητικής δημοκρατίας απηχούν ένα μεγάλο εύρος (Rummens, 2019· Kirshner, 2014· Sajó, 2019), η κεντρική ιδέα παραμένει η ίδια. Οι δημοκρατικοί δρώντες νομιμοποιούνται να υπερασπιστούν το δημοκρατικό σύστημα απέναντι σε πολιτικά κόμματα ή κινήματα που στοχεύουν στην αποδόμηση των δημοκρατικών θεσμών. Εφόσον η μαχητική δημοκρατία νομιμοποιεί την κρατική παρέμβαση περιορίζοντας τον πολιτικό ανταγωνισμό, στερεί ελευθερίες

και πολιτικά δικαιώματα προκειμένου να αποτρέψει την ανατροπή ή βίαιη αλλαγή του δημοκρατικού καθεστώτος, οδηγώντας αναπόφευκτα σε μια αυταρχική μορφή εξουσίας (Bourne, 2018:24) δηλαδή μιας ελιτίστικης μορφής πολιτικής κυριαρχίας (Malkoroulou & Norman, 2019:94). Η εισαγωγή ουσιαστικών προϋποθέσεων για τη δικαιολόγηση της μαχόμενης δημοκρατίας αποτυγχάνουν εφόσον ο πρωταρχικός κίνδυνος μιας πιθανής φίμωσης των πολιτικών αντιπάλων παραμένει. Ακόμη κι αν η απόφαση λαμβάνεται από μια ανεξάρτητη δικαιοσύνη, τα θεσμικά εργαλεία αποκλεισμού τελικώς παραμένουν στη διάθεση της εκάστοτε κυβέρνησης, η οποία μπορεί να τα χρησιμοποιεί έναντι άλλων πολιτικών αντιπάλων (Invernizzi Accetti & Zuckerman 2017:187). Αυτό δημιουργεί πρόσθετες κανονιστικές προκλήσεις όταν οι ίδιοι πολιτικοί ανταγωνιστές, κυρίως μια κυβέρνηση, αποκτούν τη δυνατότητα να θέτουν εκτός πολιτικού παιχνιδιού τους ανταγωνιστές τους.

Η στρατευμένη δημοκρατία τελεί υπό διαρκή εγρήγορση, είναι ένας καθημερινός αγώνας απέναντι στους εχθρούς της. Το κράτος διακατέχεται από ισχυρή βούληση για δράση και συγκεκριμένα μέτρα που έχουν καταστρωθεί a priori (Caroccia, 2013· Müller, 2019). Η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό της μαχόμενης δημοκρατίας την εξοπλίζει με τα μέσα έκτακτης, ad hoc νομοθέτησης περιορίζοντας την ελευθερία της έκφρασης, της πολιτικής συμμετοχής και της συνάθροισης. Το βασικό επιχείρημα που νομιμοποιεί την ανάληψη στρατευμένων μέτρων είναι η άσκηση πολιτικής βίας και ο εκτεταμένος εκφοβισμός που ασκούν οι αντιδημοκράτες (Müller, 2016:252). Η διάλυση πολιτικών κομμάτων, η απαγόρευση της επανίδρυσής τους με διαφορετικό όνομα, ο αποκλεισμός των μελών τους από την εκλογική διαδικασία, αποτελεί συχνή και νόμιμη πολιτική πρακτική. Το νομικό οπλοστάσιο της μαχόμενης δημοκρατίας, συμπεριλαμβάνει και μέτρα που στρέφονται σε μεμονωμένα πρόσωπα αποκλείοντας τον διορισμό τους σε θέσεις δημόσιας διοίκησης, παρακολούθησης ή επόπτευσης για στελέχη του στοχευμένου κόμματος κ.α. (Caroccia, 2013).

Οι χώρες που εφαρμόζουν μαχητικά μέτρα συχνά διαφοροποιούν την αντίδρασή τους έναντι πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων. Εξετάζοντας το παράδειγμα της Γερμανίας, το Σύνταγμα του 1946 αναγνωρίζει τον εξέχοντα ρόλο των πολιτικών κομμάτων στη διαμόρφωση της λαϊκής βούλησης και τους παρέχει ένα προνομιακό καθεστώς (Parteienprivileg) με το οποίο απολαμβάνουν, ειδική συνταγματική προστασία σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη κοινωνική, πολιτική

οργάνωση (Thiel, 2016:403). Η γερμανική δημοκρατία ανήκει στα πολιτεύματα των οποίων η πολιτική υποτάσσεται στο δίκαιο σε μεγάλο βαθμό. Ο σταθερός και συστηματικός έλεγχος που ασκείται έναντι της λαϊκής βούλησης έχει ως βάση αιτιολόγησης την ίδια την ιστορία της Γερμανίας (Schmidt, 2004:585). Ο Θεμελιώδης Γερμανικός Νόμος (Grundgesetz/GG) αποτελεί τη βάση της γερμανικής συνταγματικής τάξης ο οποίος κατοχυρώνει τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας παρέχοντας επαυξημένες εγγυήσεις στις μελλοντικές γενιές, ότι οι σημερινοί Γερμανοί δεν θα επιχειρήσουν να καταργήσουν τις βασικές της αρχές (ο αμετάβλητος συνταγματικός πυρήνα της δημοκρατικής τάξης). Στη βάση αυτής της υπόσχεσης, ο γερμανικός λαός δεσμεύεται εσαεί σε ένα συγκεκριμένο όραμα πολιτικής ζωής που περιορίζει τις επιλογές που μπορεί να κάνει στο σήμερα αλλά και στο μέλλον (Finn, 2012:64). Επίσης, οφείλουμε να αναδείξουμε τη σημασία της διεθνούς κοινής γνώμης στην περίπτωση της Γερμανίας, η οποία φέρει ένα ειδικό βάρος αναμένοντας μια συγκεκριμένη στάση (μαχόμενη) έναντι των αντιδημοκρατικών κομμάτων επιδρώντας κατά αυτό τον τρόπο έμμεσα ως προς την ανάληψη δράσης (Van Donselaar, 2017:550· Müller, 2019). Υπάρχουν στιγμές που μπορεί να εκδηλωθεί μια, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, δυσανάλογη ανησυχία της ευρωπαϊκής κοινής για ακροδεξιά κόμματα όταν καταφέρνουν να δραπετεύσουν από το «εκλογικό γκέτο» (Γεωργιάδου, 2008: 439). Πρόκληση στο εγγύς μέλλον για το Γερμανικό κράτος θα αποτελέσει η ακροδεξιά "Εναλλακτική για τη Γερμανία" (AfD) που έχει ισχυροποιηθεί μετά τις κρατιδιακές εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2024 και σήμερα ενισχύεται περαιτέρω. Ίσως τα παραπάνω μας υπενθυμίσουν το παράδειγμα μαχητικότητας που κράτησαν απέναντι στον κυβερνητικό συνασπισμό (ÖVP & FPÖ) της Αυστρίας οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες (2001-2003) (Mudde, 2011:375).

Οι απειλές για τις δημοκρατίες όπως επισημαίνει ο Bligh (2013:1337) τα τελευταία χρόνια απομακρύνονται από το αρχικό τραυματικό υπόδειγμα της Βαϊμάρης και προσανατολίζονται σε νέες απειλές που περιλαμβάνουν τα κόμματα που υποκινούν το μίσος και τις διακρίσεις, κόμματα που υποστηρίζουν τη βία και την τρομοκρατία και όσα αμφισβητούν την ταυτότητα του κράτους. Το «παράδειγμα της νομιμότητας» (Bligh, 2013:1358) εκκινεί από την κανονιστική παραδοχή του ρόλου των κομμάτων σήμερα «ως δημοσίου αγαθού ή ένα είδος δημόσιας ωφέλειας» (Bligh, 2013:1362). Η αντίληψη ότι οι σύγχρονες δημοκρατίες απειλούνται εξαιτίας ενός νέου αποσταθεροποιητικού δυναμικού του οποίου οι προκλήσεις για πολλά δημοκρατικά

καθεστώτα τα εξωθεί σε μια μαχητική στάση απέναντι σε απειλές που εκτείνονται σε νέα πεδία όπως, οι διάφορες μορφές του θρησκευτικού φονταμενταλισμού και της τρομοκρατίας αποκτώντας μεγαλύτερη προσοχή από κράτη και υπερεθνικά θεσμικά όργανα μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 (Rosenblum, 2008· Sajó, 2006· Macklem, 2006). Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η πολιτική του φόβου ως ένα εργαλείο ομογενοποίησης στα χέρια της ΛΡΔ, υιοθετώντας μια αντισλαμική ατζέντα μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις και μια ευκαιρία να ενδυναμώσει το αντιμεταναστευτικό της αφήγημα (Mudde:2011:144).

Οι προκλήσεις που θέτουν τα ακροδεξιά κόμματα στις δημοκρατίες δεν αφήνουν αδιάφορους διεθνείς οργανισμούς (Ο.Η.Ε., Ε.Ε.) ενώ μια σειρά από κατευθυντήριες συμβάσεις ασκούν μια έμμεση πίεση στα εθνικά κράτη για συμμόρφωση. Μια ιδέα του κατά πόσο υπάρχουν δεσμευτικές οδηγίες σε ευρωπαϊκό ή διεθνές επίπεδο που υπαγορεύουν μια κάποιας μορφή «μαχητικότητα» αναδεικνύει το ακόλουθο παράδειγμα. Το άρθρο 7 της Συνθήκης της ευρωπαϊκής ένωσης προβλέπει διαδικασία παρακολούθησης και επιβολής κυρώσεων κατά κρατών μελών και επιτρέπει σε περιπτώσεις που διαπιστωθεί αμέλεια των κρατών μελών όταν παραβιάζονται δικαιώματα και δημοκρατικές αρχές. Με βάση το άρθρο 7 παρ.2, το Συμβούλιο της Ευρώπης αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία την αναστολή ορισμένων δικαιωμάτων συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων ψήφου του αντιπροσώπου του εν λόγω κράτους μέλους στο συμβούλιο. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι κυρώσεις δεν έχουν ως στόχο να πλήξουν τους εχθρούς αυτών των αρχών και δικαιωμάτων παρεμβαίνοντας στο εσωτερικό κάθε κράτους, αλλά το ίδιο το κράτος μέλος που ανέχεται «σοβαρές και επίμονες παραβιάσεις των δικαιωμάτων και δημοκρατικών αρχών». Η συνθήκη παρέχει ένα είδος «εγγύησης ανεπάρκειας» (Thiel 2016:411) για την αδράνεια που μπορεί να επιδεικνύουν κράτη μέλη υποχρεώνοντας τα με έμμεσο τρόπο να αποφασίσουν μόνα τους σε ποια νομικά αμυντικά μέσα θα προσφύγουν. Οι προσπάθειες της Ε.Ε. να κινήσει διαδικασίες για μια σειρά από κυρώσεις στις κυβερνήσεις της Πολωνίας (2017) και της Ουγγαρίας (2018) αποτελούν ενδεικτικά παραδείγματα του ενεργού μαχητικού χαρακτήρα της Ε.Ε. για κράτη-μέλη που αντιβαίνουν στις φιλελεύθερες δημοκρατικές της αξίες (Tyulikina, 2019· Olsen, 2019).

Ένας άλλος θεσμός ο οποίος έχει υπαγορεύσει έναν βαθμό μαχητικότητας ή έρχεται μετά να επικυρώσει ή να απορρίψει αποφάσεις κρατών που προσφεύγουν σε

απαγορεύσεις κομμάτων είναι η ΕΣΔΑ⁸, η οποία τελεί σε διαρκή επικοινωνία με τα συντάγματα και τις έννομες τάξεις των κρατών μελών. Μια σειρά από νομολογίες που αποφαίνεται θετικά για απαγορεύσεις κομμάτων που κάνουν οι χώρες με βάση λιγότερο ή περισσότερο μαχητικά μέτρα χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η απαγόρευση λειτουργίας του τουρκικού κόμματος Refah του οποίου η ιδεολογία έρχονταν σε σύγκρουση με τον κοσμικό χαρακτήρα του τουρκικού κράτους (Bligh, 2013:1350).

Εννοιολογικές διασαφηνίσεις - Διάκριση μεταξύ της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής και της εξτρεμιστικής δεξιάς.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μια τόνωση του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος για την ιδέα της μαχόμενης δημοκρατίας (Tyulkina, 2015· Cappocia, 2012· Müller, 2012· Sajó, 2004· Kirshner, 2014; Malkopoulou & Kirshner, 2019· Rovira Kaltwasser, 2019· Thiel, 2016· Rummens, 2019). Η κανονιστική νομιμοποίηση του μαχόμενου μοντέλου θεμελιώνεται στην υπόθεση ότι υπάρχει μια δημόσια συναίνεση ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία αποτελεί το επιθυμητό μοντέλο δημοκρατίας, χάριν του οποίου οι αξιώσεις προστασίας θεωρούνται εύλογες (Rovira Kaltwasser, 2019). Το τι σημαίνει δημοκρατία, το ποιος θεωρείται μέρος του δήμου, αν και ποιος μπορεί να προσδιοριστεί ως εχθρός της δημοκρατίας, αποτελεί τον τόπο της ασυμφωνίας μεταξύ των δυο αντιθετικών μοντέλων στη βάση διαφοροποιημένων αντιλήψεων (ουσιαστικών ή διαδικαστικών) περί δημοκρατίας (Fox & Nolte, 1995). Υπάρχει μια αυξανόμενη και διάχυτη ανησυχία ότι η εκλογική επιτυχία ακροδεξιών κομμάτων σε συνδυασμό με την ικανότητα αυτών των κομμάτων να προκαλούν ευθέως ή εμμέσως τους δημοκρατικούς κανόνες και τους θεσμούς (Ignazi, 1992· Mudde, 2011· Minkenberg, 2006). Δύο είναι τα βασικά ερωτήματα: α) αν μπορεί ένα πολιτικό κόμμα να απαγορευθεί νομίμως και β) ποιος και για ποιο σκοπό το απαγορεύει. Σύμφωνα με το παράδειγμα της Βαϊμάρης, τα δημοκρατικά καθεστώτα απαγορεύουν κάποιο

⁸ «Ειδικότερα η ελληνική δημοκρατία, κατά την ως άνω συνταγματική επιταγή αλλά και συμμορφούμενη προς τις θετικές υποχρεώσεις των κρατών που απορρέουν από το άρθρο 17 της ΕΣΔΑ έχει τη θετική υποχρέωση να μην επιτρέπει τη χρήση των δικαιωμάτων πολιτικής συμμετοχής ενός κόμματος με σκοπό τη διάβρωση των φιλελεύθερων και δημοκρατικών θεσμών και οφείλει να αυτοπροστατεύεται κατά των συμπεριφορών, οι οποίες, υπό την επίφαση και ψευδεπίγραφη μορφή της σύστασης πολιτικών κομμάτων, που η ίδια η Δημοκρατία επιτρέπει για τη λειτουργία της, σκοπούν την κατάλυσή της (Απόφαση Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου, Αριθμός Απόφασης: 95/2023 σελ. 13).

αντιδημοκρατικό κόμμα εάν επιδιώκει να καταλύσει το δημοκρατικό καθεστώς και να καταλάβει την εξουσία με λιγότερο ή περισσότερο δημοκρατικά μέσα. Το επόμενο βήμα αυτών των κομμάτων είναι να παραγκωνίσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς (συνήθως τους κοινοβουλευτικούς) και να εφαρμόσουν μια αντιδημοκρατική ατζέντα πολιτικής. Πόσο κοντά όμως βρισκόμαστε σήμερα από το να πραγματοποιηθεί ένα τέτοιο σενάριο;

Το τι συνιστά απειλή για την επιβίωση της δημοκρατίας είναι μια απόφαση εξόχως πολιτική και εν τέλει έκτακτη, δηλαδή μια κατάσταση εξαίρεσης ακόμη και για εκείνες τις συνταγματικές τάξεις οι οποίες συμπεριλαμβάνουν με ρητό τρόπο μαχητικά μέτρα. Στις περιπτώσεις που ο κανόνας παραμερίζεται, ο κυρίαρχος δεν είναι άλλος από αυτόν που *de facto* αποφασίζει με βάση τη συγκυρία επικαλούμενος την «έκτακτη ανάγκη» (Χριστόπουλος, 2022:278-289). Η μεταπολεμική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (Ο.Δ.Γ.), όπως ήδη αναφέραμε, φέρει όλα τα χαρακτηριστικά της μαχόμενης δημοκρατίας ως αναπόσπαστο μέρος του πυρήνα της ιδρυτικής της συναίνεσης. Παρόλα αυτά, το έσχατο μέτρο της απαγόρευσης ή διάλυσης πολιτικού κόμματος έχει εφαρμοστεί μόνο δυο φορές, για το Σοσιαλιστικό Κόμμα του Ράιχ (SRP) και για το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γερμανίας (KPD)⁹ το 1952 και 1956 αντίστοιχα (Stöss, 2010:10-11). Δεδομένου ότι η ακροδεξιά αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, ασκώντας επιρροή στα καθιερωμένα κόμματα λόγω της αυξανόμενης διεισδυτικότητάς που έχει στο εκλογικό σώμα, οι αντιδράσεις απέναντί της φαίνεται να είναι αναμενόμενες. Οι τρόποι πλαισίωσης της ακροδεξιάς και ειδικότερα του πολιτικού εξτρεμισμού υπαγορεύονται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες, οι οποίοι συνδιαμορφώνουν ένα τοπίο αντίδρασης από την κοινωνία, από τα καθιερωμένα πολιτικά κόμματα, από τα μέσα ενημέρωσης και, τέλος, από τα ίδια τα κράτη (Mudde 2011:383· Έλληνας, 2022). Επίσης σημαντικό ρόλο παίζουν και η ιστορία και το παρελθόν της κάθε χώρας, το σθένος του φιλελεύθερου δημοκρατικού συστήματος, η εθνική ταυτότητα, η συνταγματική θωράκιση, η γενικότερη πολιτική κουλτούρα και ο τρόπος με τον οποίο νοηματοδοτεί την πολιτική δράση (Malkoroulou & Norman,

⁹ Το 1956 η απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου είχε ως στόχο την απαγόρευση και διάλυση του Κομμουνιστικού κόμματος (KPD) όχι γιατί το κόμμα δεν αναγνώριζε τις θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας αλλά αντίθετα γιατί στην πράξη υιοθετούσε μια επιθετική στάση απέναντι στην υπάρχουσα δημοκρατική τάξη επιχειρώντας σκοπίμως να τη βλάψει. Δηλαδή η όλη πορεία ενός πολιτικού σχηματισμού στη Γερμανία ελέγχεται και κρίνεται όχι στη βάση της κριτικής που αυτό ασκεί στις συνταγματικές αξίες αλλά μόνο εάν ουσιωδώς στοχεύει στην εξάλειψη της ελεύθερης δημοκρατικής τάξης (Stöss, 2010 :11).

2019· Caroccia, 2003). Οι υποκειμενικές αξίες και πεποιθήσεις αποτελούν τη βάση νομιμοποίησης ρητορικών μοτίβων και εν γένει της πολιτικής δράσης (Almond & Verba, 2015). Όλα τα παραπάνω αποτελούν τους παράγοντες που επιδρούν στους τρόπους που τελικώς πλαισιώνεται η ακροδεξιά και είναι μεταξύ άλλων μερικοί από τους βασικούς παράγοντες που υπαγορεύουν τα μοτίβα αντίδρασης απέναντι της (Mudde, 2011).

Όπου ακόμα επιβιώνει μια γραμμή πολιτικής απομόνωσης της ακροδεξιάς από τα ίδια τα κυρίαρχα κόμματα στα πλαίσια του δημοκρατικού ανταγωνισμού, αυτή μπορεί να είναι μια δυνατή εναλλακτική ως εμπόδιο στις αντιδημοκρατικές συμπεριφορές και εντάσεις που προκαλούν σε σχέση με τη δημοκρατική ή και τη φιλελεύθερη πτυχή της δημοκρατίας. Μια καλά οργανωμένη στρατηγική απομόνωσης των αντιδημοκρατικών κομμάτων μπορεί έως ένα βαθμό να λειτουργήσει αποτελεσματικά χωρίς να χρειαστεί να αναληφθούν μαχητικά μέτρα, εφόσον η περιθωριοποίηση δεν γίνεται εργαλειακά, δηλαδή στη βάση συνυπολογισμού των ακροδεξιών ψήφων, ή με στόχο την ανάληψη της εξουσίας ή για την απόκτηση υλικών ή συμβολικών πόρων από τα κυρίαρχα κόμματα. Μπορούμε σαφώς να διακρίνουμε μεταξύ μιας στρατηγικής απομόνωσης των δημοκρατικών κομμάτων σε εύλογο χρόνο, δημιουργώντας μια υγειονομική ζώνη (cordon sanitaire) από μαχητικού τύπου λύσεις που απαγορεύουν τη συμμετοχή τους στον κομματικό ανταγωνισμό και στις εκλογές (Mudde, 2016b· Downs, 2012).

Το κανονιστικό ερώτημα που αφορά το πόσο επικίνδυνα είναι τα ακροδεξιά κόμματα αποτελεί εξαιρετικά σύνθετο ζήτημα, γιατί οι εντάσεις που προκαλούν γενικότερα για τη δημοκρατία διαφέρουν στον χρόνο και από τόπο σε τόπο. Έτσι διαφορετικά θα εκληφθεί μια απειλή που προέρχεται από ένα νεοναζιστικό κόμμα στη Γερμανία της δεκαετίας του 1950-1960 από ένα κόμμα στην ίδια χώρα το 2020. Κατά το μεγαλύτερο μέρος των τριών κυμάτων που έκανε την εμφάνισή της η ακροδεξιά υπήρχε μια λιγότερο ή περισσότερο εδραιωμένη αντίληψη περί σύνδεσης αυτών των κομμάτων με τον φασισμό του μεσοπολέμου (Mudde, 2011) που καθόριζαν συγκεκριμένα μοτίβα αντίδρασης απέναντι της διαφέροντας από χώρα σε χώρα. Επίσης διαφέρουν και οι ίδιες οι προκλήσεις ως προς τη φύση, τους τρόπους και το εύρος για τη φιλελεύθερη πτυχή της δημοκρατίας, αλλά και εξαιτίας της εξαιρετικά ανομοιογένειας που παρατηρείται στο εσωτερικό της ακροδεξιάς κομματικής οικογένειας (Mudde, 1995· Art, 2007· Minkenberg, 2006· Ignazi, 1992). Στη σχετική

βιβλιογραφία του ακροδεξιού φαινομένου συναντάμε μια διάκριση μεταξύ της λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά (Λ.Ρ.Δ.) και της εξτρεμιστικής Δεξιάς. Η πρώτη εκδοχή κινητοποιεί συναισθηματικούς μηχανισμούς όπως ο θυμός και ο φόβος, υπονομεύοντας τις ελίτ και την αξιοπιστία των θεσμών, κυρίως του κοινοβουλευτισμού. Η εξτρεμιστική εκδοχή προκαλεί μεγάλες εντάσεις λόγω της αντιδημοκρατικής και αντισυστημικής στάσης και της αμφισβήτησης του μονοπωλίου της κρατικής βίας. Η περίπτωση της Λ.Ρ.Δ. αφορά τα κόμματα που είναι έστω κατ' όνομα δημοκρατικά, αλλά δίχως την πρόθεση να καταλύσουν τη δημοκρατία. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για την εξτρεμιστική Δεξιά, η οποία περιγράφεται ως εκ φύσης αντιδημοκρατική και ως εκ τούτου εχθρική και στη δημοκρατική και στη φιλελεύθερη δημοκρατική πτυχή. Παρουσιάζει έντονες αντιθέσεις σε σχέση με τις βασικές δημοκρατικές αρχές και τους θεσμούς, απορρίπτει την ιδέα της πολιτικής ισότητας και την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και αποτελεί μια πιο εξτρεμιστική μορφή της ήδη προβληματικής ριζοσπαστικής δεξιάς (Mudde, 2011:74· 2020:52-54).

Ο τρόπος υποδοχής και αντίδρασης που επιφυλάσσουν τα καθιερωμένα πολιτικά κόμματα απέναντι στην ακροδεξιά αποτελεί έναν από τους κύριους παράγοντες που θα καθορίσουν την πορεία ανάπτυξης, τις δυνατότητες εξέλιξης και τέλος την πιθανότητα εδραίωσής της στο πολιτικό σύστημα (Art, 2007· Minkenberg, 2006· Bale, 2003· Έλληνας, 2022). Σημαντικός, επίσης, παράγοντας είναι η ίδια η κοινωνία των πολιτών. Ο ρόλος της μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό ανάχωμα και επιπλέον εάν ενσωματώσει την κρατική δράση, τότε αυξάνει την αποτελεσματικότητα της συνολικής προστασίας της δημοκρατίας από αντιδημοκράτες (Minkenberg, 2006: 26). Η άλλη όψη του νομίσματος αφορά την ίδια την ακροδεξιά, πώς αυτοπαρουσιάζεται και οργανώνεται από την πλευρά της εσωτερικής προσφοράς (internal supply) (Mudde, 2011:345). Αυτή η πλευρά περιλαμβάνει την ιδεολογική της αποσκευή, τα σχέδια δράσης της και τη ρητορική της, προσδιορίζοντας εν κατακλείδι τη φύση και τις εντάσεις που αυτή προκαλεί (Mudde, 2011:369). Σημαντική είναι και η πτυχή της εσωτερικής ηγεσίας, δηλαδή του ρόλου που αυτή παίζει στην επιλογή των στελεχών και της οργάνωσης του κόμματος (Art, 2011:56). Οι τρεις κρίσιμες μεταβλητές που σύμφωνα με τον Mudde (2011:345-368) καθορίζουν την εκλογική επιτυχία και διατήρησή της: η εσωτερική ηγεσία, η προπαγάνδα και η οργάνωση (2011:345-368).

Σε μεγάλο βαθμό τόσο η ηγεσία όσο και η κομματική προπαγάνδα απαντώνται στη Χ.Α. ήδη αρκετά νωρίς από τη δεκαετία του 1980. Όσον αφορά την ηγεσία, παραμένει λίγο πολύ ο ίδιος κλειστός πυρήνας στελεχών με τον ισόβιο αρχηγό της να είναι και ο μακροβιότερος στην κομματική σκηνή. Η ιδεολογία της παρέμεινε αναλλοίωτη (αγκυλωμένη μεταξύ εθνικοσοσιαλισμού και φυλετισμού) ενώ η οργανωτική της πορεία ξεκινάει με την τοπική επιρροή που αποκτά στην Αθήνα λίγο πριν τις δημοτικές εκλογές του 2008. Σε αυτή τη βάση το νεοναζιστικό μόρφωμα της Χ.Α. επιχείρησε να αυτοσυστηθεί (Rydgren, 2007) ως μια “εθνικιστική διέξοδος” για όλα τα δεινά της ελληνικής κοινωνίας, με το σύνθημα «Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες» να συμπυκνώνει το πολιτικό της προϊόν αποκλειστικά για τους γηγενείς. Το πώς τα δημοκρατικά καθιερωμένα κόμματα αντιμετωπίζουν την ακροδεξιά ξεδιπλώνει ένα ευρύτερο ερώτημα της γενικότερης αντίδρασης (θεσμικής και κοινωνικής) απέναντι στα ακροδεξιά κόμματα, δηλαδή του γενικότερου περιβάλλοντος εντός του οποίου αλληλοεπιδρούν (Ellinas, 2022· Ellinas & Lamprianou, 2016:11). Αρχικά, θεωρούμε πως η είσοδος στην πολιτική σκηνή κάθε νέου πολιτικού φορέα πολλές φορές δημιουργεί μια σειρά από υποθέσεις και επιφυλάξεις, καθώς πρόκειται για την προσθήκη ενός δυνητικού πολιτικού ανταγωνιστή, συχνά δε απροσδιόριστου για τους υφιστάμενους πολιτικούς παίκτες (Kitschelt, 2018:248). Επιπλέον, όταν τα δημοκρατικά διαπιστευτήρια ορισμένων κομμάτων, όπως αυτά της ακροδεξιάς, τίθενται εν αμφιβόλω, τότε η πορεία τους εξαρχής προσκρούει σε εμπόδια.

Δεδομένου ότι τα πρόσωπα της ακροδεξιάς είναι πολλά (Minkenberg, 2000:171), στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε μια σαφή αναλυτική προσέγγιση ώστε να αποφύγουμε τις εννοιολογικές γενικεύσεις ενός εξαιρετικά σύνθετου και μεταβαλλόμενου φαινομένου (Hainsworth, 2004). Κατά αυτόν τον τρόπο, μια τυπολογία στη βάση της εννοιολογικής διαφοροποίησης του πολιτικού χώρου υπό τον γενικό όρο «ακροδεξιά» περιλαμβάνει όλα εκείνα τα κόμματα που χωροθετούνται δεξιότερα της καθεστηκυίας δεξιάς στον οριζόντιο άξονα Αριστερά-Δεξιά (χωροθετικό κριτήριο) (Ignazi, 1996). Αυτό μας επιτρέπει να διακρίνουμε τις δύο κύριες κομματικές απολήξεις που συναπαρτίζουν το ακροδεξιό “οικοσύστημα”, αναδεικνύοντας και τα διαφορετικά επίπεδα έντασης που οι δυο υποκατηγορίες κομμάτων προκαλούν και μάλιστα σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα. Υπάρχει η ευρεία συναίνεση μεταξύ των μελετητών του ακροδεξιού φαινομένου για την ύπαρξη εγγενούς έντασης μεταξύ του ακροδεξιού πολιτικού χώρου και της φιλελεύθερης δημοκρατίας (Mudde, 2011:203-

226). Κατά την τυπολογία του Ignazi (1996), το παραπάνω αφορά στα δύο από τα τρία κριτήρια κατάταξης, το πολιτικό και το ιδεολογικό. Εδώ απαντούμε την ακροδεξιά αντίθεση με τα κυριότερα χαρακτηριστικά γνωρισμάτων του φιλελεύθερου χαρακτήρα της, του πολιτικού και κομματικού πλουραλισμού, της πολυπολιτισμικότητας, και του κράτους δικαίου (Rovira Kaltwasser, 2019).

Η Χ.Α. είναι ένα από τα λίγα παραδείγματα κομμάτων που ομολογούν ανοικτά το ναζισμό, τον ρατσισμό, τον αλτρωτισμό και συνδυάζουν μια πολιτική βία υψηλής έντασης ως απάντηση στα συλλογικά παράπονα (κυρίως πολιτισμικά), αγκαλιάζοντας έτσι τον μονοπολιτισμό μιας ομογενοποιημένης Ελλάδας αποκλειστικά για Έλληνες. Σίγουρα δεν αφορά εκείνες τις περιπτώσεις κομμάτων της ακροδεξιάς οικογένειας που πέρασαν από μια φάση ανανέωσης ως αποτέλεσμα του μεταπολεμικού κοινωνικού και πολιτισμικού εκσυγχρονισμού (Minkenberg, 2000). Συνεπώς, εξ αρχής βρίσκεται σε ευθεία σύγκρουση τόσο με τη φιλελεύθερη πλουραλιστική πτυχή της δημοκρατίας, εφόσον αποκλείει κάθε ξένο (άτομο και ιδέα), όσο επίσης και με τις πυρηνικές δημοκρατικές αξίες, της ισότητας και της ελευθερίας. Η σχέση της με τη δημοκρατία είναι εξαιρετικά προβληματική, υπό την έννοια ότι δεν την αμφισβητεί μόνο σε επίπεδο ιδεολογίας αλλά και εμπράκτως. Η διαφορά της σε σχέση με άλλα ακροδεξιά κόμματα έγκειται στο ότι η Χ.Α. δεν παρέχει μόνο μια εθνοφυλετική καθοδηγητική ιδεολογία αποκλεισμού με σκοπό την εσωτερική ομοιογένεια, αλλά επιπλέον εισάγει το στοιχείο της βίας ως μέσο, μήνυμα και σκοπό (Βανδώρος, 2015 :104). Αυτό υπαγορεύει την όλη λογική της εσωτερικής δομής και της δυναμικής της οργάνωσης του κόμματος, ενώ η πρακτική εφαρμογή της βίας στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας αποτελεί την πραγμάτωση του πυρήνα της ιδεολογίας στην κατεύθυνση του «οργανικού κράτους» στη βάση της «φυλετικής ομοιογένειας» για το έθνος (Γεωργιάδου 2019:171-172· Rori, Georgiadiou & Roumanias, 2022).

Οι εγγενείς και εν πολλοίς αναπότρεπτες εντάσεις στο εσωτερικό κάθε αντιπροσωπευτικού δημοκρατικού συστήματος υπαγορεύονται από τη διάσταση δυο διαφορετικών αντιλήψεων για τη δημοκρατία, της ιδεαλιστικής πτυχής και της ρεαλιστικής, δηλαδή στην πραγμάτωσή της (Γεωργιάδου, 2004:23· Dahl, 2001). Τα αντισυστημικά κόμματα λειτουργούν μέσα σε ένα πολιτικό καθεστώς δίχως να συμμερίζονται τις δημοκρατικές του αξίες (Minkenberg, 2014:68) συχνά επικαλούνται τη δημοκρατία αλλά στην ουσία την απορρίπτουν. Έξοχο παράδειγμα αντισυστημικού κόμματος αποτελεί η Χ.Α., όπου λειτουργεί εντός της δημοκρατικού καθεστώτος

υπονομεύοντας τόσο τη δημοκρατική όσο και τη φιλελεύθερη πτυχή της δημοκρατίας. Στο βαθμό που η ιδεαλιστική εφαρμογή της δημοκρατίας αδυνατεί να πραγματοποιηθεί ή διαψεύδει τις προσδοκίες των πολιτών μέσα από την πολιτική πρακτική, είναι πιθανό να προβάλλει μια ακροδεξιά λαϊκιστική εκδοχή της Δεξιάς που υπόσχεται να υπερβεί την παραπάνω διάσταση μέσω ενός κράτους αντιφατικών αντιλήψεων καταλήγοντας σε μια παραδοξότητα, στην εφαρμογή ενός επιλεκτικού εθνολαϊκιστικού καθεστώτος δημοκρατίας-εθνοκρατία (Mudde 2011:204).

Η μανιχαϊστική κοσμοαντίληψη της Χ.Α. μεταξύ του «εμείς» και «αυτού» πραγματώνεται με βάση μια καρλσμιτιανού τύπου διάκριση μεταξύ φίλου-εχθρού ενώ το “καθαρό” έθνος κράτος αποτελεί την αφετηρία και την ιδεολογική βάση για τον αποκλεισμό κάθε “ξένου”(ατόμου ή ιδέας), οπότε και εσκεμμένα θα ξεδιπλώσει έναν βίαιο ακτιβισμό στο βαθμό που εξυπηρετεί τον παραπάνω ουτοπικό σκοπό. Η αυστηρή δομή στην ιεραρχία και η απόλυτη υποταγή όλων των μελών στην «αρχή του αρχηγού» (Führerprinzip) (Γεωργιάδου,2014:201) συχνά υπερβαίνει την υπακοή των νόμων του κράτους δημιουργώντας μια επικίνδυνη κατάσταση διπλής “νομιμότητας”. Ο ιδιωτικός στρατός της Χ.Α. εξελίσσεται σε δυνητικό ανταγωνιστή των αστυνομικών δυνάμεων. Πέραν της γενικότερης αμφισβήτησης των αρχών και των θεσμών της δημοκρατίας αποτελεί και μια αντιπολιτική - αντικομματική διάσταση κατά την οποία η υποτιθέμενη προδοτική στάση του κατεστημένου έναντι του (αδιαφοροποίητου) “εθνικού συμφέροντος” εκδηλώνεται και μέσα από μια μορφή αντισυστημικότητας που αμφισβητεί την έννομη κρατική βία (Γεωργιάδου, 2019:191). Κατά τον τρόπο αυτό, η Χ.Α. αναλαμβάνει πρόθυμα τον ρόλο του προστάτη του «νόμου και της τάξης» εκεί όπου το κατεστημένο αδυνατεί ή αρνείται να πράξει, υποκαθιστώντας τον ρόλο του ή “συνδράμοντας” τις αστυνομικές αρχές. Ιδίως από το 2008 και μετά, όταν φάνηκε να αποκτά την “αρμοδιότητα” σε συγκεκριμένα ζητήματα (μετανάστευση και ασφάλεια), έθεσε σε πρακτική εφαρμογή το δόγμα του «νόμου και της τάξης» στις γειτονιές πέριξ του Αγίου Παντελεήμονα (Dinas et al, 2016· Γεωργιάδου, 2014:190-191), εισάγοντας το παρακρατικό στοιχείο της βίας, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν πρόκειται μόνο για αμφισβήτηση ότι το κράτος κατέχει το μονοπώλιο της βίας, αλλά ότι επιχειρεί κίολας να το υποκαταστήσει. Με βάση τις θεωρίες του εκσυγχρονισμού, η προαναφερθείσα ένταση μεταξύ ακροδεξιάς και δημοκρατίας επιτείνεται σε περιόδους ραγδαίων κοινωνικοοικονομικών και πολιτισμικών αλλαγών ως απόρροια της ακροδεξιάς αντίδρασης απέναντι σε τέτοιες επιταχυνόμενες αλλαγές. Στην

κατεύθυνση αυτή, θα παρατηρήσουμε ανάλογες στιγμές ραγδαίων κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών αλλαγών που συντελούνταν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και αποτέλεσαν τις δομές πολιτικών ευκαιριών (Arzheimer & Carter, 2006 :429-440) της Χ.Α. καθώς και του παραδειγματικού τρόπου με τον οποίο τις εκμεταλλεύτηκε.

Κεφάλαιο 3^ο. Η μελέτη περίπτωσης της Χρυσής Αυγής.

Η πρόωγη μεταπολίτευση αποτέλεσε την κατεξοχήν περίοδο του πολιτικού περιθωρίου και των περιορισμένων πολιτικών ευκαιριών για την ελληνική ακροδεξιά και συνδυάζει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που συνδέονται τόσο με την εκλογική της ισχύτητα όσο και με τις συνέχειες αυτού του χώρου με την προδικτατορική κληρονομιά (Γεωργιάδου, 2019: 29-30). Η επόμενη περίοδος (2003-2013) είναι εκείνη που ανοίγει το παράθυρο των πολιτικών ευκαιριών στον ακροδεξιό χώρο, κάνοντας δυνατή την έξοδο της ακροδεξιάς από το πολιτικό περιθώριο, ενώ κόμματα όπως το ΛΑ.Ο.Σ και αργότερα η Χ.Α. αξιοποιούν ικανοποιητικά το καθένα με τον δικό του τρόπο τις δομές ευκαιριών, αποκτούν μεγαλύτερη ορατότητα και καταφέρνουν να καταλάβουν μια ευπρόσωπη θέση εντός του κοινοβουλίου. Τέλος, η περίοδος από το 2013 έως το 2024 ενσωματώνει συνέχειες των μοτίβων βίαιου ακτιβισμού της Χ.Α., αλλά, επίσης, και τις ασυνέχειες του ελληνικού πολιτικού συστήματος (η κατάρρευση του δικομματισμού, η ρευστότητα της ψήφου, η πολιτική δυσαρέσκεια, ο κυνισμός, οι ματαιώσεις προσδοκιών κ.α.) (Γεωργιάδου, 2019:171· 2014:209). Τον Σεπτέμβριο του 2013, η δολοφονία του Παύλου Φύσσα εξωθεί σε μια ριζικά διαφορετική στάση των θεσμών απέναντι στην εξτρεμιστική Δεξιά (Έλληνας, 2022:178· Βανδώρος, 2015:111). Τον Ιούνιο του 2012 «ο διπλός εκλογικός σεισμός» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014:21) αλλά και η σύλληψη και φυλάκιση της ηγεσίας της ΧΑ το 2013 αποτέλεσαν τα αντίστοιχα ορόσημα για την είσοδο και για την έξοδο της Χρυσής Αυγής στην ελληνική πολιτική κόνιστρα. Το αν θα έχει συνέχεια μέσω άλλου σχήματος (κόμμα-κέλυφος) από την “επινοητική” ηγεσία της Χ.Α., όπως συνέβη με όλες τις παραλλαγές του κόμματος Έλληνας και αργότερα τους Σπαρτιάτες, θα καθοριστεί από μια σειρά παραγόντων σε πολιτικοθεσμικό αλλά και πολιτικοκοινωνικό επίπεδο.

Εμείς εκκινούμε κάνοντας την υπόθεση εργασίας ότι η τελευταία χρονική περίοδος αποκτά μια επιπλέον σημασία για την υπεράσπιση της δημοκρατίας, εξαιτίας της αλλαγής σε επίπεδο θεσμικών-πολιτικών επιλογών που διαφοροποιούν το μοντέλο αντίδρασης απέναντι στην ακροδεξιά. Η ιστορικής σημασίας καταδικαστική απόφαση του Εφετείου Κακουρηγημάτων Αθηνών ήρθε να “πιστοποιήσει” με τον πιο επίσημο τρόπο την πραγματική φύση της Χ.Α. σε κάθε πολίτη και σε κάθε θεσμικό δρώντα, κάτι που ήταν ευρέως αντιληπτό αλλά όχι αδιάσειστο, ότι δηλαδή όλα αυτά τα χρόνια η Χ.Α. κατάφερε να εμφιλοχωρήσει στο ελληνικό πολιτικό σύστημα και δρούσε ως μια εγκληματική οργάνωση ενδύομενη τον κομματικό και αργότερα τον κοινοβουλευτικό μανδύα (Χριστόπουλος, 2014). Αυτή η διαπίστωση μας οδηγεί σε μια σειρά προβληματισμών με βάση το «παράδειγμα νομιμότητας» (Bligh, 2013). Εφόσον δεν πρόκειται για πολιτικό κόμμα, αλλά για εγκληματική οργάνωση, δεν μπορεί να απολαμβάνει την ισότιμη συμμετοχή της σε ένα ανοικτό ανταγωνισμό μεταξύ ισότιμων πολιτικών κομμάτων, να λαμβάνει κρατική χρηματοδότηση και να καταλαμβάνει έδρανα του ελληνικού Κοινοβουλίου. (Rovira Kaltwasser, 2019). Από την παραπάνω προβληματική εξαιρούμε την εκ διαμέτρου αντίθετη κοσμοθεωρία της Χ.Α. για τη φιλελεύθερη δημοκρατία, όπως εξάλλου και για κάθε άλλο κόμμα. Μια δημοκρατία οφείλει να απέχει από τη δίκη προθέσεων και να επιδεικνύει όλη της την εμπιστοσύνη στη βούληση του εκλογικού σώματος για το ποιος θα τον εκπροσωπεί. Σε ένα επόμενο βήμα, θα διακρίνουμε τα διαφορετικά μοτίβα υποδοχής και αντίδρασης της ακροδεξιάς εντός του πολιτικού περιβάλλοντος από τα καθιερωμένα πολιτικά κόμματα, τους κρατικούς θεσμούς, την ελληνική κοινωνία. Και τέλος, θα εξετάσουμε εάν η σύλληψη και καταδίκη της ηγεσίας της Χ.Α. καθώς και των μετέπειτα θεσμικών αντιδράσεων υπήρξαν αποτελεσματικές ώστε να κάνουμε λόγο για μια αναίρεση των προοπτικών και κάποιο βαθμό οργανωτικής υποχώρησης της. Δηλαδή, θα εξετάσουμε εάν η μερική παλινδρόμηση του ανεκτικού μοντέλου μεταφράζεται σε κάποιο βαθμό και ως μια παλινδρόμηση για ένα από τα πιο βίαια, ανοιχτά νεοναζιστικά, δεξιά εξτρεμιστικά μορφώματα που εισήλθαν σε κοινοβούλιο κράτους μέλους της Ε.Ε.

1974-2002 η περίοδος του πολιτικού περιθωρίου της ελληνικής ακροδεξιάς

Όπως έχει υποστηρίξει ο Κράουτς (2006:61), ύστερα από μεγάλες κρίσεις του συστήματος ή στα πρώτα χρόνια της δημοκρατικής ζωής μιας χώρας εμφανίζεται

εκείνη η δημοκρατική στιγμή όπου μια κοινωνία ίσως μπορεί να προσεγγίσει περισσότερο το ιδεώδες της μαζικής συμμετοχικής δημοκρατίας. Ανάλογες στιγμές δημοκρατικού ενθουσιασμού και προσδοκιών έχει ζήσει και ο ελληνικός λαός όταν εξέρχονταν από την αυταρχική περίοδο της χούντας, πεπεισμένος για τη διαμορφωτική του πολιτική δύναμη. Η κινητοποίηση των μαζών μέσα από τα παραδοσιακά μαζικά κόμματα στην πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο αποτέλεσαν την έξαρση των δημοκρατικών αιτημάτων και το άπλωμα της δημοκρατίας, επιτρέποντας την ενσωμάτωση ευρέων λαϊκών στρωμάτων στη δημόσια ζωή. Το γρήγορο άνοιγμα στη νέα ιστορική φάση ήταν αποτέλεσμα τόσο των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών συνθηκών όσο και των ορθών επιλογών της πολιτικής ηγεσίας που ανέλαβε τα ινία της χώρας με την πτώση της Απριλιανής χούντας (1967-1974) (Βούλγαρης, 2016:80-87).

Ο ρόλος του ίδιου του Κ. Καραμανλή υπήρξε σε μεγάλο βαθμό καθοριστικός για την πολιτική περιχαράκωση και την παρακώληση της ακροδεξιάς κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014· Γεωργιάδου, 2014:197-199). Η υιοθέτηση μιας στρατηγικής «εγκιβωτισμού» της ακροδεξιάς αποτελούσε, τουλάχιστον για το μεγαλύτερο μέρος του δυναμικού της, μια δυνατότητα πολιτικής αποδοχής μόνο εφόσον περικλείονταν στο εσωτερικό της κυρίαρχης συντηρητικής παράταξης. Στο περιθώριο και εκτός της Ν.Δ. παρέμεινε μια μερίδα φιλομοναρχικών που θεωρούσαν προδοτική τη στάση Καραμανλή στο δημοψήφισμα για το πολιτειακό, ορισμένοι φιλοχουντικοί εμμένοντας στην αποφυλάκιση του έγκλειστου δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου και όσοι διακατέχονταν από αισθήματα ρεβανσισμού και εναντιωματικών αντιλήψεων έναντι του κοινοβουλευτισμού και του φιλελεύθερου πνεύματος του συντάγματος του 1975 (Γεωργιάδου 2019:26). Αν εξαιρέσουμε την Εθνική Παράταξη που είχε λάβει μέρος στις εκλογές του 1977 (Γεωργιάδου, ό.π.), η ισχυρή δικομματική δομή εξουσίας αποτέλεσε μια σταθερά για όλη την περίοδο με τους βασικούς συσχετισμούς να διαμορφώνονται μεταξύ του άξονα Αριστερά-Δεξιά που καθόρισαν τον άλλο κύριο λόγο αποστέρησης πολιτικού χώρου για μια αυτόνομη παρουσία ακροδεξιού κόμματος στα δεξιά της κυρίαρχης συντηρητικής τάσης της Ν.Δ. Επιπλέον, η διπλή στρατηγική «απορρόφησης» της ακροδεξιάς που εφάρμοσε η Ν.Δ. θα καλύψει όλη τη χρονική περίοδο μέχρι το 1997. Έκτοτε αλλάζει, επιφυλάσσοντας τη «διάκριση» και τη μερική συμπερίληψη ακροδεξιών αιτημάτων (Γεωργιάδου, 2014:199).

Την ίδια περίοδο παρατηρείται μια σταθερά υψηλή εκλογική συμμετοχή των Ελλήνων εκλογέων συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και, ταυτόχρονα, μια χαμηλού επιπέδου εκλογική διαμαρτυρία (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος, 2014:12). Οι συνέχειες των πολιτικών και εκλογικών προτιμήσεων αντικατοπτρίζονται σε ένα σταθερό μοτίβο εναλλαγής στην εξουσία μεταξύ των δύο κυρίαρχων κομμάτων (ΠΑ.ΣΟ.Κ., Ν.Δ.) που μαρτυρούν χαρακτηριστικά τόσο σταθερότητας όσο και προβλεψιμότητας, δηλαδή μια υψηλού βαθμού πρόσδεση του εκλογικού σώματος σε έναν κραταιό δικομματισμό. Αυτός ο ισχυρός δικομματισμός αποτυπώνεται στον ίδιο τον κομματικό ανταγωνισμό που εκφράζονταν γραμμικά στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς (Βούλγαρης, 2013:273). Λίγο αργότερα, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, θα εμφανιστούν τα πρώτα σημάδια, «προμηνύματα» (Βούλγαρης, 2014 :12), μείωσης της εμπιστοσύνης των πολιτικών θεσμών και αύξησης του κυνισμού των εκλογέων που θα κορυφωθούν με την εμφάνιση της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008. Εν τω μεταξύ, η ψήφος χάνει το ιδεολογικό της πρόσημο και αποκτά ολοένα και περισσότερο τα χαρακτηριστικά της μεταβλητότητας και της αποστοίχισης. Επιτείνεται περαιτέρω η χαλάρωση της ιδεολογικής διαίρεσης Αριστεράς-Δεξιάς, ανοίγοντας το παράθυρο των πολιτικών ευκαιριών για λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα υπονομεύοντας την κομματική ταύτιση, ενώ η ασταθής εκλογική συμπεριφορά γίνεται πλέον ο κανόνας. Κερδισμένη βγαίνει η θεματική ψήφος (issue voting) για ζητήματα (ασφάλειας και μετανάστευσης), τα οποία αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για τους εκλογείς (Γεωργιάδου & Καφέ, 2018).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, λόγω της κατάρρευσης των κομμουνιστικών καθεστώτων αλλάζει το πλαίσιο ρευστοποιώντας ιδεολογίες και σύνορα μετατρέποντας την Ελλάδα σε χώρα υποδοχής μεταναστευτικών πληθυσμών από πρώην κομμουνιστικές χώρες (Χριστόπουλος, 2014:116). Επίσης, η έξαρση των εθνικιστικών αντανάκλαστικών εξαιτίας της ονομασίας της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (Π.Γ.Δ.Μ.), καθώς και η σύγκρουση μεταξύ της Εκκλησίας της Ελλάδος και της κυβέρνησης ΠΑ.ΣΟ.Κ. για το θέμα αναγραφής θρησκευμάτων στις ταυτότητες, αποτέλεσαν το μίγμα των πολιτικών ευκαιριών για την εγχώρια ακροδεξιά. Η ελληνική ακροδεξιά έδειχνε από καιρό να παρακολουθεί τις ευρωπαϊκές εξελίξεις σε μια προσπάθεια ιδεολογικής και οργανωτικής ανανέωσης σύμφωνα με παραδείγματα ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων του «τρίτου κύματος» (Γεωργιάδου 2019:134). Αυτό φαίνεται αν παρατηρήσει κανείς το κόμμα ΛΑ.Ο.Σ.

όταν σταδιακά αρχίζει να υιοθετεί μια πολιτική προσφορά με νατιβιστικά μοτίβα, εχθρευόμενο αλλογενή πρόσωπα και ιδέες ως απάντηση στα ξενοφοβικά συναισθήματα μερίδας των εκλογέων (Mudde, 2011:60-64). Πλάι σε αυτό το αντιμεταναστευτικό κύμα των επιτυχημένων ευρωπαϊκών κομμάτων της ακροδεξιάς (το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο, τα Λαϊκά κόμματα Αυστρίας και της Δανίας κ.α.) συμπλέει κατά παρόμοιο τρόπο το ΛΑ.Ο.Σ κοπιώντας τα μορφολογικά γνωρίσματα του προνοιακού σοβινισμού, του δεξιού αυταρχισμού και του εθνολαϊκισμού, εμπλουτίζοντας την ατζέντα του με δοκιμασμένες εμπρηστικές αφηγήσεις. Η έμφαση σε θέματα νόμου και τάξης αποτελούν τρόπον τινά την εσωτερική προσφορά του ΛΑ.Ο.Σ ως αντίδραση στην πολυπολιτισμικότητα, την εναντίωση στην μετανάστευση και την εσκεμμένη σύνδεση της εγκληματικότητας με την παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα. (Γεωργιάδου, 2019:133-136).

Η Χ.Α., η οποία διακατέχεται από έντονο αντικομματισμό, ακόμη παραμένει στο περιθώριο. Εξάλλου δεν έχει ακόμη ανοίξει ο «κύκλος ζωής» της ως πολιτικού κόμματος (Kitschelt, 2018:249), μολοντί θα επιχειρήσει επανειλημμένα να ανιχνεύσει τις διαθέσεις των ψηφοφόρων συμμετέχοντας στις εκλογές, αλλά με συνεχείς απογοητευτικές επιδόσεις (Γεωργιάδου, 2019:179-181). Η Χ.Α. θα αργήσει να ξεπεράσει το αντικομματικό της σύνδρομο και να οργανωθεί σε κόμμα, καθυστερώντας την είσοδό της στον κατεξοχήν πολιτικό ανταγωνισμό με τα άλλα κόμματα. Το κομματικό σύστημα πιθανώς να αντιδρούσε με διαφορετικό τρόπο ακόμη και απέναντι σε ένα περιθωριακό και ασήμαντο κόμμα από ότι στην τότε περιθωριακή εξτρεμιστική οργάνωση και “εκδοτική ομάδα”. Κατά την περίοδο του καλοκαιριού του 2008, πριν ακόμη εμφανιστεί η χρηματοπιστωτική κρίση, οι σχετικές δομές ευκαιρίας που παρουσιάστηκαν με τις μεταναστευτικές ροές συνέπλευσαν με την πλευρά της εσωτερικής προσφοράς. Υπήρξε μια ευνοϊκή συγκυρία για να αποκτήσει κομματική οργάνωση και να συντονίσει τις δυνάμεις της με πρόσφορο τρόπο (Γεωργιάδου, 2014:190-191). Φυσικά, η Χ.Α. δεν εγκαταλείπει τον βίαιο ακτιβισμό καθ’ όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Πλέον διαθέτει έναν ενεργό πυρήνα που στελεχώνει τη «φάλαγγα» στην Αττική με 100-150 “δραστήριους ακτιβιστές” και μια ηγεσία της παραστρατιωτικής δομής με συμμετέχοντες και παλαίμαχους φιλοχουντικούς (Ψαρράς, 2012:110). Η συστηματικότητα με την οποία τελεί σωρεία εγκληματικών ενεργειών με επιθέσεις (hit and run) κατά τα πρότυπα των φασιστών squadristi, και θύματά της, κυρίως ανθρώπινους στόχους - ιδεολογικούς «εχθρούς», και τους

«νοθευτές της ράτσας»¹⁰ γίνονται συχνά υπό τα κελεύσματα ή και με τη συμμετοχή πρωτοκλασάτων στελεχών της¹¹ (Ψαρράς, 2013:63-84). Ένα υψηλής έντασης βίας περιστατικό («Περίανδρος») με ιδιαίτερη βαρύτητα έλαβε χώρα το καλοκαίρι του 1998, με σημαντικές διαστάσεις στα μέσα ενημέρωσης εξαιτίας του παραλίγο θανάτου φοιτητή και αποτέλεσε μια από εκείνες τις στιγμές που άρχισε να προβληματίζει μερίδα βουλευτών, θέτοντας το ζήτημα νομιμότητας της Χ.Α. στις συζητήσεις του Κοινοβουλίου με ερωτήσεις που καταθέτουν βουλευτές του Κ.Κ.Ε. (Ελληνας, 2022:166-167). Η γενικότερη όμως αντίδραση του πολιτικού συστήματος απέναντι στη «μάχη του πεζοδρομίου» που εξαπέλυε διαχρονικά η Χ.Α. χαρακτηρίζονταν από υποτονικότητα. Οι διωκτικές αρχές απέφευγαν συστηματικά να συνδέσουν την ηγεσία της οργάνωσης με τη διεύθυνση εγκληματικών ενεργειών των μελών της (Ελληνας, 2022:167· Χριστόπουλος, 2014:83). Η ίδια η οργάνωση ξεγλιστρούσε της “τσιμπίδας” του νόμου και απέφευγε τις συλλήψεις μελών της, επιστρατεύοντας τη θεωρία της «νόμιμης άμυνας» (Ψαρράς, 2013:92). Η ύπαρξη μιας γενικής συναίνεσης μεταξύ των συνταγματολόγων στη βάση της ερμηνείας του συντάγματος του 1975, σύμφωνα με την οποία δεν περιελάμβανε συνειδητά καμία μορφή απαγόρευσης για πολιτικά κόμματα, αποτελούσε και τον λόγο μη παρέμβασης των θεσμών. Επίσης, δεν είχε διαφανεί καμία πρόθεση να θεσπιστούν μαχητικά μέτρα από καμία Αναθεωρητική Βουλή τα επόμενα χρόνια (1975/1986/2001/2008/2019). Αρκούσε κανείς να επικαλεστεί ότι η Χ.Α. είχε λάβει την τυπική έγκριση του Αρείου Πάγου και πως «οι ιδέες είναι ελεύθερες και μόνο οι παράνομες πράξεις μπορούν να διωχθούν» (Ελληνας 2022:166· Ψαρράς, 2012). Όμως ούτε οι εγκληματικές και παράνομες πράξεις τύγχαναν μεγάλης προσοχής από τους αρμόδιους θεσμούς. Το μοτίβο αντίδρασης των αστυνομικών αρχών ήταν απλά ένα μοτίβο μη αντίδρασης απέναντι σε ποινικά αξιόποινες πράξεις του νεοναζιστικού μορφώματος, το οποίο διαπερνούσε τη ραχοκοκαλιά της ΕΛ.ΑΣ. από την απαθή και αδιάφορη ηγεσία της μέχρι τα κατώτερα στελέχη της, εξασφαλίζοντας την ατιμωρησία του. Μια μερίδα απλών αστυνομικών τρόπον τινά «είχαν περάσει τη γραμμή και αισθάνονταν περίπου αλληλέγγυοι με τους

¹⁰ Εφημερίδα Χρυσή Αυγή 12/7/1996: «φωτιά και τσεκούρι στους νοθευτές της ράτσας. Ας διατρανώσουμε την απόφασή μας να μη μεταβληθεί η χώρα σε μια εκτρωματική πολυφυλετική χοάνη, μια απόφαση που έχουμε χρέος να καταστήσουμε σεβαστή εμπράκτως». (Ψαρράς 2012:88)

¹¹ Περιστατικά επιθέσεων εναντίων ομάδας αριστερών το 1996 με την εμπλοκή στελεχών της Χ.Α, Δ. Ζαφειρόπουλου και Χ. Κουσουμβρή καθώς και η δολοφονική επίθεση σε αριστερούς φοιτητές τον Ιούνιο του 1998 από τον Α. Ανδρουτσόπουλο γνωστός στους κόλπου του κόμματος με το ψευδώνυμο Περίανδρος, αποτέλεσαν τα πρώτα σοβαρά και βίαια επεισόδια της δεκαετίας που αύξησαν τις πιέσεις για μέτρα εναντίων της Χρυσής Αυγής.

χρυσαιγίτες» (Χριστόπουλος, 2014:84). Φυσικά, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι οι νωπές μνήμες από τους “διοικητικούς εκτοπισμούς” των αριστερών είχε βαριές και ποικίλες συνέπειες αποκλείοντας ένα μεγάλο κομμάτι του δήμου για δεκαετίες, πριν τελικά νομιμοποιηθούν και ενσωματωθούν στο πολιτικό σύστημα. Αυτοί οι ανασταλτικοί παράγοντες έως ένα βαθμό καθόριζαν και τη στάση των πολιτικών κομμάτων κυρίως των αριστερών και του Κ.Κ.Ε. ώστε να υπάρχει μια γενικότερη στάση απροθυμίας των ίδιων αλλά και των θεσμών να ενσκήψουν στο πρόβλημα της πολιτικής βίας εφόσον ασκούνταν από μια πολιτική οργάνωση.

2003-2013 Από τα πεζοδρόμια στα έδρανα της Βουλής

Στο σημείο αυτό μπορούμε να διακρίνουμε τις ασυνέχειες που θα ανοίξουν το παράθυρο πολιτικών ευκαιριών της δεύτερης περιόδου (2003-2013), αρχικά για το κόμμα ΛΑ.Ο.Σ που κατορθώνει να εκπροσωπηθεί στο ευρωκοινοβούλιο το 2004 και στη συνέχεια για την Χ.Α. (2008 και 2012). Η μετακίνηση της Ν.Δ. προς τον «κεντρώο χώρο» από τον Κώστα Καραμανλή υπήρξε αποκλειστικά μια στρατηγική που εξυπηρετούσε την εκλογική της επιρροή σε εκλογείς του μεσαίου χώρου χωρίς όμως να αποτυπώνεται και σε μια ουσιαστική απομάκρυνση από συντηρητικά διακυβεύματα όπως η αναγραφή του θρησκευόμενου σε ένα δημόσιο έγγραφο (Γεωργιάδου & Καφέ, 2018:53). Η εκλογή από την κομματική βάση του Α. Σαμαρά στην ηγεσία της Ν.Δ. (29.11.2009) άλλαξε τις επιλογές της κεντροδεξιάς παράταξης τόσο σε επίπεδο πολιτικών όσο και ρητορικής, εγκαταλείποντας τις μικτές πολιτικές αντίδρασης απέναντι στην ακροδεξιά με την υιοθέτηση ενός μοτίβου «μονοδιάστατης» στρατηγικής της «απορρόφησης» (Γεωργιάδου, 2014:199). Η συμπερίληψη βασικών επίδικων, όπως η αντιμετώπιση του μεταναστευτικού, η ιθαγένεια και το Μακεδονικό, συνέκλιναν σε μεγάλο βαθμό με τις αντίστοιχες θέσεις του ακροδεξιού εθνολαϊκιστικού κόμματος ΛΑ.Ο.Σ, το οποίο είχε διαφύγει της απορροφητικής ικανότητας της ΝΔ. Το ΛΑ.Ο.Σ ήταν το πρώτο «μιντιακό» λαϊκιστικό κόμμα που απευθύνθηκε μέσω της ιδιωτικής τηλεόρασης στους εκλογείς με συστηματικό τρόπο και αυτό που θα ανοίξει έναν δρόμο για την ελληνική ακροδεξιά καλλιεργώντας και ενισχύοντας αντιμεταναστευτικά συναισθήματα των γηγενών και επενδύοντας συστηματικά στην εθνικιστική λαϊκιστική και ξενοφοβική ατζέντα. Επιπλέον, φάνηκε

να αξιοποιεί αποτελεσματικά τις πολιτικές ευκαιρίες, κυρίως τις παλινωδίες των πολιτικών του ανταγωνιστών, στηριζόμενο σε δικούς του επικοινωνιακούς πόρους, καταφέρνοντας να καταστεί αξιοπρόσεκτο για την εθνολαϊκιστική, αντιμνημονιακή και εμπρηστική του ρητορική. Όμως, από κάποια στιγμή και μετά η υπέρμετρη μεσοποίηση του ΛΑ.Ο.Σ. υπήρξε επιζήμια στο βαθμό που δεν συνδυάστηκε με μια σταθερή εσωτερική οργάνωση (Ellinas, 2018:397). Αντίθετα, η Χ.Α. συνδύασε τους αρχικά λιγιστούς επικοινωνιακούς πόρους με μια γενικότερη οργανωτική στρατηγική, πολλαπλασιάζοντας τις τοπικές οργανώσεις και δημιουργώντας μια κομματική βάση σε τοπικό επίπεδο που της επέτρεψαν να αντέξει στις πιέσεις όταν ξεκίνησε η ποινική έρευνα εναντίον της ηγεσίας της (Ellinas & Lamprianou, 2016). Αυτό υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για να καλύψει την υστέρησή της σε επικοινωνιακούς πόρους μέσω αντισυμβατικών δράσεων οι οποίες τράβηξαν την προσοχή των κατοίκων σε τοπικό επίπεδο, αλλά και των μέσων ενημέρωσης πριν αποκλειστεί από τα συστημικά παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης στα τέλη του 2013 (Ellinas, 2018:397). Οι λανθασμένες στρατηγικές επιλογές του αρχηγού του ΛΑ.Ο.Σ καθόρισαν τις εξελίξεις τόσο για το ίδιο το κόμμα του όσο και για την ενδυνάμωση της Χ.Α. Πρώτα λόγω της άστοχης επιλογής να μην διεκδικήσει τον δήμο της Αθήνας και να υποστηρίξει τον υποψήφιο της Ν.Δ. Ν. Κακλαμάνη και δεύτερον όταν αργότερα αποφάσισε να περάσει από το αντιμνημονιακό στρατόπεδο και να συμμετάσχει στην κυβέρνηση του Λ. Παπαδήμου (Γεωργιάδου, 2014). Με τον τρόπο αυτό το ΛΑ.Ο.Σ παρείχε τον κρίσιμο πολιτικό χώρο στη Χ.Α., ήταν σαν η εθνολαϊκιστική εκδοχή της ακροδεξιάς να παρέδωσε τη σκυτάλη στα χέρια της ελληνικής εξτρεμιστικής Δεξιάς (Βανδώρος, 2015:105-106).

Η Χ.Α. θα συστηθεί ως ο πραγματικός προστάτης της πολιτιστικής ταυτότητας αρχικά των κατοίκων του κέντρου της Αθήνας που αντιδρούσαν στις μεταναστευτικές ροές και αργότερα για όλους τους Έλληνες. Ένα κάλεσμα στον «εξαπατημένο από το σύστημα λαό» (Kestel & Godmer, 2004:143), ενισχυμένο σε ένταση από το προηγούμενο αφήγημα του ΛΑ.Ο.Σ., πήγαινε πολύ πέρα από την απλή ρητορική διαμαρτυρία και το νατιβισμό (Γεωργιάδου, 2014· 2019). Το ανταγωνιστικό προϊόν της Χ.Α. απέναντι σε καίρια ζητήματα της τρέχουσας πολιτικής σφαίρας ήταν ότι συνδύαζε το ξενοφοβικό αφήγημα με έναν βίαιο ακτιβισμό για εκείνη τη μερίδα πολιτών που βίωνε έντονα τα αισθήματα ανασφάλειας και εγκατάλειψης από το κράτος και θα αποτελούσε το ζητούμενο για όσους “είχαν χορτάσει από τις υποσχέσεις του

κατεστημένου” και ήθελαν κάποιο κόμμα να “λύνει τα προβλήματα επιτόπου”, με πρακτικό τρόπο στη γειτονιά τους (Γεωργιάδου, 2014:209· Βανδώρος, 2015:105· Dinas et al., 2016). Εκείνες τις στιγμές θα αρχίσει η Χ.Α. να αποκτά και να παγιώνει τα στοιχεία αρμοδιότητας σε ζητήματα που βρίσκονταν ψηλά στη ζήτηση των εκλογέων: ασφάλεια, μετανάστευση, αντλώντας αρχικά ωφέλεια από την τοπική δυσαρέσκεια (Dinas et al., 2016). Όσο βέβαια βάθαινε η χρηματοπιστωτική κρίση, τα μνημόνια και οικονομική δυσπραγία, εμφανίζονταν άλλη μια ευκαιρία για να αποδείξει εμπράκτως την συμπαράστασή της στο δοκιμαζόμενο Έλληνα με ψευδοακτιβιστικές δράσεις, με διανομές τροφίμων κ.α. (Ελληνας, 2022:176-178).

Η ευνοϊκή μιντιακή μεταχείριση της Χ.Α. αποτέλεσε ένα βήμα στη δημόσια παρέμβαση για θέματα που αναδεικνύονται στη δημόσια ατζέντα και είναι δημοφιλή. Η ίδια μέσα από πολλές προκλητικές «παραδειγματικές» ενέργειες¹² θα μαγνητίσει τηλεοπτικές κάμερες μέσα από δράσεις που προκαλούσαν την άμεση προσοχή των μέσων ενημέρωσης των νεοεισερχόμενων ιδιωτικών μέσων (Ellinas, 2018). Οι πόρτες των μέσων ενημέρωσης άνοιγαν με τον έναν ή άλλο τρόπο - ακόμα και με την βία - προκειμένου να τους προβάλουν τα «εβραϊκά κανάλια των πλουτοκρατών» (Ψαρράς, 2012· Mudde, 2011:118).

2013-2024 Η ακροδεξιά κατά την ύστερη περίοδο της Μεταπολίτευσης

Οι εκλογές αποτελούν μια από τις σημαντικότερες στιγμές κινητοποίησης και προετοιμασίας των πολιτικών κομμάτων και σχετίζονται με την κορύφωση του πολιτικού ανταγωνισμού στην κατ’ εξοχήν αρένα για την επίτευξη πολιτικής επιρροής, συμβολικών πόρων, αλλά και ευκαιρίες απόκτησης οικονομικών πόρων (Mudde, 2020:110). Είναι, επίσης, και ένας σημαντικός τρόπος ανάδειξης των προγραμματικών θέσεων και των ίδιων των νέων κομματικών σχηματισμών μέσω της μεγαλύτερης ορατότητας που αποκτούν. Ο Husbands (2002:72) έχει αναφερθεί στο φαινόμενο της οργανωτικής παθογένειας ενός κόμματος ως «αυτοπυροβολισμό στα πόδια του», εννοώντας ότι η εκλογική επιτυχία όλων ανεξαιρέτως των κομμάτων για να έχει διάρκεια και να μετατραπεί σε πολιτική επιρροή προϋποθέτει μια λειτουργική

¹² Το κάημιμο σε δημόσια θέα του σχολικού βιβλίου ιστορίας της Στ’ Δημοτικού κατά τη μαθητική παρέλαση στην Αθήνας απέναντι από την εξέδρα των επισήμων, 24/3/2007 (Ψαρράς 2013:204)

κομματική οργάνωση. Η κομματική οργάνωση της Χ.Α., παρά την επιτυχημένη της πορεία με την πύκνωση των δραστηριοτήτων της στην Αθήνα γύρω από το «οχυρό» της που της επέτρεψε να δημιουργήσει μια βάση υποστηρικτών και την μετέπειτα εξακτίωσή της στην επικράτεια (Γεωργιάδου, 2014:209), δεν απέφυγε έναν άλλου τύπου «αυτοπυροβολισμό» που την έφερε αντιμέτωπη με την ελληνική δικαιοσύνη και της στοίχησε την παρουσία από το κοινοβούλιο και από τη δημόσια σφαίρα.

Γενικότερα, δύο θεωρούνται οι βασικοί παράγοντες που αυξάνουν τη εκλογική παρουσία, διατήρηση και την πιθανή πολιτική μακροήμερευση ενός ακροδεξιού κόμματος. Μία ισχυρή βάση ψηφοφόρων και ένα ή περισσότερα εκλογικά οργανωτικά «κάστρα» αποτελούν σε ορισμένες περιπτώσεις τη γέφυρα με τις τοπικές κοινωνίες και, σε δεύτερο χρόνο, τον “βατήρα” μεταπήδησης και εξακτίωσης του κόμματος σε εθνικό επίπεδο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτέλεσαν η Αμβέρσα για το βελγικό VB και η Καρίνθια για το αυστριακό κόμμα FPÖ (Mudde, 2011:361). Κατά ανάλογο τρόπο η Χ.Α., μιμούμενη στρατηγικές κομμάτων μεταξύ άλλων και του Εθνικού Μετώπου (F.N.), έκανε μια στρατηγική επιλογή, επιδιώκοντας να αποκτήσει μια βάση για τη δράση της στην καρδιά της Αθήνας, στο 4^ο & 6^ο δημοτικό διαμέρισμα (Γεωργιάδου, 2019:180-181). Σε αυτές τις περιοχές θα συμπυκνώσει τις δυνάμεις της, προετοιμάζοντας την πρώτη εκλογική της επιτυχία στις δημοτικές εκλογές του 2010. Η πρώτη της μεγάλη επιτυχία σε ένα σερί εκλογικών αποτυχιών απέδειξε πόσο καθοριστική στρατηγική υπήρξε για την ανάδυσή της από το πολιτικό περιθώριο στην ελληνική κομματική σκηνή. Μια σειρά από πρωτοβουλίες της Χ.Α. και η συστηματική παρουσίας της σε γειτονιές πέριξ της περιοχής του Αγ. Παντελεήμονα κατέστησε δυνατή την ώσμωση με επιτροπές κατοίκων και τοπικές πρωτοβουλίες που αντιδρούσαν στην παρουσία μεταναστών. Η ταυτόχρονη αιφνίδια αύξηση και συγκέντρωση μεταναστευτικών πληθυσμών σε συγκεκριμένες περιοχές, όπως αυτή του Αγίου Παντελεήμονα (Γεωργιάδου, 2014:209· Dinas et al., 2016), είχαν περισσότερο χαρακτηριστικά της σχετικής μονιμότητας των μεταναστών, δημιουργώντας δυνητικά μια μεγαλύτερη αλληλεπίδραση με τους κατοίκους (Dinas et al., 2016).

Οι παραπάνω βραχυπρόθεσμες ευνοϊκές συγκυρίες για τη Χ.Α., η οποία και τις εκμεταλλεύτηκε με τρόπο ώστε να ικανοποιήσει τη ζήτηση των κατοίκων για αντιμεταναστευτική ρητορική και δράσεις. Υπό αυτή την έννοια, η εσωτερική προσφορά της Χ.Α. ερχόταν να απαντήσει πρώτα και κύρια σε κατοίκους που

εκδήλωναν διαμαρτυρίες για την «αστική ανομία» (Perrineau, ό.α. στο Minkenberg, 2000:183) και στις έντονες ανησυχίες για την εγκατάλειψη και αποσύνθεση του κοινωνικού χώρου στον οποίο ζούσαν, ανάλογη με την επωφελή συνθήκη για το F.N. (Front National) όπως την περιέγραψε ο Perrineau για τη Γαλλία του 1990 (Minkenberg, 2000:183). Το κόμμα ανέλαβε τον ρόλο του “παρόχου υπηρεσιών νόμου και τάξης” μέσα από ποικίλες αντιμεταναστευτικές δράσεις “υποστήριξης”, “προστασίας”, “πληροφόρησης”, συνεχούς επιτόπιας παρουσίας κ.α. (Γεωργιάδου, 2014). Με τον τρόπο αυτό, δημιούργησε ένα δίκτυο αλληλεπίδρασης σε μέσο-επίπεδο, καταφέρνοντας να πετύχει μια αναγνώριση αρμοδιότητας ενός ζητήματος μεγάλης σημασίας για τους κατοίκους που μετά το καλοκαίρι του 2008 βρέθηκαν να γειτνιάζαν με τους νεοαφιχθέντες μετανάστες.

Η αξιοποίηση της ευκαιρίας από την Χ.Α. να αποδείξει στην πράξη ότι είναι η μόνη πολιτική “δύναμη ανάσχεσης” των μεταναστών, δηλαδή ως του πλέον ικανού κόμματος να διαχειριστεί το ζήτημα εκείνο που απασχολούσε σοβαρά μια μερίδα των κατοίκων, έγινε ο καθημερινός της αγώνας. Ουσιαστικά, έχοντας δείξει με την καθημερινή παρουσία της ότι μπορεί να διευθετήσει με επάρκεια τη ζήτηση για δημόσια τάξη και ασφάλεια (Dinas et al., 2016), αλλά και καθόλου μετανάστες, έμοιαζε με ένα υποσχετικό απέναντι στους κατοίκους του εγκαταλελειμμένου κέντρου: “εμείς θα τους φοβίσουμε, εσείς ψηφίστε μας”. Μολονότι η Χ.Α. αποτελεί ένα βαθιά ρατσιστικό και αντιμεταναστευτικό κόμμα, δεν αποτελεί τυπικό παράδειγμα αντιμεταναστευτικού κόμματος της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς που ανταποκρίνεται συγκυριακά στις μεταβαλλόμενες ξενοφοβικές διαθέσεις εργαλειοποιώντας τη δυσaráσκεια των εκλογέων ή μεταβάλλοντας συχνά τις στοχεύσεις του (Γεωργιάδου, 2014-2019). Η υπερεθνικιστική - νεοναζιστική ιδεολογία της Χ.Α. δεν επιτρέπει χαμαιλεοντισμούς, τουλάχιστον σε σχέση με τα εθνοφυλετικά χαρακτηριστικά που αποτελούν τα σταθερά προαπαιτούμενα ενός οργανικού κράτους όπως η ίδια το αντιλαμβάνεται.

Τα κυρίαρχα κόμματα μετά τον αιφνιδιασμό τους στις εκλογές του 2012 αντέδρασαν σπασμωδικά υιοθετώντας μια αμφίβολης αποτελεσματικότητας στρατηγική περιθωριοποίησης της Χ.Α. Η Ν.Δ. ολοένα και συχνότερα μιλούσε την ίδια ξενοφοβική γλώσσα που στην πράξη εμφάνιζε λιγότερο ακραία την ίδια την Χ.Α. Η αντιμεταναστευτική ρητορική που υιοθετεί ο Αντ. Σαμαράς προβάλλεται ως αναγκαιότητα για «ανακατάληψη των πόλεων», αναμεταδίδει τα λεκτικά μοτίβα της

Χ.Α. Έτσι, η μετανάστευση στο δημόσιο λόγο ολοένα και πιο συχνά φορτίζεται με αρνητικό τρόπο λαμβάνοντας το πρόθεμα «λαθρο» (Βανδώρος, 2015:107). Σε μεγάλο βαθμό όλα τα παραπάνω νομιμοποίησαν και κανονικοποίησαν τον ακραίο λόγο της Χ.Α. κατοχυρώνοντάς την κυριότητά της στα ζητήματα μετανάστευσης και ασφάλειας. Η Ν.Δ. επανέλαβε το λάθος με άλλα ευρωπαϊκά συντηρητικά κόμματα επιβεβαιώνοντας τη θέση ότι οι ψηφοφόροι επιλέγουν το “αυθεντικό και απορρίπτουν τις απομιμήσεις” όπως συνήθιζε να λέει ο Ζαν-Μαρί Λε Πεν. Σε περιπτώσεις χωρών (Αυστρία, Δανία) όπου τα συντηρητικά κόμματα συμπράττουν ή υιοθετούν τη ριζοσπαστική ακροδεξιά ατζέντα, αυξάνουν τη νομιμοποίησή της. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στην μερική εξημέρωσή της, αλλά έχει ένα δυσανάλογο κόστος - τις σκληρές αντιμεταναστευτικές πολιτικές (Minkenberg, 2011). Όμως και η μετέπειτα προσπάθεια της Ν.Δ. να ανασχέσει τις φυγόκεντρες τάσεις και να επανασυσπειρώσει τους ψηφοφόρους στοχεύοντας αποκλειστικά στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. βάσει της θεωρίας των δυο άκρων απλώς ενέτεινε τον πολιτικό ανταγωνισμό και την πόλωση. Η γενικότερη αδυναμία να συνεννοηθούν τα κυρίαρχα κόμματα και να αντιμετωπίσουν από κοινού τη Χ.Α. αποτελεί το χαρακτηριστικό της περιόδου.

Η εκλογική επιτυχία της Χ.Α. αποτέλεσε τον πρώτο σταθμό για να εξασφαλίσει την είσοδό της στη Βουλή, περισσότερους πόρους, ορατότητα και βουλευτική ασυλία. Φυσικά, την ίδια περίοδο όχι μόνο δε σταματά την βίαιη δράση της, αντίθετα γίνεται ολοένα και πιο επιθετική. Η κοινοβουλευτική ιδιότητα δεν αναιρεί ούτε μεταβάλλει την εγκληματική φύση της οργάνωσης. Μεταξύ 2011-2013 καταγράφονται σωρεία ρατσιστικών περιστατικών βίας, απέναντι σε ανθρώπινους στόχους όπως η επίθεση κατά Αιγύπτιων ψαράδων (2012), σε συνδικαλιστές του ΠΑΜΕ (2013) φτάνοντας μέχρι τις δολοφονίες Luqman και του Φύσσα τον Σεπτέμβριο του 2013 (Ελληνας, 2022:169-170· Βανδώρος, 2015:109). Μετά τις εκλογές του Ιουνίου του 2012, όλες οι δραστηριότητες της οργάνωσης κατέγραφαν σημαντική άνοδο φτάνοντας στο σημείο να τετραπλασιαστούν από 50 πριν από τις εκλογές σε 200 ανά μήνα τον Μάιο του 2013 (Ellinas & Lamprianou, 2015: 1-3). Οι συλλήψεις της ηγεσίας της Χ.Α. στα τέλη του 2013 αντέστρεψαν μερικώς την αυξητική τάση της προηγούμενης περιόδου στο μισό (100 δράσεις μηνιαίως) (Ellinas & Lamprianou, ό.π.) Το μεγαλύτερο μέρος δραστηριοτήτων αφορούσε τοπικές οργανώσεις της Αθήνας, στην οποία και πραγματοποιήθηκαν οι συλλήψεις, οι προσαγωγές και η εκδίκαση των χρυσαυγιτών. Οι οπαδοί μιας εγκληματικής οργάνωσης που είχε συνηθίσει να δρα σε ένα περιβάλλον

ατιμωρησίας και μεγάλης ανοχής ήταν λογικό ότι θα αντιδρούσαν σε μια εντελώς πρωτόγνωρη συνθήκη όταν το επιτρεπτικό κράτος άλλαξε αυτοστιγμεί. Αυτό επέφερε μια οργανωτική εσωστρέφεια, επικεντρώνοντας τους οργανωτικούς πόρους σε μια προσπάθεια να παρουσιάσει την θεσμική εχθρότητα ως συνομοσία του κατεστημένου απέναντι της, αντί να αξιοποιεί τη συγκυρία των μεταναστευτικών εισροών του 2015 (Ελληνας, 2022:181).

Κεφάλαιο 4^ο. Οι αιχμηρές όψεις της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας

Η θεσμική αδράνεια μπορεί να οφείλεται στην πεποίθηση ότι η δημοκρατία έχει την ικανότητα να αντιμετωπίζει με επιτυχία όσους την αμφισβητούν χωρίς να προσφεύγει σε κατασταλτικά θεσμικά μέσα (Invernizzi Acetti & Zucherman, 2017· Malkoroulou & Norman, 2019· Rosenblum, 2008· Minkenberg, 2006). Μπορεί, επίσης, να οφείλει την εξήγησή της στο παρελθόν και να είναι ιστορικά εύλογη και δικαιολογημένη κάθε θεσμική αποχή. Επίσης, για ορισμένους η ακροδεξιά ενδέχεται να μη συνιστά τόσο μεγάλο κίνδυνο ώστε να αξίζει τελικά να διακινδυνεύσουν την υπονόμηση ανεκτίμητων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Η βεβαιότητα για μια πρόσκαιρη παρουσία των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη σύντομα διαψεύστηκε, καταδεικνύοντας ότι υπήρχε ένα δυναμικό που με την πρώτη ευκαιρία, όπως έγινε στην ελληνική περίπτωση, θα τα συσπείρωνε και θα τα κινητοποιούσε (Γεωργιάδου, 2019:171).

Η διάψευση της Αλέκας Παπαρήγα¹³ ότι αρκούσε η είσοδος της Χ.Α. στη Βουλή για να ενσωματωθεί πλήρως στον θεσμό σύμφωνα με τα κοινοβουλευτικά πρότυπα, ουσιαστικά προεξοφλούσε την “εξημέρωσή” της, όταν την ίδια ώρα γνώριζε το αντισυστημικό, αντικομμουνιστικό και βίαιο προφίλ της. Η παρατήρηση του Δημήτρη Ψαρρά πως προσέφερε ένα ανέλπιστο «συγχωροχάρτι» (Ψαρράς 2012: 417) δείχνει τον τρόπο που αντιλαμβάνονται μια μερίδα πολιτικών το φαινόμενο της Χ.Α. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελούσε διαχρονικά η σπάνια δίωξη βουλευτή ακόμη και για αξιόποινες πράξεις, άσχετες με την απρόσκοπτη άσκηση των κοινοβουλευτικών

¹³ Βλέπε Ψαρράς Η διάψευση της προφητείας της γ.γ. του ΚΚΕ Α. Παπαρήγα «θα βάλουν γραβατούλα και θα γίνουν κοινοβουλευτικότατοι. Σας το υπογράφω...θα ενσωματωθούν πλήρως» (2012:416-417).

καθηκόντων, ως μιας γενικότερης συντεχνιακής αντίληψης για το «ακαταδίωκτο» του βουλευτή μέχρι την καταδικαστική απόφαση της χώρας από το ΕΔΔΑ και την τροποποίηση του σχετικού άρθρου (Φουντεδάκη 2020:121-122).

Η γενικότερη στάση ανοχής της αστυνομίας απέναντι στις εγκληματικές ενέργειες της Χ.Α., βοηθώντας τη πολλές φορές να “πέφτει στα μαλακά”, αναζωπύρωσαν την κριτική και τις υποψίες για στενούς δεσμούς μεταξύ της Χ.Α. και μιας μερίδας αστυνομικών κάτι που φάνηκε να επιβεβαιώνονται στις εκλογές του 2012 (Χριστόπουλος, 2014:84-97· Έλληνας, 2022:169). Τα περίφημα «σταγονίδια» της δικτατορίας, όπως είχε αποκαλέσει ο Ευάγγελος, Αβέρωφ τα ερείσματά της στον κρατικό μηχανισμό (Αλιβιζάτος, 2011:497· Χριστόπουλος, 2014), μετουσιώθηκαν σε ερείσματα της Χ.Α. στο εσωτερικό της ΕΛ.ΑΣ. Η εκλογική αναμέτρηση του 2012 έδειξε ένα αρκετά υψηλό ποσοστό προτίμησης της Χ.Α. για τα εκλογικά τμήματα στα οποία ψήφισαν τα σώματα ασφαλείας (Χριστόπουλος, 2014:103-104· Έλληνας, 2022:169).

Σταθερή επιδίωξη της Χ.Α. ήταν εξ αρχής μια αποκλειστική αντίληψη φυλετισμού, σε αντίθεση με πολλά κόμματα της ακροδεξιάς που προσάρμοσαν τη ρατσιστική τους ιδεολογία σε μια περισσότερο προτιμησιακή αντίληψη αποκλεισμού. Σε μια τέτοια Ελλάδα δεν έχουν θέση ούτε πρόσφυγες, ούτε μετανάστες, ούτε Ρομά (Γεωργιάδου, 2014:205-206·2019:172). Δεν έχει επίσης θέση το “προδοτικό” πολιτικό κατεστημένο που προπηλακίζεται ή “χαστουκίζεται” μέσω ενός καλοστημένου σεναρίου “παραδειγματικής τιμωρίας” προς “τέρψη” μιας μερίδας του τηλεοπτικού κοινού με παροξυμμένα αισθήματα κυνισμού και τιμωρίας για τα κατεστημένα κόμματα. Η Χ.Α. είχε αφηθεί ουσιαστικά απερίσπαστη, για πάνω από δυο δεκαετίες, να δρα ως μια παραστρατιωτική οργάνωση (μιλίτσια). Η απουσία οποιουδήποτε “φρένου” στον διαπιστωμένα βίαιο ακτιβισμό κατά τα φασιστικά πρότυπα δράσης των ταγμάτων εφόδου του μεσοπολέμου δεν δικαιολογείται υπό καμία συνταγματική ερμηνεία ανεκτικότητας. Είναι αμφίβολο αν άλλο κράτος-μέλος της Ε.Ε. θα επέτρεπε την εκδήλωση ρατσιστικών και εγκληματικών περιστατικών ανάλογων της Χ.Α.. Αξίζει να αναφερθεί το χαρακτηριστικό παράδειγμα απαγόρευσης του Ολλανδικού κόμματος Centrumpartij '86 (CP'86). Η δράση του κόμματος γίνονταν σε περιοχές με υψηλή συγκέντρωση μεταναστευτικών πληθυσμών, με προκλητικές δράσεις αλλά χαμηλής έντασης βίας, με τρόπο που να προκαλεί το ενδιαφέρον των μέσων ενημέρωσης. Με αφορμή τις απειλές από στελέχη του κόμματος για άλλα πολιτικά

πρόσωπα, η πλειοψηφία του κοινοβουλίου (1996) πίεσε την κυβέρνηση να ξεκινήσει τις ποινικές διαδικασίες με «ανομολόγητο» στόχο την απαγόρευση του CP'86. Το δικαστήριο του Άμστερνταμ (18/11/1998) έκρινε ένοχους για υποκίνηση μίσους πέντε ηγετικά στελέχη και χαρακτήρισε με επίσημο τρόπο το κόμμα CP'86 εγκληματική οργάνωση απαγορεύοντας τη λειτουργία του (Mudde, 2002:145-163).

Η Χρυσή Αυγή δρούσε και τρεφόταν μέσα από τη βία. Η νεοναζιστική της ιδεολογία όπλιζε με “μαχητικότητα” τους ακτιβιστές της, στους οποίους παρείχε την ανάλογη ιδεολογική και στρατιωτική εκπαίδευση. Το ότι προσποιήθηκε το πολιτικό κόμμα, όταν ξεπέρασε τις εσωτερικές τις εντάσεις και διαφωνίες μερίδας στελεχών μιας κατά τα άλλα αντιπολιτικής και αντικομματικής οργάνωσης, δεν αναιρεί το γεγονός της ύπαρξης παράλληλων παραστρατιωτικών οργανωτικών δομών¹⁴, την ύπαρξη κρυφού καταστατικού πίσω από το καταστατικό “βιτρίνας”, την ιδεολογία και τη δράση του ως κόμμα-πολιτοφυλακή (Γεωργιάδου 2014:203-205). Ούτε μπορεί να συγχέεται με κόμματα της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής Δεξιάς απλώς γιατί φέρει και ιδεολογικά στοιχεία της νέας εκδοχής της. Η ανταπόκρισή της στα παράπονα των εκλογέων, κυρίως από το 2008 και όσο βάθαινε η χρηματοπιστωτική κρίση, μέσω ενός σταθερού μοτίβου απόδοσης ευθυνών (blame attribution) και η αντιμνημονιακή ρητορική δεν συσκοτίζει την κεντρική της πτυχή, η οποία έλκει στοιχεία της «παλαιάς» ακραίας Δεξιάς (όπως φιλοναζισμός, αντικομμουνισμός, φυλετισμός, αντικοινοβουλευτισμός, αντισημιτισμός). Αντιθέτως, την ίδια στιγμή συγκρατεί ακέραια όλα τα προπολεμικά ιδεολογικά στοιχεία και τα συναιρεί με ότι χαρακτηρίζει τη νέα εκδοχής της δεξιάς (αντικομματικό-αντιπολιτικό, αντιμεταναστευτικό, τον εθνικό σωβινισμό) (Γεωργιάδου, 2014:214).

Η εισαγωγή προς ψήφιση της αμφιλεγόμενης τροπολογίας από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας λίγο πριν τις διπλές εκλογές του 2023 δίχασε τα πολιτικά κόμματα, την κοινή γνώμη και τους ειδικούς. Η φωτογραφική διάταξη που στοχοποιεί την κεφαλή της εξτρεμιστικής Χ.Α., απαγορεύοντας τη συμμετοχή της με οποιονδήποτε τρόπο και σε οποιοδήποτε μελλοντικό κομματικό σχηματισμό, αντανάκλα μια στάση ακραίας επιφύλαξης στο ακραίο, ανακινώντας τον αρχαίο μύθο της πολυκέφαλης Λερναίας Ύδρας. Η απαγόρευση του κόμματος «Έλληνες» ως

¹⁴ Ενδεικτικά αναφέρουμε την ύπαρξη της παραστρατιωτικής ομάδας-κρούσης «Χρυσοί Αετοί» από το 1998 με επικεφαλής τον υπαρχηγό της οργάνωσης Α. Ανδρουτσόπουλο (“Περίανδρος”)(Γεωργιάδου, 2014:203, Ψαρράς, 2012:113)

πιθανού συνεχιστή της Χ.Α. να συμμετάσχει στην εκλογική αρένα και η παραπομπή στη δικαιοσύνη του κόμματος «Σπαρτιάτες» για να κρίνει αν εξαπάτησε το εκλογικό σώμα μετά τις εκλογές αποτέλεσαν πρωτόγνωρα φαινόμενα για μια χώρα που συμπληρώνει 50 χρόνια ανεκτικότητας και σταθερού δημοκρατικού βίου.

Προσδιορίζουμε το 2021 ως την αφετηρία νομοθετικών πρωτοβουλιών της κυβέρνησης όπου φαίνεται ήδη η ροπή της προς μια μαχόμενη θεσμική αντίδραση. Η τεκμηρίωση αυτής της διαπίστωσης λαμβάνει υπόψη της την γενικότερη βιβλιογραφία που αφορά σε εκείνα τα δημοκρατικά συστήματα που έχουν επιλέξει μια στρατευμένη οδό αυτοάμυνας, η οποία επιτρέπει το έσχατο μέτρο της απαγόρευσης λειτουργίας αντιδημοκρατικών πολιτικών κομμάτων. Από την άλλη μεριά, υπενθυμίζουμε πως το ελληνικό σύνταγμα δεν επιβάλλει περιορισμούς στη σύσταση, οργάνωση και λειτουργία των κομμάτων και απέχει από τα εσωτερικά ζητήματα οργάνωσής τους πέραν της τυπικής έγκρισης της λειτουργίας τους από το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου. Το μόνο που θα μπορούσε να σταθεί εμπόδιο στην λειτουργία ελληνικού κόμματος είναι η περίπτωση της αμετάκλητης ποινικής καταδίκης, η οποία μπορεί να οδηγήσει μέχρι και στην απώλεια του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι (Άρθρο 51 παρ. 3 και Άρθρο 55 του Συντάγματος). Με βάση όσων περιγράψαμε ήδη, φαίνεται από την πρώτη νομοθετική πρωτοβουλία της κυβέρνησης της ΝΔ (άρθρο 92 του ν.4804/2021)¹⁵ η μαχητική στάση που πρόκειται να αναλάβει μέσω της ad hoc νομοθεσίας με σκοπό την απαγόρευση της συμμετοχής στις εκλογές εκείνων των κομμάτων που, έστω και πρωτοδίκως, έχουν καταδικαστεί.

Ακολούθως, επιχειρείται μέσω της φωτογραφικής διάταξης (Αρθ.102 του ν.5019/2023) να καταστεί δυνατή η απαγόρευση κόμματος, αν διαπιστωθεί ότι η καταδικασθείσα ηγεσία είναι αυτή που κινεί τα νήματα για κάθε νέο διάδοχο κόμμα-βιτρίνα που επινοεί η Χ.Α. υπό νέα, “ακίνδυνη-αθώα” ηγεσία, αλλά απλώς εκτελεί εντολές της ως “αχυράνθρωπος”. Επιπλέον, ένας λόγος απαγόρευσης κόμματος αφορά:

¹⁵ Βλέπε Άρθρο 92 του ν.4804/2021 (Α'90), σύμφωνα με την οποία δεν ανακηρύσσονται οι συνδυασμοί κομμάτων, των οποίων ο γενικός γραμματέας, τα μέλη της διοικούσας επιτροπής και ο νόμιμος εκπρόσωπος έχουν καταδικαστεί για τα αδικήματα κεφ. 1-6 του Β' βιβλίου του Π.Κ.) ή σε οποιαδήποτε ποινή του Στρατιωτικού Π.Κ. Την παραπάνω διάταξη ήρθε να συμπληρώσει το αρθ. 102 του ν. 5019/2023, για τις περιπτώσεις πέραν των καταδικασμένων προσώπων όχι για πρόσωπα που τύποις κατέχουν επιτελικές θέσεις, αλλά της πραγματικής ηγεσίας του κόμματος («Υπόμνημα της Ν.Δ. προς υποβοήθηση της κρίσης του Α1 τμήματος του Αρείου Πάγου»).

«τους διατελέσαντες προέδρους», «τα ιδρυτικά μέλη» ή «υποψήφιο βουλευτή», (δηλαδή όλη την ηγετική ομάδα της Χ.Α.) οι οποίοι δεν έχουν πρόθεση να «εξυπηρετούν την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος», το οποίο εξετάζεται μόνο στην περίπτωση κομμάτων των οποίων η ηγεσία τους έχει καταδικασθεί πρωτόδικα για περιπτώσεις σύμφωνα με τον Π.Κ. 187, 187^Α. Η τρίτη και τελευταία ενέργεια αφορά τη σύνθεση του Α1 τμήματος του Αρείου Πάγου ως του αρμόδιου οργάνου της ανακήρυξης κομματικών συνδυασμών (άρθρο.35 ν.5043/2023). Σε αυτή την περίπτωση, επιχειρείται μια μεταβολή, διευρύνοντας τη σύνθεση του οργάνου από πέντε μέλη, υποχρεώνοντας τη συμμετοχή όλων των μελών του τμήματος.

Η όλη αντιμετώπιση, όπως φάνηκε παραπάνω, μοιάζει περισσότερο με έναν πολιτικό ελιγμό που εν τέλει αμβλύνει την ανεκτικότητα της δημοκρατίας και θέτει τις βάσεις μιας πλεονάζουσας άμυνας απέναντι στο ακροδεξιό φαινόμενο με πιθανή απόληξη την απίσχανση της ίδιας της δημοκρατίας. Δείχνει ότι η κυβέρνηση μετέρχεται μαχητικών μέσων που δεν υπαγορεύονται από το σύνταγμα, αντιθέτως επιχειρεί με διαδοχικές νομοθετικές πρωτοβουλίες να στερήσει το δικαίωμα ίδρυσης κόμματος ή συμμετοχής εγκεκριμένου από τον Άρειο Πάγο στις εκλογές. Η δυνατότητα που αποκτά μια πλειοψηφία σε στρατευμένα περιβάλλοντα να μπορεί να επικαλείται, συχνά δε και προσχηματικά, τις δημοκρατικές αξίες μπορεί να οδηγήσει στην καταπίεση αντιλήψεων των πολιτικών αντιπάλων με μέτρα που είναι εκ φύσεως αντιδημοκρατικά (Kelsen, 2013· Malkoroulou & Norman, 2019).

Η επιφυλακτικότητα μας απέναντι στη «μαχόμενη δημοκρατία» λαμβάνει υπόψη της τους κινδύνους που εγκυμονεί το δικαίωμα των δημοκρατικών δρώντων να υπερασπίζονται το δημοκρατικό πολίτευμα από τους αντιπάλους του, καθώς και των σοβαρών επιπτώσεων που αυτό μπορεί να επιφέρει στην ποιότητα της δημοκρατίας (Malkoroulou & Norman, 2019· Invernizzi Acetti & Zuckerman, 2017). Ο Kelsen υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι μια δημοκρατία που επιβάλλεται ενάντια στη θέληση του λαού, παύει να είναι δημοκρατία (ό.α. Malkoroulou & Norman, 2019:100). Άλλωστε, για τον ίδιο, η ύπαρξη αντιδημοκρατικών ιδεών αποτελούσε σημάδι καλής λειτουργίας της δημοκρατίας. Ωστόσο, δεν θα ήταν σύμφωνος στο να επιτραπεί σε μια ένοπλη οργάνωση να διεκδικεί την πολιτική εξουσία (Χριστόπουλος, 2014:289). Εξαιρούμε μόνο τους πολιτικούς σχηματισμούς που φέρουν την ετικέτα πολιτικού κόμματος αλλά στην πράξη απέχουν πολύ από τις επικρατούσες αντιλήψεις

(θεωρητικές, κανονιστικές, εμπειρικές) για τον ρόλο που οφείλουν να επιτελούν τα κόμματα στην κοινωνία και στο Κοινοβούλιο (Rovira Kaltwasser, 2019). Σύμφωνα με το «παράδειγμα της νομιμότητας» (Bligh, 2013), οι υποχρεώσεις που καλλιεργεί ένα δημοκρατικό καθεστώς, ειδικά για τα πολιτικά κόμματα, απορρέει από το προνομιακό καθεστώς που απολαμβάνουν, καθώς και του σημαντικού ρόλου που αναμένεται να διαδραματίσουν στις σύγχρονες δημοκρατίες. Αυτό εξηγεί και τις θεσμικές προσδοκίες της δημοκρατίας από τα πολιτικά κόμματα, συμπεριλαμβανομένης της ελληνικής. Ανεξάρτητα του τρόπου ερμηνείας (στενή ή ευρεία) του άρθρου 29 παρ.1 του συντάγματος, δεν προκύπτει ότι η δράση της Χ.Α. εκπληρώνει έστω και στο ελάχιστο την παραπάνω κατευθυντήρια διάταξη. Η θέση αυτή μπορεί να μην απηχεί τις ερμηνείες του παραπάνω άρθρου μιας μερίδας συνταγματολόγων, ωστόσο πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη η ετυμηγορία της ελληνικής δικαιοσύνης για την εγκληματική φύση της εν λόγω οργάνωσης, ενώ ο χρόνος που απαιτείται για μια οριστική και αμετάκλητη απόφαση δεν λειτουργεί υπέρ ούτε του φιλελεύθερου ούτε του δημοκρατικού κεκτημένου.

Η εναλλακτική οδός

Η ίδια η υπεράσπιση της δημοκρατίας απαιτεί ένα προληπτικό, παρά κατασταλτικό, χαρακτήρα μέτρων, μια διαφορετική μακράς πνοής προσπάθεια, εμπλέκοντας όλους τους θεσμούς και κυρίως την κοινωνία των πολιτών, ώστε να ενδυναμώνει την δημοκρατική τους κουλτούρα. Είναι ένας αγώνας που μοιάζει με μαραθώνιο και όχι με κούρσα ταχύτητας. Η εξωγενής διάσταση, το περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργούν τα κόμματα, έχει πολλούς τρόπους να επιδράσει και να περιπλέξει την οργανωτική ανάπτυξη της ακροδεξιάς. Οι αντιδράσεις της κοινωνίας αποτελούν σημαντική συνιστώσα απέναντι στην ακροδεξιά, τόσο γιατί ο πληθυσμός δείχνει την αντίθεσή του στις ακραία μισαλλόδοξες ιδεολογίες όσο και γιατί εκθέτει τη βία στιγματίζοντας τις δράσεις εξτρεμιστών. Αυτό μπορεί να δημιουργεί ένα εχθρικό περιβάλλον για την ακροδεξιά οργάνωση και τη στρατολόγηση νέων μελών (Art, 2007 :337), περιπλέκοντας την οργανωτική της ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο. Όπου η Χ.Α. βρήκε την τοπική κοινωνία και τα κινήματα *antifa* σθεναρά απέναντί της, δεν κατάφερε να οργανώσει τοπικά παραρτήματα ή αναγκάστηκε σε μετεγκατάστασή τους όπως για

παράδειγμα στα Ιωάννινα, στην Πάτρα και στον Βόλο (Ellinas & Lamprianou, 2016: 6-8).

Η ανάσχεση της ακροδεξιάς απαιτεί επίσης από τα κόμματα του “δημοκρατικού τόξου” και κυρίως από τα κόμματα εξουσίας να έχουν ένα σαφές και συνεκτικό πρόγραμμα εναλλακτικών πολιτικών που να απαντά στην ουσία των προβλημάτων. Μια συγκλίνουσα ιδεολογία μεταξύ αριστερών και δεξιών κομμάτων ευνοεί την εμφάνιση των Α.Ρ.Δ. κομμάτων (Kitschelt, 1995), ενώ μια αντιγραφική ακροδεξιάς ατζέντας βρίσκεται στη λάθος κατεύθυνση. Η αποξένωση της εργατικής τάξης από τα παραδοσιακά και κυρίως τα κεντροαριστερά κόμματα αποτελεί τη γενική τάση σε πολλές χώρες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Κόμμα Προόδου της Δανίας αυξάνοντας από 49% (1998) στο 56% της ψήφου των Δανών εργατών το 2001 (Minkenberg, 2011). Όσο συνεχίζεται «η αφαιμάξη της πολιτικής από ουσιαστικά διακυβεύματα» (Κράουτς, 2006:75) η δημοκρατία θα παραμένει ευάλωτη στις παραμορφώσεις των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων που θα εργαλειοποιεί η ακροδεξιά, υποβαθμίζοντας περεταίρω την ποιότητά της. Όπως πολύ εύστοχα το έθεσε ο Mudde, «Στην ουσία το λαϊκιστικό κύμα αποτελεί μια ανελεύθερη δημοκρατική απάντηση σε δεκαετίες αντικοινωνικών πολιτικών» (2016:30). Όσο περισσότερο τα καθιερωμένα κόμματα συνεχίζουν να αντιγράφουν τον λαϊκισμό της ακροδεξιάς τόσο περισσότερο θα φουσκώνουν τα “πανιά της” (Mudde, 2016a· Bale, 2003).

Η απόρριψη της πολυπολιτισμικότητας, η εκτεταμένη ξеноφοβία και η υιοθέτηση αντιμεταναστευτικών πολιτικών από καθιερωμένα κόμματα είναι αμφίβολο αν θα καταφέρουν να αποσπάσουν τις ακροδεξιές ψήφους. Όμως δεν υπάρχει αμφιβολία ότι θα αυξήσουν τη ζήτηση για αντιδραστικά ακροδεξιά κόμματα και θα τα καταστήσουν ως προνομιούχα της διαχείρισης ζητημάτων όπως η μετανάστευση και η ασφάλεια. Εάν βέβαια καταφέρουν να καθιερωθούν ως αξιόπιστοι φορείς και οικειοποιηθούν τα παραπάνω ζητήματα, τότε σε μεγάλο βαθμό θα παραμένουν «απυρόβλητα» από τις εναλλακτικές στρατηγικές, όχι μόνο των κομμάτων αλλά και των κοινωνικών κινημάτων και των ΜΜΕ (Mudde, 2011:386). Η διαπίστωση του Mudde δείχνει να επιβεβαιώνει την περιγραφή της νέας άκρας δεξιάς των Scheuch και Klingemann (ό.α. στο Mudde, 2010:1170), ως μιας «φυσιολογικής παθολογικής» κατάστασης που εκτείνεται σχεδόν σε όλες τις βιομηχανικές κοινωνίες. Η ίδια ασθένεια έχει περάσει και στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες, ορισμένες φορές μάλιστα

εμφανίζοντας σημάδια “μετάλλαξης” όπως παρατηρήσαμε στην περίπτωση της Χ.Α., απειλώντας ευθέως την υγεία της δημοκρατίας.

Μια ισχυρή κοινωνία πολιτών, συχνά αποτελεί καθοριστικό παράγοντα «ανάσχεσης» της μισαλλόδοξης ακροδεξιάς όπως και των καταχρηστικών μέτρων και των υπερβολών του κράτους αναγνωρίζοντας στους πολίτες αξιοσύνη και επαγρύπνηση για μια ποιοτικά διαφοροποιημένη άμυνα της δημοκρατίας την οποία ο Pedhazur (2003) ονομάζει «ανοσοποιημένη» (immunized). Η «ανοσοποίηση» της δημοκρατίας που προτείνει ο Pedhazur (2003) αφορά την πρόληψη της ασθένειας ή την αδρανοποίηση του αντιδημοκρατικού ιού μέσω σταθερής χορήγησης δόσης δημοκρατικών αντισωμάτων με στόχο την ίαση. Η αποτελεσματικότητα της ανοσοποιημένης οδού απέναντι στις διάφορες εκδηλώσεις του εξτρεμισμού και της βίας μοιάζει δεδομένη και δραστική εφόσον στοχεύει στη ρίζα της νόσου και αφορά το ευρύτερο φάσμα εκδήλωσής της. Μπορεί τα αποτελέσματά της ανοσοποίησης να μην έχουν την αμεσότητα μιας δραστηκής θεραπείας μαχητικού τύπου όμως δεν σκοτώνει τα υγιή κύτταρα, δεν ακρωτηριάζει δημοκρατικές αξίες, ούτε τις ελευθερίες, τα δικαιώματα, ή ένα μέρος του δήμου.

Συμπεράσματα

Καταπιαστήκαμε με ένα θέμα που βρίσκεται στην καρδιά των θεωριών της δημοκρατίας, με βασικό επίδικο την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος από τους εχθρούς της, δηλαδή των ορίων της δημοκρατίας και του βαθμού ανοχής. Η όλη βιβλιογραφία που αφορά στην αυτοάμυνα της δημοκρατίας ενέχει ένα δισεπίλυτο δημοκρατικό παράδοξο που δεν καταφέρνει να υπερβεί (Müller, 2012· Popper, 2012). Το όλο εγχείρημα της ανάλυσης αναμετράται με δύο «πολυπλοκότητες» που το κάνουν ακόμη πιο σύνθετο. Η μία αφορά στο γενικότερο φαινόμενο της ακροδεξιάς, της «πολύπλοκης αληθείας» όπως χαρακτηριστικά την αναφέρει ο Paul Hainsworth (ό.α. Γεωργιάδου 2004:9). Η άλλη μεγάλη πολυπλοκότητα αφορά την «πολύπλοκη οντολογία της πολιτικής βίας» (Rori, Georgiadou & Roumanias, 2022:4· Καλύβας, 2003) και τις ποικιλίες εκδήλωσής της (Rori, Georgiadou, Roumanias, 2022:4· Schmid, 2011· Καλύβας, 2019). Είδαμε πως η αυταρχική και φυλετική ιδεολογία της Χ.Α. οπλίζει τα τάγματα βίας και πως οι δομικές ευκαιρίες (Arzheimer & Carter, 2006) αποτέλεσαν παράγοντα επίτασης του συγκρουσιακού και βίαιου *modus operandi* για ένα μόρφωμα απόμακρο από κάθε μορφή συμβατικής πολιτικής.

Το γενικότερο δίλημμα που αφορά την καταστολή ή την ανοχή συνοψίζει με περιεκτικό τρόπο η φράση «το πολύ κράτος είναι επικίνδυνο, το πολύ λίγο επίσης» (Hans-Gerd Jaschke, ό.α. Mudde, 2004:209). Ο Van Donselaar (ό.α. Mudde, 2004:198) υποστηρίζει τη σημασία του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών στις δυτικές κυβερνήσεις για την αντιμετώπιση των δεξιών εξτρεμιστών, αναδεικνύοντας την κοινωνική πίεση ως μια από τις σημαντικότερες μεταβλητές προσαρμογής ακροδεξιών κομμάτων σε δημοκρατικά περιβάλλοντα. Το δίλημμα προσαρμογής για τα περισσότερα ακροδεξιά κόμματα υφίσταται εφόσον τους παρέχεται ο χώρος και ο χρόνος να το πράξουν. Αντίθετα, μια *ad absurdum*-απαγόρευση τους στερεί κάθε εναλλακτική επιλογή, ενώ παραμένει ισχυρή η πιθανότητα της περεταίρω ριζοσπαστικοποίησής τους ως της μόνης δυνατής επιλογής. Αυτό αφορά τη γενικότερη οικογένεια ακροδεξιών κομμάτων τα οποία μοιραία κάποια στιγμή θα βρεθούν ενώπιον του «διλήματος προσαρμογής» (Jaap Van Donselaar, 1995:13· Mudde, 2011:383-384). Πολλά είναι τα παραδείγματα ακροδεξιών κομμάτων που επιχείρησαν μέσω διορθωτικών τακτικών μια προσαρμογή, έστω και πρόσκαιρη, είτε για να αποφύγουν την κρατική καταστολή είτε για λόγους τακτικής ελπίζοντας να τύχουν μεγαλύτερης αποδοχής. Η προσαρμογή σε πολλές περιπτώσεις ακροδεξιών κομμάτων (MSI/AN,

Vlams Blok, FPÖ, Front Nacional κ.ά.) (Mudde, 2011:364) υπήρξε δυνατή αλλά όχι ανέφελη και όσα ακροδεξιά κόμματα την επιχειρήσαν βρέθηκαν να μεταφέρουν ένα πρόβλημα στο εσωτερικό τους που μεταφράστηκε σε εσωτερικούς διχασμούς, αποσχίσεις και αποστοιγήσεις μελών και στελεχών τους (Jaap Van Donselaar, 1995).

Τα εξτρεμιστικά δεξιά κόμματα όπως η Χ.Α., το NPD, το LSNS, επιφέρουν τις μεγαλύτερες προκλήσεις για τις ευρωπαϊκές δημοκρατίες μέσω της υβριδικής φύσης τους, εφόσον συνδυάζουν λιγότερο συμβατικά και περισσότερο συγκρουσιακά ρεπερτόρια βίαιης εμπλοκής στην πολιτική, δημιουργώντας μεγάλες εντάσεις και εξωθώντας τη σύγχρονη δημοκρατία στα όρια της. Δεν αποτελούν μια «εναλλακτική» εντός του συστήματος, αλλά μια ολική άρνηση του συστήματος (Dezé, 2004). Το ιταλικό μεταφασιστικό MSI πέρασε μέσα από μια διαδικασία άρνησης και διαρκών αντιφάσεων εντός του δημοκρατικού συστήματος για πάνω από 30 χρόνια πριν συμβιβαστεί και μετριάσει την αντιδημοκρατική ιδεολογία και πρακτική του. Στην περίπτωση της νεοναζιστικής οργάνωσης Χ.Α. είναι αμφίβολη η οποιαδήποτε προσαρμογή της για μια σειρά από λόγους που ήδη εκθέσαμε. Αποτελεί εξαρχής ένα διακριτό παράδειγμα οργανωτικού χαμαιλεοντισμού στη βάση της διφυούς δομής που συναιρεί το πολιτικό-ιδεολογικό σκέλος με το παραστρατιωτικό-διοικητικό παρουσιάζοντας μια διπλή τακτική «προστάτη-θύτη» (Γεωργιάδου, 2014).

Ανεξάρτητα από τη θέση που παίρνει κανείς απέναντι στο δίλημμα ανοχή ή καταστολή, η επιλογή εφαρμογής μαχητικών μέτρων στην ελληνική περίπτωση υπήρξε προβληματική από πολλές απόψεις. Η ακαταλληλότητα ως προς τον χρόνο επιβολής (έναν μήνα πριν τις εκλογές) απαγορεύσεων των κομμάτων με διαδικασίες εξπρές και η εκ των υστέρων αντίδραση του κράτους μετά από δεκαετίες αδράνειας προσέκρουσε επίσης σε ένα τοίχος πολιτικής δυσπιστίας της ελληνικής κοινωνίας, εντείνοντας τις υποψίες αν τα πραγματικά κίνητρα αφορούσαν την προστασία της δημοκρατίας. Την ίδια στιγμή ενδυναμώνει το οικείο αφήγημά της Χ.Α., ότι το πολιτικό κατεστημένο τους κατατρώχει για άλλη μια φορά, παρέχοντας την ευκαιρία να πλασάρουν τους εαυτούς τους ως “μάρτυρες και θύματα” το οποίο δεν αφήνει αδιάφορους τους ψηφοφόρους της. Η προσχεδιασμένη δολοφονία του Π. Φύσσα τη νύχτα της 17^{ης} Σεπτεμβρίου ήταν το trigger event που αναδιαμόρφωσε στάσεις, δραστηριοποίησε τα αντανακλαστικά του κράτους και ενεργοποίησε τη δικαιοσύνη (Χριστόπουλος, 2014:83· Βανδώρος, 2015:111, Έλληνας, 2022). Συχνά, γεγονότα τέτοιας έντασης βίας μπορούν να δημιουργήσουν ανησυχία ή και σύγχυση, μπορεί να διαβαστούν ως

ευκαιρίες που επιτρέπουν σε νέα πολιτικά σχέδια να υπερβούν τα εμπόδια και να απαντήσουν σε επίδικα ή αντίθετα να αποτελέσουν αντιδραστικές ατζέντες εντείνοντας ήδη υπάρχοντα αδιέξοδα. Ότι δεν έπραξε το πολιτικό σύστημα και οι θεσμοί στην πορεία δεκαετιών εγκληματικής δράσης με δεκάδες θύματα του νεοναζιστικού μορφώματος που είχε εξασφαλίσει την ατιμωρησία του, έγινε δέκα μέρες μετά την νυχτερινή επίθεση δολοφονίας στις 28 Σεπτεμβρίου 2013 με τη σύλληψη σύσσωμης της ηγεσίας της Χ.Α.

Η ιστορικής σημασίας ποινική καταδίκη της ηγεσίας της Χ.Α. έθεσε σε κίνηση ένα ντόμινο εξελίξεων οι οποίες ξεδίπλωσαν πρωτόγνωρες θεσμικές αντιδράσεις του ελληνικού κράτους απέναντι στο φαινόμενο της ελληνικής ακροδεξιάς. Το σίγουρο είναι πως στιγμάτισε επαρκώς ένα από τα πλέον μισαλλόδοξα εξτρεμιστικά μορφώματα. Ο Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης Νιλς Μούζνιεκς ήδη το 2012 χαρακτήριζε την Χ.Α. ως «μοναδική στην Ευρώπη» αναγνωρίζοντας βέβαια ομοιότητες με άλλα εξτρεμιστικά κόμματα, αλλά θεωρώντας πως ήταν η πιο ανοιχτά εξτρεμιστική και ναζιστική από οποιοδήποτε άλλη περίπτωση (Ψαρράς, 2012:444). Υπάρχουν παραδείγματα ακροδεξιών κομμάτων όπου οι αποκαλύψεις και μόνο για την εμπλοκή στελεχών τους σε εγκληματικές ενέργειες επέδρασαν κατασταλτικά στην επιτυχία τους. Οι αποκαλύψεις το 1994 για εξέχον μέλος του ολλανδικού κόμματος CD ότι είχε εμπλακεί σε βομβιστική επίθεση σε ξενώνα φιλοξενίας αιτούντων άσυλο επέδρασε αποφασιστικά, μειώνοντας σημαντικά την εκλογική του υποστήριξη¹⁶ (Husbands, 2002:71). Την ίδια περίοδο στην Ελλάδα ο αρμόδιος Υπουργός Δημοσίας Τάξης, Στέλιος Παπαθεμελής, αρκούσαν να υπενθυμίζει σε Βουλευτές που έθεταν ζήτημα νομιμότητας για τη δράση του νεοναζιστικού μορφώματος την τυπική νομιμότητα της Χ.Α. ως εξής, «είναι ακροδεξιά οργάνωση αλλά έχει υπόσταση κόμματος αναγνωρισμένου από τον Άρειο Πάγο» (Ψαρράς 2012:446). Η παραπάνω αντίδραση αποτελούσε κοινό τόπο για όλες τις κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης, οι οποίες απέφευγαν να εμπλακούν σε ζητήματα νομιμότητας και δεν εννοούμε σε επίπεδο ανάληψης μέτρων, αλλά ακόμα και σε συζητήσεις στα πλαίσια του κοινοβουλευτικού διαλόγου. Μολονότι η δράση της ήταν εγνωσμένη από τους θεσμούς, μια εγκληματική οργάνωση δρούσε ανενόχλητη από την

¹⁶ Σύμφωνα με τον Husbands η αποκάλυψη ενός περιστατικού βίας που είχε λάβει χώρα χρόνια πριν, (δεκαετία του 1970) «αποτελέσει την αντανάκλαση κάποιου είδους κοινωνικής αξιοπρέπειας» όπως αναφέρει για ένα ποσοστό Ολλανδών εκλογέων που «έμπαινε στον πειρασμό να ψηφίσει αυτό το κόμμα» (2002:71).

αστυνομία και από τη δικαιοσύνη. Η τελευταία, μάλιστα, είχε αντιμετωπίσει επανειλημμένα ποινικά αδικήματα των υποτιθέμενων «μεμονωμένων» και «μη καθοδηγούμενων» οπαδών της οργάνωσης, αποφεύγοντας να συνδέσει τα περιστατικά βίας με την ηγεσία του “κόμματος” (Έλληνας 2022:167). Το κράτος επιστράτευε το «κλισέ των μεμονωμένων περιστατικών» (Χριστόπουλος, 2014:97) τόσο για την εγκληματική δράση της Χ.Α. όσο και για τις στενές σχέσεις της οργάνωσης με την ΕΛ.ΑΣ., εξατομικεύοντας τις ευθύνες σε επίπεδο μεμονωμένων οπαδών και μερίδας αστυνομικών χωρίς να αντιμετωπίζει τη ρίζα ενός διττού προβλήματος μεγάλης έκτασης (Χριστόπουλος, 2014:93-97).

Η ακροδεξιά, ιδίως στην κομματική εξτρεμιστική της μορφή όπως την εξέφρασε η Χ.Α., είναι μερικές φορές ο χειρότερος εχθρός στην πορεία της και προδιαγράφει τις παρεμβάσεις του κράτους απέναντι της. Αυτό το σημείο δείχνει ότι η δομή δεν υπερισχύει πάντα της δράσης και ότι τελικά τα πολιτικά κόμματα είναι κύριοι της μοίρας τους (Art, 2011:11). Ο βίαιος ακτιβισμός της Χ.Α. με φυλετικές συνεκδηλώσεις ασκούσαν μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα πολιτικής και κομματικής ρευστότητας, ματαίωσης των προσδοκιών, ελλείμματος πολιτικής εμπιστοσύνης και μιας σειράς κρίσεων που αποτέλεσαν τις δομές πολιτικών ευκαιριών. Μέσα σε ένα τόσο ευνοϊκό και επιτρεπτικό περιβάλλον η δράση της Χ.Α. κατάφερε να κεφαλαιοποιεί τη δημόσια αντίδραση απέναντι στα κατεστημένα κόμματα, τα μνημόνια και την αυξανόμενη πολιτισμική διαφοροποίηση. Υπό την έννοια αυτή, «η πολιτική βία δεν εμφανίζεται σε ένα κενό» (Rori, Georgiadou & Roumanias, 2022:4· Καλύβας, 2003). Η εκπροσώπηση της στο κοινοβούλιο, η ατιμωρησία που απολάμβανε η ηγετική ομάδα, σε συνδυασμό με τις μεταναστευτικές ροές αποτέλεσαν τον συνδυασμό εύφλεκτης και καύσιμης ύλης, που αναζωπύρωναν την πολιτισμική αντίδραση και την πολιτική βία. Κατά τον τρόπο αυτό, αποκτούσε μια επικίνδυνη τρόπον τινά νομιμοποίηση από όσους την αναγνώριζαν ως μια διακριτή πολιτική δύναμη, τη μόνη που μπορεί να τιμωρεί το κατεστημένο, που ήρθε για να επιβάλει την τάξη (Rori, Georgiadou & Roumanias, 2022). Ο αριθμός ρατσιστικών βίαιων επιθέσεων κατά μεταναστών και ο πόλεμος του πεζοδρομίου κατά αριστερών ακτιβιστών, προσφύγων και μελών της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας αυξάνονταν σταθερά από το 2011 και ειδικά μετά την εκλογική επιτυχία της Χ.Α. το 2012 (Rori, Georgiadou, Roumanias, 2022· Έλληνας 2022:169), όταν μετά την είσοδό της στη Βουλή απέκτησε την κοινοβουλευτική ασυλία.

Τα μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση της Ν.Δ. αναμφίβολα επηρέασαν την εσωτερική πλευρά της προσφοράς. Το γεγονός ότι η ηγεσία της Χ.Α. καταδικάστηκε σε φυλάκιση, επέδρασε σε όλα τα επίπεδα των οργανωτικών της δομών στερώντας το βασικότερο χαρακτηριστικό κάθε εξτρεμιστικού κόμματος που είναι η κεφαλή της ηγεσίας επηρεάζοντας αρνητικά τη συνοχή της ιεραρχικής της δομής (Ελληνας, 2022:178-185). Μολονότι οι πρώτες αναμενόμενες αντιδράσεις μετά τη σύλληψη υπήρξαν έντονες και οι οπαδοί της Χ.Α. αύξησαν τις κινητοποιήσεις υποστήριξης και αλληλεγγύης, τέθηκε σε κίνηση η “αποσυναρμολόγηση” μιας οργανωτικής δομής, η οποία είχε αποτελέσει την αρχή της επιτυχίας της. Τα στοιχεία έδειξαν ότι σε συγκεκριμένες περιοχές με τοπικές οργανώσεις και οργανωτικά οχυρά υπήρξε σημαντική μείωση των δραστηριοτήτων, επιβράδυνση και αργότερα την ανατροπή της οργανωτικής δομής με το κλείσιμο τοπικών παραρτημάτων της οργάνωσης από 60 (Μάιος 2014) σε 48 τον Σεπτέμβριο του 2016 (Ελληνας, 2022:178). Το «εξωγενές σοκ» (Ελληνας 2022:163) που υπέστη το μόρφωμα της Χ.Α. μετά τη σύλληψη και φυλάκιση της ηγεσίας αποτελεί μια ευκαιρία για την ανάλυση της εξέλιξης του και διακρίνει ένα διαφορετικό “κόμμα” πριν και ένα “ακέφαλο κόμμα” μετά.

Σημαντικά αποτελέσματα των νομοθετικών, διοικητικών και δικαστικών μέτρων κατά της Χ.Α. υπήρξε η στέρηση που επέφερε σε οικονομικούς¹⁷, ανθρώπινους και συμβολικούς πόρους και η αδυναμία να κινητοποιεί με τον ίδιο τρόπο και ευκολία τους οπαδούς της για νατιβιστικές δράσεις όπως η παροχή τροφίμων για Έλληνες. Η γενικότερη μείωση της δραστηριότητας της Χ.Α. επηρέασε ιδιαίτερα τα παραρτήματα που είχαν εμπλακεί μέλη τους σε ποινικές υποθέσεις, με αποτέλεσμα να κλείσουν (Νίκαιας και Ιεράπετρας) (Ελληνας, 2022:179). Ταυτόχρονα, η καταδίκη της ηγεσίας στιγμάτισε την οργάνωση σε μεγάλο βαθμό αποτρέποντας τους οπαδούς να συνεχίσουν με την ίδια ένταση πράξεις βίας και την στρατολόγηση νέων μελών, ενώ προκάλεσε έριδες στο εσωτερικό της. Τα περιστατικά ρατσιστικής βίας μειώθηκαν σημαντικά σύμφωνα με τα στοιχεία της έκθεσης του Δικτύου Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας¹⁸ (2013:5) κατά το τρίμηνο (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2013), δηλαδή στο διάστημα προφυλάκισης της ηγεσίας της Χ.Α. μετά τη δολοφονία Π. Φύσσα.

¹⁷ Η αναστολή χρηματοδότησης για το κόμμα «Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή (Άρθρο 23 του ν. 4203/2013 (Α' 235) και με το νέο άρθρο 7 α. του ν. 3023/2022 (Α' 146)

¹⁸ Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 2011 με πρωτοβουλία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και της Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τη συμμετοχή 55 ΜΚΟ και δύο φορέων του δημοσίου.

Η ήττα της Χ.Α. στις εθνικές εκλογές τον Ιούλιο του 2019 (2,93%) έγινε δυνατή και εξαιτίας της αναβίωσης του δικομματισμού μεταξύ Ν.Δ. και ΣΥ.ΡΙΖ.Α. (71,4%). Ένα μέρος της ψήφου της Χ.Α. (περίπου το 30% σε σχέση με τις εκλογές του 2015) προσανατολίστηκε σε λιγότερο αντισυμβατικές επιλογές, κυρίως προς το κόμμα «Ελληνική Λύση» και τη Ν.Δ. (Γεωργιάδου, 2019β:6). Η συνολική αντίδραση των θεσμών απέναντι στη Χ.Α. πιθανώς να έπαισε μια μερίδα περιστασιακών υποστηρικτών ή και δυνητικών ψηφοφόρων για την εγκληματική φύση και δράσης της, οπότε στράφηκαν σε άλλα κόμματα ή απείχαν από τις εκλογές.

Οι επιπτώσεις της κρατικής παρέμβασης θα μπορούσαν να εξεταστούν πιο διεξοδικά τόσο από την πλευρά της ζήτησης όσο και από την πλευρά της πολιτικής προσφοράς. Είναι νωρίς για να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Η κρατική αντίδραση απέναντι σε ένα μόρφωμα όπως η Χ.Α. αποτελεί μια από τις λίγες ευκαιρίες να εξάγουμε ορισμένα εμπειρικά συμπεράσματα για τις γενικότερες επιπτώσεις και ως προς τους κινδύνους που μπορεί να φέρει μαζί για την ίδια την ποιότητα της δημοκρατίας. Η απαγόρευση συμμετοχής κόμματος στις εκλογές ακυρώνει εν πολλοίς τον λόγο ύπαρξής του. Μια απαγόρευση πολιτικού κόμματος μπορεί να παράγει πολιτικούς “μάρτυρες”, σε πολλές περιπτώσεις να αυξήσει τη δημοφιλία του απαγορευμένου κομμάτος και να επιφέρει μεγαλύτερη ριζοσπαστικοποίηση για τους αφοσιωμένους οπαδούς ή να γίνει πόλος έλξης για δυνητικούς ή αμφιταλαντευόμενους εκλογείς (Minkenberg, 2011· Malkorouliou & Norman, 2019).

Ένα πολιτικό κόμμα δεν μπορεί να απαγορευθεί νομίμως με βάση το ισχύον ελληνικό Σύνταγμα. Ο συντακτικός νομοθέτης το 1974 αποφάσισε και έκρινε με βάση την ιστορία και όχι την συγκυρία. Το πολιτικό αγαθό της ανοχής για την ελληνική συνταγματική τάξη θα έπρεπε να είναι σεβαστό και αυτονόητο για κάθε κόμμα, ακόμη και όσων λειτουργούν με τρόπους που προκαλούν τις ιδεολογικές και συμβολικές όψεις της δημοκρατίας ή τους κανόνες του δημοκρατικού παιχνιδιού. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο απομονώσαμε την περίπτωση της Χ.Α. από τα κόμματα Ε.Α.Ν., Έλληνες και Σπαρτιάτες. Στην πρώτη περίπτωση δεν έχουμε να κάνουμε με ένα τυπικό κόμμα, αλλά με μια διαπιστωμένα εγκληματική οργάνωση που έλαβε την τυπική αναγνώριση κόμματος στη βάση ενός επίπλαστου καταστατικού και χρηματοδοτήθηκε από τους φόρους των Ελλήνων ως τέτοιο. Πάντως, όχι για να χλευάσει τη δημοκρατία και τους θεσμούς της ή για να εμποιεί τον φόβο στην κοινωνία ασκώντας βία και στερώνοντας ανθρώπινες ζωές. Τα άλλα κόμματα και όσα πιθανώς ακόμη προκύψουν

από πρωτοβουλίες της ίδια της Χ.Α. στο μέλλον γνωρίζουν εκ των προτέρων ποιο είναι το όριο ανοχής - ο ποινικός κώδικας. Αν τα όρια του πολιτικού σώματος δεν είναι δεδομένα εκ των προτέρων και σταθερά, τότε τίθενται σε μια διαρκή κατάσταση πολιτικής επαναδιαπραγμάτευσης. Η ελεύθερη βούληση του εκλογικού σώματος είναι αυτή που τελικά κρίνει ποιος θα τον εκπροσωπεί στο ελληνικό Κοινοβούλιο. Η ποιότητα της φιλελεύθερης δημοκρατίας δοκιμάζεται κυρίως εάν διασφαλίζει κάθε άποψη είτε αφορά το κεντρικό ρεύμα είτε των επιμέρους μειοψηφιών.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Απόφαση (Αρ. 8/2023) Α1 Πολιτικό Τμήμα του Αρείου Πάγου. Ανακτήθηκε από https://www.areiospagos.gr/ekloges_2023_may/2023_anakirixi_8_2023-signed.pdf

Απόφαση (Αρ. 95/2023) Α1 Πολιτικό Τμήμα του Αρείου Πάγου. Ανακτήθηκε από https://www.areiospagos.gr/ekloges_2023_june/ANAKIRIXI_95_2023_signed.pdf

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Ετήσια έκθεση 2013. Ανακτήθηκε από <https://tvrn.org/wp-content/uploads/2022/05/Report2013final.pdf>

Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής 1975, Συν.Π'σελ. 148-166. Ανακτήθηκε από https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=48086

Το ισχύον Σύνταγμα της Ελλάδας (Θ' Αναθεώρηση)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αλιβιζάτος, Ν. (2011). *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία, 1800-2010*. Εκδόσεις Πόλις.

Βανδώρος, Σ. (2015). *Η Ελληνική Δημοκρατία αντιμέτωπη με τον εξτρεμισμό: Από αδρανής και αμήχανη, μαχόμενη*; Νομική Βιβλιοθήκη.

Βούλγαρης, Γ. & Νικολακόπουλος, Η. (2014). Ο διπλός εκλογικός σεισμός του 2012. Στο Γ. Βούλγαρης & Η. Νικολακόπουλος (Επίμ), *2012 Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός*. Εκδόσεις Θεμέλιο.

Βούλγαρης, Γ. (2016). *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*. Εκδόσεις Πόλις.

Γεωργιάδου, Β. (2004). Το πολιτικό κράμα της ακροδεξιάς. Στο Hainsworth, P. *Η ακροδεξιά. Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*. Εκδόσεις Παπαζήση.

Γεωργιάδου, Β. (2008). *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης*. Εκδόσεις Καστανιώτη.

- Γεωργιάδου, Β. (2014). Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής: Ψήφος-ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες. Στο Γ. Βούλγαρης & Η. Νικολακόπουλος (Επίμ), *2012 Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός*. Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Γεωργιάδου, Β. (2019α). *Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα (1965-2018)*. Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Γεωργιάδου, Β. (2019β). *Η Κατάσταση της Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα. Ιστορικό φόντο και πρόσφατες εξελίξεις*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Γεωργιάδου, Β. & Καφέ, Α. (2018). *Εκλογική συμπεριφορά*. Εκδόσεις Παπαδόπουλου.
- Έλληνας, Α. (2022). *Οργανώσεις εναντίον της Δημοκρατίας*. Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Κράουτς, Κ. (2006). *Μεταδημοκρατία*. Εκδόσεις Εκκρεμές.
- Μανιτάκης, Α. (1994). *Κράτος δικαίου & δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, том. I*. Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μαυριάς, Κ.Γ. (2016). *Συνταγματικό Δίκαιο*. Π.Ν. Σάκκουλας.
- Φουντεδάκη, Π. (2020). *Δίκαιο των πολιτικών κομμάτων και κοινοβουλευτικό δίκαιο*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις. Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Χριστόπουλος, Δ. (2014). *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά – Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία*. Εκδόσεις Νήσος.
- Χριστόπουλος, Δ. (2022). *Ταξίδι στο Κράτος*. Εκδόσεις Πόλις.
- Ψαρράς, Δ. (2012). *Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής*. Εκδόσεις Πόλις.
- Dahl, R. (2001). *Περί δημοκρατίας*. Ψυχογιός
- Hainsworth, P. (2004). *Η ακροδεξιά. Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Hobsbawm, E. (2018). *Η εποχή των άκρων: ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991*. Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Mèny, Y. (1995). *Συγκριτική Πολιτική. Οι δημοκρατίες: Γαλλία, Γερμανία, Η.Π.Α., Ιταλία, Μ. Βρετανία*. Τόμος I. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Mudde, C. (2011). *Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη*. Επίκεντρο.
- Mudde, C. (2020). *Η Ακροδεξιά Σήμερα*. Επίκεντρο.
- Schmidt, M.G. (2004). *Θεωρίες της Δημοκρατίας*. Εκδόσεις Σαββάλας.

Ξενογλώσση

Almond, G. A., & Verba, S. (2015). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press.

Art, D. (2007). Reacting to the radical right: Lessons from Germany and Austria. *Party Politics*, 13(3), 331-349.

Art, D. (2011). *Inside the radical right: The development of anti-immigrant parties in Western Europe*. Cambridge University Press.

Arzheimer, K., & Carter, E. (2006). Political opportunity structures and right-wing extremist party success. *European Journal of Political Research*, 45(3), 419-443.

Bale, T. (2003). Cinderella and her ugly sisters: the mainstream and extreme right in Europe's bipolarising party systems. *West European Politics*, 26(3), 67-90.

Bligh, G. (2013). Defending democracy: A new understanding of the party-banning phenomenon. *Vand. J. Transnat'l L.*, 46, 1321.

Bourne, A. K. (2018). Militant Democracy and the Banning of Political Parties in Democratic States: Why Some Do and Why Some Don't. *Militant Democracy—Political Science, Law and Philosophy*, 23-46.

Bourne, A. K., & Bértoa, F. C. (2017). Mapping 'militant democracy': Variation in party ban practices in European democracies (1945-2015). *European Constitutional Law Review*, 13(2), 221-247.

Brandmann, F. (2022). Radical-Right Parties in Militant Democracies: How the Alternative for Germany's Strategic Frontstage Moderation Undermines Militant Measures. *European Constitutional Law Review*, 18(3), 412-439.

Capoccia, G. (2003). Defence of democracy against the extreme right in inter-war Europe: A past still present?. In *Western democracies and the new extreme right challenge* (pp. 101-125). Routledge.

Capoccia, G. (2013). Militant democracy: The institutional bases of democratic self-preservation. *Annual Review of Law and Social Science*, 9(1), 207-226.

Dézé, A. (2004). Between adaptation, differentiation and distinction. *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. Routledge

Dinas, E., Georgiadou, V., Konstantinidis, I., & Rori, L. (2016). From dusk to dawn: Local party organization and party success of right-wing extremism. *Party politics*, 22(1), 80-92.

- Downs, W. M. (2002). How effective is the cordon sanitaire? Lessons from efforts to contain the far right in Belgium, France, Denmark and Norway. *Journal für Konflikt- und Gewaltforschung (JKG)*, 4(1), 32-51.
- Eatwell, R. (2000). The Rebirth of the 'Extreme Right' in Western Europe. *Parliamentary affairs*, 53(3).
- Ellinas, A. (2015). Neo-Nazism in an established democracy: The persistence of Golden Dawn in Greece. *South European Society and Politics*, 20(1), 1-20.
- Ellinas, A. (2018). Media and the radical right. *The Oxford handbook of the radical right*. Oxford University Press
- Ellinas, A., & Lampranou, I. (2016). How far right local party organizations develop: The organizational buildup of the Greek Golden Dawn. *Party Politics*, 1, 17.
- Fennema, M. (2000). Legal repression of extreme-right parties and racial discrimination. *Challenging immigration and ethnic relations politics*, 119-44.
- Finn, J.E. (2012) 'Electoral regimes and the proscription of anti-democratic parties', In Rapoport, D. and Weinberg, L. (eds) *The Democratic Experience and Political Violence*. Routledge
- Fox, G. H., & Nolte, G. (1995). Intolerant democracies. *Harv. Int'l. LJ*, 36, 1.
- Fox, G. H., & Nolte, G. (2000). Intolerant Democracies. In G. H. Fox & B. R. Roth (Eds), *Democratic Governance and International Law*. Cambridge University Press.
- Husbands, C. T. (2002). Combating the extreme right with the instruments of the constitutional state: lessons from experiences in Western Europe. *Journal für Konflikt- und Gewaltforschung (JKG)*, 4(1), 52-73.
- Ignazi, P. (1992). The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe. *European journal of political research*, 22(1), 3-34.
- Ignazi, P. (2003). *Extreme right parties in Western Europe*. Oxford University Press, USA.
- Invernizzi Accetti, C., & Zuckerman, I. (2017). What's wrong with militant democracy?. *Political Studies*, 65(1_suppl), 182-199.
- Issacharoff, S. (2006). Fragile democracies. *Harv. L. Rev.*, 120, 1405.

- Kaltwasser, C. R. (2019). Militant democracy versus populism. In A. Malkopoulou & A. S. Kirshner (Eds.) *Militant democracy and its critics: Populism, parties, extremism*, 72-91.
- Kalyvas, S. (2003). The Ontology of ‘Political Violence’: Action and Identity in Civil Wars. *Perspectives on Politics* 1 (3): 475–494.
- Kelsen, H. (1948). Absolutism and relativism in philosophy and politics. *American Political Science Review*, 42(5), 906-914.
- Kelsen, H. (2013). *The Essence and Value of Democracy*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Kestel, L., & Godmer, L. (2004). Institutional inclusion and exclusion of extreme right parties. *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. Routledge.
- Kirchheimer, O. (1966). The Transformation of the Western European Party Systems.
- Kirshner, A. S. (2014). *A theory of militant democracy: The ethics of combatting political extremism*. Yale University Press.
- Kitschelt, H. (2018). Party systems and radical right-wing parties. *The Oxford handbook of the radical right*. Oxford University Press.
- Loewenstein, K. (1937a). Militant Democracy and Fundamental Rights, I. *American Political Science Review*, 31(3), 417–432.
- Loewenstein, K. (1937b). Militant Democracy and Fundamental Rights, II. *American Political Science Review*, 31(4), 638–658.
- Macklem, P. (2006). Militant democracy, legal pluralism, and the paradox of self-determination. *International Journal of Constitutional Law*, 4(3), 488-516.
- Macklem, P. (2010). Guarding the perimeter: militant democracy and religious freedom in Europe. *Available at SSRN 1660649*.
- Malkopoulou, A., & Norman, L. (2019). Three Models of Democratic Self-Defence. *Militant Democracy and Its Critics*, 92-111.
- Malkopoulou, A. & Kirshner, A.S. (Eds.) (2019). *Militant democracy and its critics: Populism, parties, extremism*. Edinburgh University Press.
- Malkopoulou, A. (2021). Greece: A procedural defence of democracy against the golden dawn. *European Constitutional Law Review*, 17(2), 177-201.
- Malkopoulou, A. (2023). What militant democrats and technocrats share. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 26(4), 437-460.
- Minkenbergh, M. (2000). The renewal of the radical right: Between modernity and anti-modernity. *Government and opposition*, 35(2), 170-188.

- Minkenberg, M. (2006). Repression and reaction: militant democracy and the radical right in Germany and France. *Patterns of Prejudice*, 40(1), 25-44.
- Minkenberg, M. (2011). The radical right in Europe: An overview. Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Minkenberg, M. (2013). From pariah to policy-maker? The radical right in Europe, West and East: Between margin and mainstream. *Journal of Contemporary European Studies*, 21(1), 5-24.
- Minkenberg, M. (2014). The new right in France and Germany: Nouvelle droite, neue rechte, and the new right radical parties. In *The Revival of Right Wing Extremism in the Nineties* (pp. 65-90). Routledge.
- Mudde, C. (1995). *Right-wing extremism analyzed*. *European Journal of Political Research*, 27(2), 203–224.
- Mudde, C. (2002). *The ideology of the extreme right*. Manchester University Press.
- Mudde, C. (2004). Defending democracy and the extreme right. *Western democracies and the new extreme right challenge*, 193-211.
- Mudde, C. (2010). The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics*, 33(6), 1167–1186.
- Mudde, C. (2016a). Europe's populist surge: A long time in the making. *Foreign affairs*, 95(6), 25-30.
- Mudde, C. (Ed.). (2016b). *The populist radical right: A reader*. Taylor & Francis.
- Müller, J. W. (2012). A Practical Dilemma Which Philosophy Alone Cannot Resolve? Rethinking Militant Democracy: An Introduction. *Constellations: An International Journal of Critical & Democratic Theory*, 19(4).
- Olsen, T. V. (2019). Liberal democratic sanctions in the EU. In A. Malkopoulou & A. S. Kirshner (Eds.) *Militant democracy and its critics: Populism, parties, extremism*.
- Pedahzur, A. (2003). The defending democracy and the extreme right: A comparative analysis. In *Western democracies and the new extreme right challenge* (pp. 126-150). Routledge.
- Popper, K., Gombrich, E. H., & Havel, V. (2012). *The open society and its enemies*. Routledge.
- Rapoport, D. C., & Weinberg, L. (Eds.). (2001). *The democratic experience and political violence* (p. 378). Portland, OR: Frank Cass.

- Rori, L., Georgiadou, V., & Roumanias, C. (2022). Political violence in crisis-ridden Greece: Evidence from the far right and the far left. *Journal of Modern Greek Studies*, 40(1), 1-37.
- Rosenblum, N. L. (2007). Banning parties: religious and ethnic partisanship in multicultural democracies. *Law & ethics of human rights*, 1(1), 17-75.
- Rosenblum, N. L. (2008). *On the Side of the Angels: An Appreciation of Parties and Partisanship*. Princeton University Press.
- Rummens, S. (2019). Resolving the paradox of tolerance. In A. Malkopoulou & A. S. Kirshner (Eds.) *Militant democracy and its critics*, 72-91.
- Rydgren, J. (2007). The sociology of the radical right. *Annu. Rev. Sociol.*, 33(1), 241-262.
- Sajó, A. (Ed). (2004). *Militant democracy*. Eleven International Publishing.
- Sajó, A. (2019). Militant constitutionalism. In A. Malkopoulou & A. S. Kirshner (Eds.) *Militant Democracy and Its Critics: Populism, Parties, Extremism*, 187-206.
- Schmid, A. P. (2011). The Literature on Terrorism. In A. P. Schmid (Ed.) *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, 1–38. New York: Routledge.
- Stöss, R. (2010). *Rechtsextremismus im Wandel*. Universität Tübingen.
- Thiel, M.(2016). *The 'militant democracy' principle in modern democracies*. Routledge.
- Tyulkina, S. (2015). *Militant democracy: Undemocratic political parties and beyond*. Routledge.
- Tyulkina, S. (2019). Militant democracy as an inherent democratic quality. In A. Malkopoulou & A. S. Kirshner (Eds.) *Militant Democracy and Its Critics: Populism, Parties, Extremism*, 207-225.
- Urbinati, N. & Invernizzi Accetti, C. (2013). Editor's Introduction. In N. Urbinati & C. Invernizzi Accetti (Eds), *The Essence and Value of Democracy*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Van Donselaar, J. (2017). Patterns of response to the extreme right in Western Europe. In C. Mudde (Ed.) *The Populist Radical Right* (pp. 561-575). Routledge.

Widfeldt, A. (2003). The diversified approach: Swedish responses to the extreme right. In *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge* (pp. 168-189). Routledge

